

VILNIAUS UNIVERSITETAS
KAUNO HUMANITARINIS FAKULTETAS
LIETUVIŲ FILOLOGIJOS KATEDRA

Ilona Bendaravičiūtė

**EPOCHŲ SAMPRATA BEI ŽENKLAI
JURGIO BALTRUŠAIČIO KŪRYBOJE**

MAGISTRO DARBAS

Lietuvių literatūra (Valstybinis kodas 62404H114)

Darbo vadovas _____
(parašas)

Magistrantė _____
(parašas)

Doc. dr. Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Darbo vadovo mokslinis laipsnis,
mokslini pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas, 2009

TURINYS

ĮVADAS	Klaida! Žymelė neapibrėžta.
1. NUO ROMANO INGARDENO IKI INTERTEKSTUALUMO.....	Klaida! Žymelė neapibrėžta.
IR POETINĖS KALBOS YPATYBIŲ	Klaida! Žymelė neapibrėžta.
2. J. BALTRUŠAIČIO ESTETIKOS NUOSTATOS	Klaida! Žymelė neapibrėžta.
KAIP POEZIJOS ANALIZĖS METODOLOGINĖS PRIELAIDOS.....	Klaida! Žymelė neapibrėžta.
3. EPOCHŲ SAMPRATA IR BRUOŽAI.....	Klaida! Žymelė neapibrėžta.
3.1. Antika	Klaida! Žymelė neapibrėžta.3
3.2. Viduramžiai	Klaida! Žymelė neapibrėžta.5
3.3. Renesansas.....	Klaida! Žymelė neapibrėžta.7
3.4. Barokas	Klaida! Žymelė neapibrėžta.8
3.5. Romantizmas	30
4. EPOCHŲ ŽENKLAI J. BALTRUŠAIČIO POEZIJOJE	32
4.1. Antikos kultūros ženklai J. Baltrušaičio kūryboje.....	Klaida! Žymelė neapibrėžta.3
4.2. Viduramžių ženklai J. Baltrušaičio kūryboje	41
4.3. Renesanso epochos ženklai J. Baltrušaičio kūryboje	Klaida! Žymelė neapibrėžta.8
4.4. Baroko epochos ženklai J. Baltrušaičio kūryboje.....	Klaida! Žymelė neapibrėžta.6
4.5. Romantizmo epochos ženklai J. Baltrušaičio kūryboje.....	Klaida! Žymelė neapibrėžta.3
IŠVADOS.....	72
SUMMARY	74
LITERATŪRA.....	75

IVADAS

Jurgis Baltrušaitis (1873—1944) — poetas simbolistas, kurio eilinis skaitytojas, poezijos mėgėjas tarytum ir nepastebi. Šio menininko eilėraščiai kalba apie būties prieštarumą, dramatiškumą, apie savitą žmogaus pasaulėjautą, neprislėgtą individualaus „aš“ reikšmingumą, apie žmogaus siekį suvokti absoliučią transcendenciją bei nuolatinės mąstymo pastangas kelti pamatinius būties klausimus ir ieškoti į juos atsakymų. Poetas kūriniuose kalba savitais žodžiais, kurie vargu ar ką sako tam, kuris nemoka stabtelėti kasdienybėje ir pastebėti akimirkos grožio. Galbūt todėl, anot J. Baltrušaičio kūrybos vertintojo Sergejaus Kara-Murzos, *[...] plačiojoje publikoje poetas nepakankamai populiarus ir, nepaisant daugelio akivaizdžių jo draugų vertingų atsiliepimų, kritiška literatūra apie jį nelabai gausi: nes jis poetas ne masėms, o žinovams.*¹ J. Baltrušaičio kūryboje nėra tų poezijos elementų, kurie poetą padarytų masėms prieinamą ir mėgstamą: jo eilėraščiuose nėra urbanistinės nuotaikos, visuomeninių motyvų ar meilės prisipažinimų. Tik menkučiuose akimirksniuose, kasdieniniuose daiktuose, supančiuose žmogų, poetui svarbu atrasti ir išryškinti būties esmę, jos vienovės dėsnius bei asmens paskirtį.

J. Baltrušaitis savo kūrybą grindė filosofo Vladimiro Solovjovo teze, kad *viskas, ką matome, yra tik atspindys, tik šešėlis to, ko nematome akimis.*² Tad poetui pasaulis egzistavo kaip vientisa ir darni harmonija, *kur mažiausia dulkė yra visuotinumų dalis, o žemė, žmogus, gamta — tik jo paslaptys, tarpusavyje siejamos praeities ir istorijos.*³ Taigi poetas kūriniuose apmąsto kūrybinę žmonijos patirtį, joje ieško būties, tiesos atspindžių bei savo širdžiai artimo Dievo. Jo eilėraščių lyrinis subjektas jaučia ryšį su menine patirtimi kaip fenomenu, įveikusiu žemišką praeinamumą, baigtinumą. J. Baltrušaitis savaip matavo tradicines vertybes, žmogaus gyvenimą, mirtį, būtį. Jis išsaugojo vakarietiškos kultūros ir lietuviškų archetipų jungtis, katalikišką pasaulėjautą. Susitelkimas savyje didžiojo pasaulio slėpinio akivaizdoje, ko gero, — tinkamiausias šio poeto pasaulėvaizdžio apibūdinimas.

Viktorija Daujotytė, Balys Sruoga, Jonas Aistis yra pastebėję, kad J. Baltrušaitis savo kūryboje remiasi mitologine simbolizmo tradicija, nes jo eilėraščiuose itin svarbūs būties, egzistencijos ir kūrybos praregėjimo simboliai. Tad nenuostabu, kad kai kuriuose eilėraščių rinkiniuose išvelgtina sąsaja su įvairių kultūrų epochomis: Antika, Viduramžiais, Renesansu, Baroku, Romantizmu. Juk vidinių žmogaus galių, jo sugebėjimų ir siekių, begalinio noro tobulėti priežastis visais laikais domino menininkus, filosofus, poetus.

¹ Mikelaitis G. *Apimti žmogų iki dugno. Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai.* V., 2001, p. 214.

² Kubilius V. *XX amžiaus literatūra.* V., 1995, p. 160.

³ Daujotytė V. *Su Jurgiu Baltrušaičiu.* V., 1994, p. 16.

J. Baltrušaičio poezijoje svarbus žmogaus nutolimas ir artėjimas prie dvasinių vertybių. Čia reikšminga yra iliuzijų erdvė — šviesos kupinas pasaulis ir amžinybė. Poeto kūrinuose esama transcendentinio pasaulio nuojautos, mistikos ir magijos elementų, perteikiamų laiptų, maldos, juodos ar baltos spalvos, gėlės žiedo, paslapties įvaizdžiais. Taigi J. Baltrušaičio žmogiškosios egzistencijos problematika, tų pačių temų branduolys — pažinimo siekimas, Dievo ieškojimas, kūryba, kova. Šio poeto kūrybos pasaulis atsiskleidžia kaip egzistencinių apmąstymų vieta, kur kova skelbiama būties principu. Kovos tragizmas atskleidžiamas nuolatinėje išnykimo (mirties) akistatoje. Kovojama prieš mirtį, vienatvę, skausmą, liūdesį, kasdienybės rutiną. Lyrinio subjekto išgyvenamas laikas bei vidinės būsenos aiškinamos Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko, Romantizmo idėjomis ir simboliais.

Literatūros tyrinėtojai Adomas Jakštas, Balys Sruoga, Vytautas Kubilius, Viktorija Daujotytė, Kęstutis Nastopka ir kiti J. Baltrušaičio kūrybą yra apibendrinę kaip filosofinę, meditacinę, minties, idėjinę. O šio poeto pagrindinę kūrinių temą įvardiję kaip būties apmąstymą. Lietuvių literatūros tyrinėtojai J. Baltrušaitį pavadino *pirmuoju lietuvių būties poetu*.⁴ Poetas manė, kad skausmas bei vargas, neišvengiamos žemiškosios būties dalys, apvalo žmogų nuo visko, kas tuščia, menka ir nereikalinga, išgrynina jo sielą, pakelia per liūdesį ir ašaras į dvasines aukštumas. Tad visa poeto moralinė filosofija susijusi su kančios kultu, būdingu simbolizmo poezijai.

Konstatuotina, kad J. Baltrušaičio kūrybos filosofiskumas nulemtas ne tiek domėjimosi konkrečia filosofija ir filosofinių idėjų reiškimo, kiek vidinės patirties, kuri yra paveikta būties mįslių, prieštaravimo ir dramatinio refleksijos, nuolatinių mąstymo pastangų kelti pamatinius būties klausimus ir ieškoti į juos atsakymų. Taigi filosofiskumas ir religingumas yra svarbiausi akcentai J. Baltrušaičio kūrybiniame pasaulyje, kurio centre — žmogus visatoje su maldingu klausimu apie būties slėpinį.

J. Baltrušaičio lyrikoje gausu kodų, ženklų, aliuzijų į kitus {žinomus} tekstus, tad šio poeto kūryba susijusi su intertekstualumu bei simbolizmu, ir poetas nestokoja dėmesio tų literatūrologų, kurie domisi šios literatūrinės krypties fenomenu. Faktiškai visi J. Baltrušaičio kūrybos tyrinėtojai pripažįsta, kad jo filosofiskumas — ne abstrakčios tiesos paieškos, o pastangos rasti sakralų būties mįslių šaltinį. Šio kūrėjo poezijoje išlieka savitas braižas, žymus nuo pat ankstyvųjų eilėraščių.

Dera paminėti, kad svarbių pastabų apie J. Baltrušaičio estetikos principus pateikę poeto amžininkai: Viačeslavas Ivanovas,⁵ Julijus Aichenvaldas⁶, Giovanni Papini⁷, Vacys

⁴ Daujotytė V. *Lyrikos būtis*. V., 1987, p. 32.

⁵ Ivanovas Viač. Jurgis Baltrušaitis — poetas lyrikas. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 201.

Kavaliūnas⁸, Sergejus Kara-Murza.⁹ XX amžiaus pradžios ir pirmosios pusės lietuvių kritikai J. Baltrušaičio kūrybai taip pat skyrė nemažai dėmesio: keletą straipsnių paskelbė Balys Sruoga, apie poeto kūrybą rašė Adomas Jakštas, Jonas Aistis, Vytautas Kubilius, Juozas Brazaitis, Mykolas Vaitkus, Juozas Keliuotis. Būtina paminėti išsamius V. Daujotytės tyrinėjimus, jos teiginius, jog *J. Baltrušaičio estetiniai svarstymai apima svarbiausias meno šakas, bet iš esmės vienu aspektu: vidinės patirties, vidinio asmenybės kelio, vidinių ypatumų.*¹⁰ Įvairius poeto kūrybos aspektus analizavo Birutė Meržvinskytė, Elina Naujokaitienė, Tomas Venclova ir kt. Minėti tyrinėjimai yra tvirtas pamatas poeto recepcijos ir kūrybos problemų analizei.

J. Baltrušaitis yra išleidęs nemažai poezijos rinkinių *Земные ступени (Žemės laiptai, 1911), Горная тропа (Kalnų takas, 1912), Лилия и сирень (Lelija ir pjautuvas, 1948), Aukuro dūmai (1944), Įkurtuvės (1941), Ašarų vainikas (1942), Kalba su lemtimi (2007)*. Į pastarąjį eilėraščių rinkinį yra sudėti rusiškosios poezijos vertimai į lietuvių kalbą ir į rinkinius neįėję iš autoriaus archyvo Paryžiuje Laimono Tapino parvežti eilėraščiai.

Darbo objektas — J. Baltrušaičio estetika, rusiškoji ir lietuviškoji poezija bei tam tikrų kultūrinių epochų (Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko, Romantizmo) kontekstas, ženklai, jų prasmė. **Tikslas** — atskleisti J. Baltrušaičio poezijos sąsajas su Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko, Romantizmo epochomis, išanalizuoti minėtų epochų ženklus. Poezijos analizę pasirinkta atlikti remiantis vieno ryškiausio fenomenologinės analizės ir aprašymo autorių Romano Ingardeno originalia estetikos koncepcija. Kadangi fenomenologinės egzistencijos pozicijos akcentai — sąmonė, vidinė patirtis, būtis — būdingi J. Baltrušaičio kūrybai, galima daryti išvadą, jog šio poeto kūryba artima fenomenologijos estetikai. Aiškinant epochų kultūrų ženklus, pasitelkiamas ir intertekstualumas, nužymintis teksto ir kultūros, kurioje jis gimsta ir egzistuoja, sąsajų fenomeną, atskleidžiantis reiškinių, siejamą su *savo* ir *svetimo* žodžio dialogu.

Uždaviniai:

1) fenomenologiškai patyrinti, kur slypi J. Baltrušaičio kūrybos savitumas, kas skatina tiek autorių, tiek skaitytoją atsigrežti į praeitį, įsigilinti į kultūrinę patirtį;

⁶ Aichenvaldas J. Jurgis Baltrušaitis. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 189.

⁷ Papini G. Atsiminimai apie Baltrušaitį. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 222.

⁸ Kavaliūnas V. Visatos psalmė. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 275.

⁹ Kara-Murza S. Jurgis Baltrušaitis. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 221.

¹⁰ Daujotytė V. Jurgio Baltrušaičio papildymai. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 15.

2) aptarti, kaip J. Baltrušaičio estetiniuose pasisakymuose (laiškuose, straipsniuose, recenzijose) vertybės grindžia menininko poetinę filosofiją, kokia yra kūryba ir poeto gyvenimą siejanti prasminė atrama;

3) atskleisti J. Baltrušaičio lyrikoje glūdinčius Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko, Romantizmo epochoms būdingus ženklus.

Darbe taikomi metodai. Darbe nemažai kalbama apie J. Baltrušaičio estetiką. Į ją gilinantis pasitelktas aprašomasis bei analitinis metodai. Minėti metodai leis išsamiau identifikuoti įvairioms epochoms būdingus ženklus, kurie J. Baltrušaičio poezijoje išreiškiami įvairiais simboliais, tampančiais išskirtiniais šio kūrėjo poezijos bruožais. Simbolių prasmę tikimasi atskleisti pasitelkus lyginamąjį ir interpretacinį metodus.

Nuo estetinio objekto, kaip iš autoriaus pasaulėvaizdžio išaugusios organinės vienybės, supratimo darbe pereinama prie savo ribų neturinčio teksto, egzistuojančio tik skaitytojo vaizduotės tarptekstiniame tinkle ir interpretacijose. Tad tyrimas atliekamas pasirinkus intertekstualią žiūrą bei fenomenologinį skaitymo būdą, remiantis R. Ingardeno metodu. Jo esmė — interpretuojant kūrinį laikytis fenomenologinės ir eidetinės redukcijos principų: pirmuoju atveju pabrėžti tiriamojo kūrinio daiktiškumą, imanentiškumą, antruoju — tinkamai sufokusuoti jo esmę. Nes tik interpretavimas yra kūrinio žodžiais sukeltų vaizdų suvokėjo sąmonėje gilinimas, kada einama nuo akivaizdžiausių iki bendriausių prasių, iki logine intuicija išvelgiamos jo esmės.

Darbo problema. J. Baltrušaičio poetika simbolistinė, žodynas kupinas simbolinių nuorodų, aukštojo stiliaus sąvokų, frazėse gausu apibendrinimų, alegorinių sugretinimų, padedančių suvokti kūrinių pasaulėvaizdį. Verta patyrinėti, kaip specifiniai simboliai atsiveria fenomenu poeto kūrinuose. Tad šiame darbe J. Baltrušaičio estetika ir kūryba tyrinėjama fenomenologiniu aspektu — ieškant, įvardijant, analizuojant ir atrandant, apibūdinant, interpretuojant poezijos kūriniuose pasirinktų epochų signatūras. Keliama **hipotezė**, kad epochų ženklai leidžia suprasti žmogų ir jį supantį pasaulį poeto kūrinuose.

Darbo naujumas. Šiuo darbu aptariami mažiau tyrinėti J. Baltrušaičio poetikos aspektai ir sąsajos, nes epochų signatūrų funkcionavimas J. Baltrušaičio poezijoje ir estetikoje atskirai nėra tyrinėtas, o tik pastebėtas analizuojant poeto lyrikos simbolizmą, pasaulėžiūros nuostatas.

Darbo struktūra. Pirmoje darbo dalyje aptariama fenomenologijos samprata bei pagrindiniai šios metodologijos principai; apibrėžiamas fenomenologinės literatūros kritikos atstovų tyrinėjimo objektas bei pristatomas žymaus fenomenologo Romano Ingardeno literatūros tyrinėjimo metodas.

Antroje darbo dalyje kalbama apie J. Baltrušaičio estetikos principus, recenzijas, kritikos straipsnius, kuriuose aptartos simbolistinio meno ir jo santykio su tradicija problemos bei reikšmė, gilinamasi į poeto recepcijos klausimus. Čia pagrindinis dėmesys skiriamas J. Baltrušaičio meniniam pasaulėvaizdžiui, jo raiškai. Analizuojama, kaip poetas suvokia idėjų pasaulį, kokiomis kategorijomis jį identifikuoja.

Trečioje dalyje apžvelgiami ryškiausių kultūrinių epochų bruožai, kurių atsiradimą įtakojo to meto visuomenės poreikiai, kūrėjų nuostatos, pasaulėžiūra, filosofija bei kitų šalių kultūra.

Ketvirtoje darbo dalyje tyrinėjama J. Baltrušaičio poezija, joje ieškoma Antikos, Viduramžių, Baroko, Renesanso, Romantizmo epochoms būdingų ženklų, aiškinama jų simbolinė prasmė. Remiantis reikšmingiausiais fenomenologijos atstovų darbais, R. Ingardeno estetikos koncepcija, kalbama apie fenomenologinę kūrinio vienybę (kai kūrinys jau yra įvykęs, bet per patirtį pasikartojantis įvykis). Čia siekiama išanalizuoti tą kūrinio sluoksnį, kuris, anot fenomenologo, vadinamas vaizduojamuoju pasauliu ir turi referentiškumo, nes per tą sluoksnį pranešimai iš istorijos ir realaus pasaulio sugeba *patekti* į kūrinį.

Pagrindiniai darbo šaltiniai. Darbe remiamasi studija *Jurgis Baltrušaitis. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai* (2001), J. Baltrušaičio knygomis *Kalba su lemtimi* (2007), *Menka, ką tu vien protu žymi...* (2000), *Poezija* (1963), Romano Ingardeno estetikos darbais (Роман Ингарден *Исследование по эстетике* (1962)), Algio Mickūno ir Dawido Stewarto monografija *Fenomenologinė filosofija* (1994), vadovėliu *XX amžiaus literatūros teorijos* (2007). Rašant darbą naudotasi ir kitų literatūrologų darbais.

1. NUO ROMANO INGARDENO IKI INTERTEKSTUALUMO IR POETINĖS KALBOS YPATYBIŲ

Lenkų mokslininkas, filosofas Romanas Ingardenas (1893—1971) — vienas ryškiausių fenomenologinės analizės autorių, sukūręs originalią estetikos koncepciją, atskleidęs estetinės sąmonės specifiką, sprendęs meno kūrinio būties klausimus. Žymiausi R. Ingardeno veikalai *Apie literatūros kūrinio pažinimą* (1937), *Estetikos tyrinėjimai* (1958), *Paveiklo struktūra* (1962), *Literatūros kūrinys* (1931), *Šiuolaikinės literatūros tyrinėjimai* (1963). Minėtuose darbuose fenomenologinę suvokimo schemą bei daugelį fenomenologinių sąvokų lenkų filosofas pritaikė meno kūriniai aprašyti ir sukūrė fenomenologinės estetikos pagrindus. Manoma, kad būtent dėl jo darbų XX amžiaus estetikoje ir meno filosofijoje pasklido daugelis fenomenologijos pradininko Edmundo Husserlio iškeltų fenomenologijos metodologinių principų, išgryninančių egzistencinę problematiką ir įteisinančių žmogaus pasaulio savarankiškumą gamtinės būties atžvilgiu.¹¹

R. Ingardeno veikaluose literatūros fenomenologija apima kūrybos procesą, stilių, estetinį išgyvenimą, prasmės struktūrą, o estetikos tyrinėjimuose pagrindine tema yra *išgyvenimo* proceso struktūros aprašymas, jo modelių konstravimas bei bendrųjų tiesų ir idėjų išvalga intuicijos aktais, prasiskverbiantiais į nepakartojamą, vientisą sąmonės srautą.

Pagrindinis fenomenologijos uždavinys — apriorinis objektų esmės pažinimas, pasiekiamas remiantis eidetine redukcija ir intuicija.¹² Mat fenomenologija aiškina, kad kūrinio esmė atsiskleidžia koreliacijose tarp suvokiamo ir suvokiančio. Svarbi suvokimo pakopa — *eidetinė* (gr. k. *eidos* — „reiškinys“, „pavidalas“)¹³, kai siekiama atverti kintamuose reiškiniuose slypinčią sau tapačią esmę, tarsi išvysti ją kaip idėją. Tai būtų išvalgos esmė ir savaime pasirodančios esmės pavidalo fenomenas.

Anot R. Ingardeno, tam tikro objekto analizavimas — tai *bandymas pagauti ir gebėjimas atskleisti objekto prasmę individualaus ir bendrojo turinio atžvilgiu; patikrinti atrastojo prasmę, nurodyti reiškinių rūšį ir esamą sąmonės akto intenciją bei atpažinti prasmines objekto intencijas*.¹⁴ Pažintinis momentas susietas su estetiniu vertinimu, jo sprendimuose fiksuojamos pastebėtos estetinės vertybės.

R. Ingardeno supratimu, pažinimui nepakanka tiesioginio stebėjimo ir išgyvenimo, nes tyrinėjimai gali būti filosofiniai ne tik tada, kai mes *žiūrime*, bet ir kai matome, žinome, ką

¹¹ Žr. Mickūnas A., Stewart D. *Fenomenologinė filosofija*. V., 1994, p. 32.

¹² Žr. Ten pat, p. 24.

¹³ Ten pat, p. 27.

¹⁴ Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Москва, 1962, с. 72. Čia ir toliau citatos iš šio šaltinio iš rusų kalbos verstos darbo autorės — I. B.

iš tikrųjų išvelgiame. Tad jei pažinimo objektas yra procesas, tada šį procesą reikia padaryti objektu, t.y. atlikti eidetinę redukciją, o vėliau išskirtą fenomeną aprašyti.

R. Ingardenas veikaluose aprašo estetinį suvokimą, išryškina šio sąmonės akto struktūrą. Lenkų fenomenologo nuomone, [...] *estetika tyrinėja visuminį bendravimo subjekto su objektu aktą, kuriame gimsta intencionali būtis — ypatinga dimensija. Tad neefektyvu išskirti tik du elementus: subjektą ir objektą, nes estetinėje situacijoje jų yra daugiau.*¹⁵ Galima daryti išvadą, kad autorių domino bendroji estetinės situacijos struktūra, todėl jis ir pabrėžė, kad [...] *meno kūrinys peržengia realybės ribas, o estetinė sąmonė — meno kūrinio ribas.*¹⁶

R. Ingardenas, pritaikydamas intencionalios būties ir intencionalaus objekto sąvokas, atskleidžia daugiasluoksnią literatūros kūrinio struktūrą. Literatūros kūrinį jis aiškina kaip intencionalų autoriaus subjektyvių operacijų produktą. Pagrindinį vaidmenį konstruktyvioje pažiūroje tyrinėtojas nukreipia į kalbą, o estetinę pažiūrą ne taip domisi kalbos vaidmeniu.

Filosofas teigia, kad *grožinė literatūra yra vaizdo ir vaizduotės menas.*¹⁷ Todėl interpretavimas jam — kūrinio žodžiais sukeltų vaizdų suvokėjo sąmonėje gilinimas, einant nuo akivaizdžiausių iki bendriausių ir abstrakčiausių prasmių, iki logine intuicija išvelgiamos jo esmės. Anot R. Ingardeno, interpretacija turėtų laikytis fenomenologinės ir eidetinės redukcijos principų: pirmuoju atveju pabrėžiant tiriamojo kūrinio imanentiškumą ir daiktiškumą, o antruoju sufokusuojant jo prasmės esmę, sustruktūrinant ir apibendrinant empirinę teksto medžiagą. Pirmuoju atveju aktyvesnis prasmės kūrėjas sąlygiškai būna kūrinys, antruoju — skaitytojas, bet tik sąlygiškai, nes abiem atvejais pabrėžiamas jų tarpusavio koreliavimo veiksmas.

Literatūros kūrinio struktūrą filosofas siūlo analizuoti vertikaliai ir horizontaliai. Tam mokslininkas išskiria kūrinio dvimatės schemos analizę. *Horizontaliajame* lygmenyje kūrinys susideda iš įvairių komponentų, lemiančių jo daugiafaziškumą, regimą stambios apimties literatūros kūrinuose (romane, apysakoje). *Vertikaliamajame* lygmenyje išskiriami dar keturi sluoksniai: 1) ženklų, skambesio, 2) semantinių struktūrų, lemiančių stilių ir estetinę kokybę; 3) turiningasis, 4) regimųjų vaizdinių.¹⁸ Remdamasis šios struktūros principais, R. Ingardenas nagrinėja ir kitų meno rūšių (ne tik literatūros) kūrinius, pvz., muzikos, tapybos.

R. Ingardenas teigia, kad *nuosekliai lukštenant skirtingus meno kūrinio sluoksnius, palaipsniui atsiskleidžia giluminė meno kūrinio prasmė, tandoma ar slepiama nuo mūsų įvairiais žodžiais, metaforomis, vertinimais.*¹⁹ Apvalydamas meno kūrinį nuo išorinių veiksnių, mokslininkas priartėja prie pačios estetinių fenomenų ar meno kūrinio esmės, t. y. išvysta juos tokius, kokie jie yra savyje, nepriklausomai nuo jų fizinės, socialinės, istorinės, funkcinės ar

¹⁵ Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Москва, 1962, с. 60.

¹⁶ Ten pat, p. 58.

¹⁷ Ten pat, p. 54.

¹⁸ Žr. ten pat, p. 21.

¹⁹ Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Москва, 1962, с. 63.

kitokios išorinės būties formos. Būtent tai ir yra vienas iš pagrindinių fenomenologinės tradicijos bruožų. Taigi *horizontalioji* (arba teksto erdvės) ašis parodo, į ką konsteliuojamas išgyvenimas, į ką nukreipta suvokimo intencija, kokie tekste vaizdai sukuriami ir koks atsiveria jų prasmų daugiasluoksniškumas, einant nuo konkrečiausių teksto žodžių prasmų prie stipriausio jų sintezavimo, jungimo, abstrahavimo. Čia mokslininkas aiškina, kad kiekvienas kūrinio sluoksniškas sudaro savarankišką vienovę, o visi kartu — jo bendrą struktūrinį modelį. Pagal jį literatūrinį kūrinį turėtų sudaryti mažiausiai keturi prasmų sluoksniai: du atsirasti iš kalbos (garsinės ir semantinės plotmės) ir du — iš vaizduojamojo pasaulio (tiesiogiai tekste duoto ir prikurtojo/ konkretizuotojo). Interpretatorius pirmiausia turi pamatyti kūrinį kaip duotą objektą, kad jį galėtų padaryti suvoktu objektu (įprasminu arba sąmonės objektu).

Vertikalioji (arba teksto laiko) ašis — tai frazių ir jų įvairios apimties junginių kaita. Ji parodo, kaip sakiniai ir vaizdai keičia vienas kitą, kaip jie yra suvokiami ir išgyvenami. Tai kūrinio kompozicijos analizavimas: *Teksto „kas“ fenomenologiškai negali būti atskirta nuo „kaip“, nes sudaro bendrą dviašę suvokimo schemą.*²⁰ Taigi kiekvienas kūrinys turi tą pačią dviašę — daugiasluoksnię ir daugiafrazę — prasmės suvokimo schemą, tik kiekvienas ją individualiai išpildo (kaip matematikoje keturkampio apibrėžimą gali praktiškai realizuoti įvairių figūrų grupė). Interpretacija turėtų prasidėti nuo kūrinio meninės schemas imanentiškumo pripažinimo ir jos aprašymo. Bet tai neįmanoma atskirti nuo interpretacinės sąmonės veiklos, kuri meninę schemą, kaip neužbaigtą ir nepilną, turi konkretizuoti, užpildyti ir užbaigti. Vadinasi, kūrinio prasmė sukuriama tik susitikus tekstui su skaitytoju, kaip šių dviejų prasmų koreliacija. Kūrinio skaitymo procesą R. Ingardenas vadina jo konkretizacija. Nors kūrinio schemas konkretizavimas nesąmoningai vyksta nuo pat pirmųjų sakinių perskaitymų, savo loginę išraišką jis įgyja eidetinės redukcijos metu, kada iškeliamas uždavinys *užbaigti* kūrinio vaizdus ne mechaniškai ir nevalingai, o išryškinant jų visuminę ir svarbiausiąją prasmę.

Fenomenologiškai mąstant, nei gyvenime, nei kūrinyje empiriškai negali būti duoto jokio objekto *pilno* vaizdo. Literatūriniame kūrinyje visi vaizdai yra schematiški ir neužbaigti dėl dviejų priežasčių, kad jie išreiškiami kalbos priemonėmis ir kad išplaukia iš žmogaus sąmonės. Pavyzdžiui, citatos, hipercitatos, teksto fragmentai, reikšmės formavimasis paklūsta skaitymo proceso logikai: skaitomas ar interpretuojamas tekstas iš pradžių yra tarsi uždara, sąlygiškai susietų ženklų, elementų, fragmentų seka. Dalis ženklų skaitant virsta supratimo figūromis. O kita dalis (intertekstinės citatos, klaidinančios citatos, lekseminės ir teminės interpretantės) tampa hieroglifais — nesupratimo figūromis, svetimkūniais tiesiogine ir metaforine prasme. Tai tarsi kito kūno, kitos erdvės įsiveržimo ženklai. Štai jų, supratimo figūrų

²⁰ Jurgutienė A. Fenomenologinis, hermeneutinis ir receptinis teksto interpretavimas. *XX amžiaus literatūros teorijos*. V., 2006, p. 30.

ir hieroglifų, atpažinimą bei iššifravimą lemia skaitytojo lūkesčiai ir požiūris į tekstą. Taigi kūrinio konkretizavimas laikosi savotiškos schemos, nes jam gyvybę turi įkvėpti skaitytojas, vartotojas. Todėl galima teigti, kad literatūros kūrinys atsiranda iš dviejų veiksnių poveikio — kūrinio teksto ir skaitytojo, jo kūrybingo papildymo. Kūrinio schemos užbaigimas neatsiejamas nuo jo estetinio išgyvenimo. Estetinis išgyvenimas — tai teksto ir skaitytojo prasminių laukų koreliatas. Jis negali vykti be teksto, bet tekste jo nėra, jis sukuriamas. Kūrinio konkretizavimo metu atskiri kūrinio schemos elementai surenkami į visumą, suteikiant jiems estetinio išgyvenimo vieningumą, kurio aukščiausias taškas yra metafizinė prasmė.

Taigi fenomenologija siekia išskleisti tokias prasmes, kurias pasaulis [...] *suvokia iš patirties*,²¹ nes fenomenologinė filosofija svarsto, kaip žmogus patiria, suvokia pasaulį, jame besireiškiančių daiktų ir dalykų (fenomenų) reikšmę, kalba apie tai, kad reikšmė [...] *kyla iš subjekto santykio su pasauliu (žmogišku ir nežmogišku), iš jo sąveikos su kitais buvinais*.²² Taigi kad būtų įmanomas prasmės kūrimas, reikia, kad egzistuotų pasaulis, kuriam toji prasmė suteikiama. *Todėl būtina reikšmės atsiradimo sąlyga — dviejų narių sąveika arba santykis tarp suvokiančiojo ir to, į ką nukreiptas jo suvokimas, nesvarbu, ar tai koks nors objektas — konkretus daiktas, peizažas, architektūrinis darinys, reklaminis plakatas, literatūrinis ar neliteratūrinis tekstas, ir t.t., ar tai subjektas — kitas žmogus, žmonių grupė, ar galiausiai pats suvokėjas*.²³

Fenomenologinis literatūros suvokimas remiasi svarbiausiomis fenomenologijos idėjomis — daiktais, sąmone, subjektyvumu, grįžimu. R. Ingardenas savo estetikoje pabrėžė, kad jutiminiai duomenys yra daiktinės prasmės nešikliai, bet patys šiai prasmei indiferentiški. Jutiminės medžiagos prasmė visiškai priklauso nuo sąmonės intencijos.²⁴ Todėl patirtyje pasireiškiančios tiesioginės duotybės turi būti įsisąmoninamos labai aiškiai, nes aiškumas būtinas intuityvių įžvalgų verbalinei išraiškai. Lenkų filosofas taip pat parodo meno kūrinio intencinę būtį, atskleidžia skirtumus tarp daugiasluoksnio kūrinio ir paprasto daikto, aiškina, jog tas pats daiktas skirtinguose kūriniuose gali kūriniumi teikti skirtingų reikšmių. Jis teigia, kad [...] *sunku paaiškinti, kodėl vienoj ar kitoj kūrinio vietoje nepasireiškė vienas ir tas pats „vaizdas“: gal todėl, kad jis liko neatpažintas, buvo „ne akivaizdžiai pastebimas“, o gal todėl, kad skaitytojas jo pernelyg nesureikšmino, nesuteikė jam reikšmės*.²⁵ Fenomenologas skatina grįžti patirties pėdsakais į pradžią — literatūros atžvilgiu visur ir visada teikti pirmenybę pačiam kūriniumi, jo suvokimui. Jis pabrėžia, kad suvokimo, skaitymo, girdėjimo galimybės slypi tekstų struktūrose, atveriamose suvokiančios sąmonės. Taigi fenomenologija ne prisijungia prie

²¹ Husserlis E. *Karteziškosios meditacijos*. V., 2005, p. 187.

²² Keršytė N. Prancūzų struktūralizmas: semiotika ir naratologija. *XX amžiaus literatūros teorijos*. V., 2006, p. 107.

²³ Ten pat, p. 106.

²⁴ Žr. Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Москва, 1962, с. 42.

²⁵ Ten pat, с. 59.

filosofijos kaip jos tęsinys, o ją persmelkia *grįžimu, kitu žvilgsniu į tą patį* — žvilgsniu iš artumos, iš sąmonės.

Fenomenologo R. Ingardeno esetikoje meno kūrinys — tai polifoninio pobūdžio daugialypis darinys. Sluoksniai nuo medžiaginio, kalbinio, garsinio iki prasminio būna įvairiai susiję, priklausomai nuo meno rūšies, žanro ypatumų bei kitokių sąlygų. *Kūrinio polifonijoje pasireiškia estetiškai vertingos kokybės.*²⁶ Taigi interpretuojant ar analizuojant kūrinius atpažįstami reikšminiai skirtumai tekste ir taip identifikuojami elementai, t.y. nustatomi jų tarpusavio ryšiai, atrinkimo ir komponavimo galimybės. O skirtingų lygmenų išskyrimas analizės metu leidžia literatūros tekstą suskaidyti į atskirus segmentus — žodžius, frazes, sakinius, strofas, pastraipas ir t.t. Tai leidžia, pavyzdžiui, poetinėje kalboje atpažinti archetipus, tropus, ritmą, frazes ir kt. Tačiau nereikėtų pamiršti, kad ir raiškos plotmė meno reiškinių interpretacijoje ar analizėje yra neatsiejama nuo turinio arba teksto prasmės išskleidimo. Taigi kiekvieno meninio kūrinio reikšmė priklauso nuo suvokimo plotmės, vadinasi, reikšmė interpretuojama ne tik atsižvelgiant į ženklo tarpusavio santykius kalbos sistemoje, bet ir į kontekstą, nurodantį skaitytojo sąveiką su tekstu.

Prasmių ir reikšmių skirtį tiria fenomenologija, bet ir kitos mokslo šakos: semantika, semiotika, komunikacijos teorija. Reikšmės priklausomybę nuo konteksto yra akcentavęs žymus rusų kultūrologas, literatūros istorikas, poetikos ir estetikos tyrinėtojas Jurijus Lotmanas, kuris manė, *jog interpretuojant meno kūrinį, svarbu suprasti, kad jis yra specialiai koduotas, t.y. išreikštas tam tikra metakalba.*²⁷ Skaitytojas skirtingus meno fenomenus atpažįsta pagal tam tikrus požymius. Pavyzdžiui, suvokia tekste esančią nuorodą į kitą tekstą, kuris gali egzistuoti to paties ar kito autoriaus tekstuose, kitame mene, gretimame diskurse arba ankstesnėje literatūroje.

Remiantis R. Ingardeno pasiūlyta literatūros kūrinio neapibrėžtumo kategorija, galima daryti prielaidą, kad literatūriniam tekste būna tarsi tuščių, neužpildytų tarpų, kurie aktyvina skaitytojo sąmonę, skatina intensyviai ieškoti interpretacijų ir kuriuos privalo užpildyti bei paaiškinti skaitytojas, kad atkurtų prasmingą teksto vienvė. Taigi teksto aiškinimo procese dėmesys kreipiamas į dominantę *kūrinys—skaitytojas*. Ne tik autorius atsako už teksto prasmę, bet ir skaitytojas, tas, kuris *žaidžia tekstą ir žaidžia tekstu.*²⁸ Kadangi būtent skaitymas paverčia kūrinį tekstu, kadangi tekstas egzistuoja vien tuomet, kai prasideda jo skaitymas, — prasmė formuojama skaitymo metu, tad ir atsakomybė už prasmės formavimąsi atitenka skaitytojui. O autorius tarsi eliminuojamas iš jo paties sukurto teksto. Šis teiginys sietinas su Roland'o

²⁶ Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Москва, 1962, с. 90.

²⁷ Lotmanas J. *Kultūros semiotika*. V., 1992, p. 91.

²⁸ Melnikova I. *Intertekstualumas: teorija ir praktika*. V., 2003, p. 17.

Bartthes'o straipsniu *Autoriaus mirtis*, kuriame numarinamas *teksto* autorius, bet leidžiama gyventi kitam — *kūrinio* autoriui, t.y. skaitytojui, teksto suvokėjui. Pats tekstas redukuojamas į grynąją autoriaus sąmonės apraišką, o visi jo stilistiniai, semantiniai aspektai suvokiami tik kaip organiškai kompleksinės vienovės dėmenys, kuriuos į vieną visumą sujungia autoriaus sąmonė. Tačiau norint šią sąmonę pažinti, būtina atsisakyti biografinės kritikos, t.y. užmiršti viską, ką žinome apie autorių, ir kalbėti tik apie tuos sąmonės ypatumus, kurie išryškėja pačiame kūrinyje.

Taigi bet koks tekstas suvokiamas kaip kalba, susijusi su visuomenėje egzistuojančiais socialiniais, kultūriniais, istoriniais, kalbiniais kodais arba tam tikromis reikšmių sistemomis, veikiančiomis kiekvieno suvokimo metu. Tačiau tai *iškreipia* arba lemia vis kitokį to paties teksto interpretavimą. Pavyzdžiui, būtis žmogui dažniausiai atsiskleidžia per kalbą. Ypač jeigu ta kalba yra perteikiama poezijos forma, nes poetinė kalba labiausiai tinka būties apmąstymui. Tuomet ji neatlieka esminių valdymo funkcijų, kaip įprasta kasdienė ar mokslo kalba, neišnyksta veikloje paslėpdama būties fenomenus, bet įgalina intensyviau išgyventi daiktus, reiškinius — kaip tam tikras egzistenciškai atviras sritis — įtraukdama žmogų į žaidimą žodžiais, kurie yra tikriausia daikto nuoroda, iškelianti jį iš slaptavietės į dienos šviesą. Juk žodžio svarbiausia funkcija — parodyti fenomeną, sugražinti daiktams faktiškumą ir būtinumą. Pilkoje kasdienybėje žmogų supantys daiktai retai atsiskleidžia jam kaip būties fenomenai. Ta kita daiktų dimensija yra pasiekama poezijoje, kai poetas, pasitelkęs metaforas, atveria daiktų būtį. Skirtumas tarp poetinių metaforų steigiamų tikrovės suvokimo perspektyvų ir techninio požiūrio į daiktus yra esminis: poetas, žaisdamas sąvokomis, transformuoja daikto percepciją, taigi keičia tam tikras *sąmonės* struktūras. Literatūros kūrinuose žodis tarsi kalba ir žmogus turi išmokti tos kalbos klausyti, kad užmegztų patį svarbiausią — egzistencinį ir poetinį — santykį su pasauliu. Šiuo aspektu tarsi grįžtama prie ženklo, kai literatūros vaizdingumas suvokiamas kaip jos elementų galimybė perimti ženklo savybes — tikrovės ir vaizduojamo objekto panašumą. Ši nuostata leidžia tekste išvelgti natūralaus pasaulio bruožus ir savybes kaip specialiai atrinktas ir savitai transformuotas. Taip poezijoje įprasminama pati žmogaus egzistencija, parodomos esmingos jos sąsajos su laikišku būties vyksmu.

Mintis apie tai, kad teksto žaidimo taisyklės, teksto forma, pasakojimo strategija, paslėptų ar atvirų citatų vartojimas, stilistinės ir kitos priemonės kreipia skaitytojo interpretaciją tam tikra linkme, kad tekstas kuria kelių skaitytojų tipus, kiek kitaip pakartojama aiškinama ir konkretizuojama intertekstinėje teoretiko Michaelo Riffaterre'o semiotikoje. Šis autorius išskiria kelis skaitymo būdus: euristinio bei retrospektyvaus skaitymo etapus. Euristinio skaitymo etape tekstas įprasminamas kaip linijinė struktūra. Tas skaitymo, interpretacijos etapas padeda suprasti teksto reikšmę, ženklus paversti informacine seka. Tačiau, M. Riffaterre'o nuomone, tekstas

įgyja prasmę ne dėl to, kad jo ženklai nurodo tikrovės daiktus, o todėl, kad nurodo kitus tekstus. Siekiant, kad reikšmė būtų atskleista kuo labiau, skaitytojas, pasitelkęs savo lingvistinę bei literatūrinę kompetencijas, turi pereiti prie antrojo — retroaktyvaus skaitymo etapo, kuriam vykstant paaiškinamos lekseminės ir tekstinės interpretantės, reprezentuojančios kitus tekstus ar skirtingas ženklų reikšmes skaitomame tekste. Svarbu nepamiršti, jog interpretavimas priklauso nuo kiekvieno skaitytojo reakcijos į stimulus ir jų ryšių supratimas remiasi konkrečia gyvenimo situacija, asmeniniu jautrumu, tam tikra kultūra, skoniu, polinkiais, išankstinėmis nuostatomis. Vadinasi, literatūra išryškina patirtį, už tos patirties sukurdamą jos interpretaciją. Tad nors kūrinys — tobulai baigta organiškos visumos forma, bet ji atvira tūkstančiams įvairiausių interpretacijų.

Taigi, anot R. Ingardeno, kūrinys tėra iš atskirų elementų sudėliota ir sustruktūruota schema, kurią sudaro vertikalioji ir horizontalioji elementų sekos arba erdvėlaikio ašys. Akcentuodamas formos ir turinio neatskiriamumą, R. Ingardenas analizę pradeda nuo formaliųjų elementų sluoksnio analizės, nuosekliai pereidamas į kitus abstraktesnių prasmių sluoksnių lygmenis.

2. J. BALTRUŠAIČIO ESTETIKOS NUOSTATOS KAIP POEZIJOS ANALIZĖS METODOLOGINĖS PRIELAIDOS

Jurgis Baltrušaitis — poetas, diplomatas, vertėjas. Jis priklauso tai retai grupei intelektualų, kurie gimė vienoje vietoje, o sukūrė savo pasaulį kitoje. J. Baltrušaičio kūryba ir veikla, savitai gilinusi lietuvių kultūros vagą, skleidėsi egzilyje, pirmiausia Maskvoje, o vėliau Paryžiuje. Dėl to jį galima laikyti tremtiniu rašytoju lietuvių literatūroje. Nuo pat jaunystės gyvenęs ne Lietuvoje, antrojoje savo gyvenimo pusėje grėžėsi į lietuvišką šaknis, ieškodamas ten įkvėpimo ir prasmės kūrybai. Jis savo poetinį kelią pradėjo rašydamas rusų kalba, tačiau vėliau prabilo ir lietuviškai. Tuomet per trumpą laiką poetas lietuvių kalba sukūrė tris knygas — *Įkurtuvės* (1941), *Ašarų vainikas* dvi dalis (1942) ir *Aukuro dūmai* (1944). Kaip yra pastebėjęs literatūros kritikas Vytautas Kubilius, *Lietuviškoji J. Baltrušaičio lyrika — natūrali jo rusiškosios kūrybos tąsa, pakartojanti daugelį temų, vaizdų, nuotaikų.*²⁹

Dirbdamas diplomatinį darbą Rusijoje, J. Baltrušaitis turėjo moralinių įsipareigojimų Lietuvai. Skaudžiai išgyvenęs Lietuvos okupaciją, poetas ir diplomatas, kuris padėjo išvykti iš Rusijos daugeliui intelektualų, o paskui pats pasitraukė į Paryžių, vėlyvuosiuose kupinuose tragizmo kūriniuose mėgino apmąstyti savo gyvenimo patirtį ir išgyvenimus svetimame krašte. Jo mąstysenos ir mokslinio braižo savitumą lėmė dėmesys meninėms vertybėms, tiesos apraiškoms ir pagaliau individualūs išgyvenimai, patyrimai. Poetas tarsi sau ir aplinkiniams iškėlė klausimą: ar gali būti pilnavertė žmogaus egzistencija, uždaryta tik socialinių ir politinių klausimų sferoje, nesiekianti išsiaiškinti savo vietos ir prasmės visatos sandaroje? Skaitant, analizuojant J. Baltrušaičio straipsnius, recenzijas, estetiką, aiškėja tai, jog poetas siekė dvasingumo momentą atskirti nuo materialinės būties, socialinių santykių, politinės kovos ir perkelti į idealumo sritį. Nes tik tada kūrinys gali įgauti tikrąją vertę, prasmę.

Be abejo, J. Baltrušaičio žiūros originalumą lėmė ir nepaprastai turtinga patirtis, kurią sudarė jo gyvenimas įvairių šalių skirtingose kultūros aplinkose. Visą gyvenimą J. Baltrušaitį supo intelektualė ir dvasinga aplinka. Maskvoje jis praleido didesnę savo gyvenimo dalį, bendravo su to meto rusų literatūros žvaigždėmis Aleksandru Bloku, Maksimu Gorkiu, Valerijum Briusovu, filosofais Levu Špetu, Vasilijumi Riazanovu, fenomenologinės pakraipos mąstytoju Gustavu Špetu. O įsiliejęs į kultūrinį judėjimą, ne tik dirbo teatre, vertė pjeses, bet ir bendravo su garsiais tos epochos režisieriais, teatro kritikais. Tačiau J. Baltrušaitis tuo neapsiribojo: net ir gyvendamas užsienyje (Rusijoje, Prancūzijoje) jis stengėsi palaikyti glaudžius ryšius su Lietuva, bendradarbiavo su Lietuvos rašytojais, publikavo savo eilėraščių

²⁹ Kubilius V. *XX amžiaus literatūra*. V., 1995, p. 161.

originalus lietuviškoje spaudoje. V. Mykolaitis-Putinas atmintinai išmoksta Baltrušaičio rusiškų eilėraščių citatas, išspausdintas 1911 m. „Draugijos“ žurnalo recenzijoje.³⁰ J. Baltrušaičio gyvenimas labai primena Oskaro Milašiaus, gimusio Lietuvoje, rašiusio prancūziškai, gyvenusio Amerikoje. Kai kurie literatūrologai yra pastebėję, kad *Oskaras Milašius ir J. Baltrušaitis Vakarams ir Rytams įnešė lietuviškąją kančios kaip esminės bendros harmonijos dalies bruožą*.³¹ Tuo J. Baltrušaičio atvejis yra unikalus. Tik sudėjus ir apmaščius gyvenimo epizodus, atsiveria išsamesnis šios paslaptingos asmenybės gyvenimo ir mąstysenos paveikslas, įkūnijęs skausmingai XX amžiaus istorijos tikrovę išgyvenusio ir į mokslo bei filosofines gelmes nugrimzdusio poeto figūrą.

J. Baltrušaitis įsivaizdavo materialųjį pasaulio pavidalą kiek kitokį nei realistai. Jis manė, kad realybė yra tik paviršius, po kuriuo slypi idealusis pasaulis ir ieškojo būties problemų meno filosofijoje. J. Baltrušaičio mintis: *keičiasi vidinė patirtis, kurią palengva kaupia žmogaus siela, ir turi keistis menas, nes jis nebeapima pasaulio*.³² J. Baltrušaitį menas domino kaip vidinių asmenybės galių realizacija, bet ne savitikslių, o veikianti pagal bendrąją dvasinio atsinaujinimo programą. Jo paties kūrybai būdingas persikėlimas į vizijų ir fantazijų pasaulį. Galbūt todėl poetiniuose kūriniuose neatsispindi matoma tikrovė, nes nėra pateikta išorinės tos tikrovės kontūrų. J. Baltrušaičio nuomone, daugelis mus supančių daiktų yra idealaus, akimi nematomo pasaulio nuorodos. Šiapusybės daiktai ar reiškiniai rodo į tai, kas neišsakoma. Meniniame vaizde atskiras reiškinys nurodo ne tiek į kitą reiškinį, kiek į nujaučiamą viso pasaulio vidinę sąrangą bei žmogaus egzistencijos prasmę. Taigi pavienis reiškinys mene svarbus ne kaip visumos dalis. Taip kūrinyje sukuriama tarsi dviplanė vaizdo struktūra, kai pro vieno reiškinio pavidalą galima įžvelgti kito reiškinio kontūrus ir esmę. Tokia struktūra yra svarbiausias J. Baltrušaičio kūrinių akcentas.

Gilinantį į J. Baltrušaičio pasaulėžiūrą ir jo estetikos prioritetus formavusius veiksnius, nekelia abejonių tai, kad joje pėdsakų paliko simbolizmas, apėmęs ne tik dailę, teatrą, bet ir literatūrą. Būtent simbolistai įvedė naują poetinio vaizdo mastelį, pagrįstą transformacijos principu, kurį norint suprasti reikia suprasti simbolizmo esmę ir pasaulėžiūrą. *Lyrikoje kiekvienas išorinės aplinkos vaizdas, pasak Balio Sruogos, virsta gyvenimo simboliu, o tas simbolis būna tuo abstraktesnis, kuo didesnis žmogaus vidinis patyrimas*.³³ J. Baltrušaičio straipsniuose, recenzijose, estetinėje kritikoje aiškinama, kas menininką daro menininku, o tam tikrą objektą — meno kūrinium. *Be įkvėpimo paslapties, intuicijos dovanos, kurios sudaro*

³⁰ Kubilius V. *XX amžiaus literatūra*. V., 1995, p. 160.

³¹ Kulbokas V. J. Baltrušaičio vertinimai. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 289.

³² Daujotytė V. Jurgio Baltrušaičio papildymai. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 16.

³³ Kubilius V. *XX amžiaus literatūra*. V., 1995, p. 152.

*tikrosios kūrybos pradžių pradžių ir būtiną sąlygą, kiekvieno meno veikalo procese dalyvauja ir menininko sukauptas dvasinis turinys.*³⁴ Taigi įkvėpimo paslaptis, intuicijos dovana, menininko sukauptas dvasios turinys nurodomi kaip svarbiausios bet kokio meninio kūrinio sąlygos. Tai, kas kuriama žmogaus, turi prasmę. O tą prasmę kūriniui suteikia žmogaus *vidinis patyrimas*. Poeto rašytuose straipsniuose daug kalbama apie būties fenomeną, akcentuojami patyrimas, būtis, grožis. Tai fenomenologijos objektai, padedantys analizuoti ir tyrinėti žmogaus egzistenciją.

Rašydamas apie Rainerio Maria'os Rilkes, Gabrieliaus D'Annunzio, Augusto Strindbergo, Michailo Arcybaševio kūrybą, J. Baltrušaitis fiksavo vidinių išgyvenimų nuoseklumą fenomenologiniu aspektu. Literatūros kritikoje autorius pirmiausia pabrėžė nesenkančią kūrybos galią, vėliau akcentavo meno vidinės tiesos ir išorinio reikalingumo požymius: gebėjimą ypatingai suvokti gyvenimą ir savaip žvelgti į daiktus. *Antras pono Arcybaševio meno vidinės tiesos bei išorinio reikalingumo neabejotinas požymis yra gebėjimas savitai, taip, kaip tik jam būdinga, nepaprastai jautriai suvokti gyvenimą ir labai akylai žvelgti į daiktus.*³⁵ Kūryba ir gyvenimu poetas stengėsi apimti, įminti būties paslaptį. Galbūt todėl jis akcentavo, koks svarbus kūrėjo žvilgsnis į visas gyvenimo smulkmenas, koks būtinas būties sudėtingumo pajautimas: *[...] vieno regimojo vaizdinio lauke talpinti apžvelgiamų daiktų milžiniškus plotus — jų gyvas sąsajas ir sąveikas.*³⁶

Straipsniuose J. Baltrušaitis pirmiausia kalbėjo apie menininkus ir jų parašytus kūrinius akcentuodamas, kad menas yra pažinimas ir auka: *kiekvieno pažįstančio menininko kelias veda į atviras kalnų perėjas, į rūsčius bemiegio, jautraus mąstymo apie amžinybę ir pamaldaus stovėjimo prieš paslaptinę pasaulio stebuklą erdves.*³⁷ J. Baltrušaičio estetiniai svarstymai apie teatrą, poeziją, daile, muziką tarsi atveria kelią į žmogaus vidinį pasaulį, jo dvasios fenomeną. Kai kurie J. Baltrušaičio tyrinėtojai yra pastebėję, jog poeto filosofškumas yra artimas Platono filosofijai: *Gal ir Platonas, jo gėrio idėja, iš kurios visa yra kilę ir į kurią pagaliau vėl visa sugrįžta, kiek panašus į J. Baltrušaitį [...].*³⁸ Platonas taip pat kėlė grožio ir būties klausimus, kurie svarbiausi J. Baltrušaičio kūrinuose. Savo rašytuose straipsniuose, recenzijose J. Baltrušaitis išsako mintį, jog lyrinę autoanalizę reikėtų sujungti su filosofine žmogaus egzistencijos problematika, o vidines būsenas imti matuoti metafiziniais kriterijais: *[...] norėdamas kurti menininkas turi pirmiausia privalo įsigilinti ir apvalyti savyje žmogų. Tik*

³⁴ Baltrušaitis J. Apie vidinį Konstantino Balmonto kelią. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 47.

³⁵ Baltrušaitis J. Aukojimo menas. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 99.

³⁶ Ten pat, p. 99.

³⁷ Ten pat, p. 73.

³⁸ Kavaliūnas V. Jurgio Baltrušaičio vertinimai. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 99.

tada jis giliau suvoks pasaulį, įgaus progresuojančią galią kūrybiškai persikūnyti.³⁹ Pastovi idealiųjų vertybių nuojauta, nuolatinis veržimasis į kažką nepasiekiamą suteikė moralinio taurumo poetiniam kalbėjimui. Ši nuostata yra būdinga simbolizmo atstovams, kurie atsisakė pamokymo bei poezijai būdingų koncepcijų ir susitelkė ties daiktu, garsu, kvapu, spalvų sąveikos vaizdavimu: *Simbolizmas buvo itin atviras kultūros reiškiny, siekęs sujungti į organinę vienumą įvairių stilistinių palikimą, nes visų Europos tautų literatūrose šalia jo egzistavo ir daugybė kitų meninių judėjimų.*⁴⁰ Iš J. Baltrušaičio darbų galima spręsti, jog poetui pasaulis pažįstamas ne racionaliai, ne protu, o intuityviai, pasikliaujant savo nuojauta. Čia svarbi ta suvokimo pakopa, kai siekiama atverti kintamuose reiškiniuose slypinčią sau tapačią esmę, išvysti ją kaip idėją. Tuomet sąmonė tarsi veikia pakopiškai — *juslinė sąmonė, savimonė, intelektas.*⁴¹ J. Baltrušaitis įveikia tikrovės išoriškumą ir eina toliau į prasmę, į viso, kas vyksta esmę, nuo proceso prie nekintamybės, nuo įvykių prie būties. Būties pirmenybė prieš refleksiją išvelgiama J. Baltrušaičio kūrinuose ir atsispindi jo mąstyme. Poeto primygtinis būties slėpiningumo teigimas rodo, kad žmogaus egzistencija yra nesuprastinama vien tik į erdvinę-laikinę tikrovę. Laikyti save tik fiziniu objektu — reiškia save nužeminti ir falsifikuoti, padaryti tai, ką egzistencialistas Gabrielis Marcel'is vadina *tragiška klaida.*⁴² Anot šio filosofo, nors žmogaus santykis su būtimi negali būti racionaliai paaiškintas, tačiau jis švysteli tam tikrose intensyviai išgyvenamose situacijose, iš kurių J. Baltrušaičiui svarbiausios yra tikėjimas, viltis, meilė. G. Marcelis laiko žmogų save transcenduojančia tikrove; žmogus yra daiktas, ir daugiau negu daiktas: *Kai tik žmogus vertina savo veiksmus ar sprendžia apie esamą akimirka, jis išeina anapus savęs, atlieka savi — transcendencijos judesį, kuris nepaaiškinamas esamoje situacijoje.*⁴³ Ir šitai (kaip ir žmogus) — taip pat slėpinys. O tų slėpinių baltrušaitiškoje kūryboje rasime daug. Juos įminti skaitytojui gali padėti intucija.

Nuojautą, intuciją, įkvėpimą J. Baltrušaitis akcentavo ir vertindamas kitų autorių darbus. Rašydamas apie Verą Komisarževskąją, Konstantiną Balmontą, Augustą Strindbergą, mąstydamas apie Henriką Ibseną ir kitus, J. Baltrušaitis pabrėžė jų vidinio patyrimo reikšmę, akcentavo jų kūrybą kaip dvasinę kelionę. J. Baltrušaitis yra kalbėjęs, kad peržengti išorinį pasaulį, prasiskverbti į pasaulio paslaptį, į nematomas daiktų sąsajas gali tik menas, labiausiai — muzika ir poezija. Anot jo, *bet kuri rašytojo išsakyta nuomonė apie kitą rašytoją, taip kaip vieno žmogaus nuomonė apie kitą, netgi turint galvoje neabejotiną gebėjimą būti objektyviam, ne tiek atskleidžia vidinį pasaulį tų, apie kuriuos kalbama, kiek parodo dvasinę esmę to, kuris tą*

³⁹ Baltrušaitis J. Laiškai Aleksandrui Djakonovui. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai.* V., 2001, p. 129.

⁴⁰ Bankauskaitė-Sereikienė G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo.* V., 2007, p. 36.

⁴¹ Mickūnas A., Stewart D. *Fenomenologijos filosofija.* V., 1994, p. 6.

⁴² Ten pat, p. 147.

⁴³ Ten pat, p. 101.

nuomonę išsako.⁴⁴ Taigi galime daryti išvadą, kad ne tik rašytojas, dailininkas, teatro aktorius, bet ir poetas privalo turėti intuicijos daugiau nei kiti meno žmonės, nes jis yra gyvenimo paslapties aiškintojas, aiškiaregis, beveik pranašas. Jis neanalizuoja kasdienybės, visuomenės gyvenimo dėsnių, o pateikia būties bei žmogaus ir pasaulio vienovės išgyvenimą. Be galo kruopščiai sukomponuotas kūrinys privalo simbolizuoti Dievo ir Gamtos sukurtą harmoningą ir vientisą kosmosą.

Iš J. Baltrušaičio filosofinės estetikos išplaukia viena pagrindinių jo minčių, kad *menas, siekiantis tikros kūrybos, turi turėti vieną tikslą: žmogaus ir pasaulio paslaptį*.⁴⁵ Tačiau ta paslaptis turi būti prasminga, nes tekstas, atsiradęs iš egzistencijos bei būties rūpesčio, yra atsiradęs iš prasmės, todėl su ja glaudžiai susietas. J. Baltrušaitis savo estetikoje daugiausia kalba apie vidinį patyrimą ir jo pakopiškumą. Galbūt todėl jo poezijoje išreikšta estetinė patirtis dvipakopė: 1) kasdienio gyvenimo, ikirefleksinė, nekritiško juslinio suvokimo empirinė patirtis — visų pirma negatyvioji (skausmas, negandos, nesėkmės); taip pat svarbus sąlytis su gamta, kai erdvės, grožio, dermės išgyvenimas atveria dvasinį regėjimą; 2) patirtos patirties refleksija, *patirties patirtis*⁴⁶, kai patirtus dalykus reflektuodamas žmogus supranta, įvertina ir išmano gilesnį būties klodą. Čia vertėtų labiau įsigilinti į sąmonės turinį, patirties moralinį aspektą, pasvarstyti, kaip gali būti vertinama tai, ką patiriame, kokiais kriterijais.

J. Baltrušaitis straipsnyje *Aukojimo menas* tarsi apibendrina savo estetiką, išskeldamas kūrėją (rašytoją, poetą, dailininką, aktorį, teatralą), kaip ypatingų galių asmenybę, atsisakiusią karingumo ir žengiančią įkvėpimo, triumfo keliu. Čia daug lemia poeto, rašytojo įkvėpimas, nuojauta, intuicija. Kaip yra pastebėjusi V. Daujotytė, *įkvėpimo galimybė ir galia fenomenologiškai susieta su vidiniu patyrimu, su slėpiningai egzistuojančia esybe*.⁴⁷ Straipsnyje *Aukojimo menas* kalbama apie tą įkvėpimo mirksnį, blyksnį, kuris nugali žmoguje chaosą ir bent trumpą akimirksnį apšviečia būtį: *Būties Dvasia išniro nauju pavidalu. Gyvenimo valanda vidujai sutapo su Meno valanda*.⁴⁸ Taigi poeto įkvėpimas iškelia poetą virš jo paties, o gyvenimą — virš gyvenimo. J. Baltrušaitis pabrėžė straipsniuose, jog *menas, siekiantis tikros kūrybos, turi turėti vieną tikslą: žmogaus ir pasaulio paslaptį*.⁴⁹ Todėl poetas visatoje privalo žengti jam skirtu keliu, kol nesibaigs susiskaldymai, susvetimėjimas, kol jis neįsilies į šventąjį

⁴⁴ Baltrušaitis J. *Literatūros kritika. Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 93.

⁴⁵ Baltrušaitis J. *Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 72.

⁴⁶ Daujotytė V. *Patirties patirtis. Metai*. 2001, Nr. 11, p. 8-10.

⁴⁷ Daujotytė V. *Jurgio Baltrušaičio papildymai. Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 24.

⁴⁸ Baltrušaitis J. *Aukojimo menas. Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 77.

⁴⁹ Baltrušaitis J. *Straipsniai. Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 72.

vandenį tarsi *upė, pasiekusi žiotis*.⁵⁰ Galbūt dėl to J. Baltrušaitis kaip menininkas rūpinasi vidinio patyrimo intensyvumu, ruošia save kaip auką nepažįstamam pasauliui. Jam gyvenimo sąmonė ir yra aukštesnysis gyvenimo laipsnis, kurio, anot poeto, turėtų siekti žmonija. Kaip teigia V. Daujotytė, „*Aukojimo mene*“ *nuo atskiros būties J. Baltrušaitis siekė pereiti prie žmonijos rūpesčio, matomo pro meno langą*.⁵¹ J. Baltrušaičio estetika formuoja galimybę pranešti žmonėms apie pasaulį, apie jo supratimą ir iš šio supratimo kylančią būtinybę pakeisti gyvenimą, sustabdyti dvasinės krizės artėjimą. Iš to galime daryti išvadą, kad tik kilnus pasiaukojimas visuomenės labui, tik rūpestis dėl žmogaus ir pasaulio likimo yra aukščiausia pakopa, suteikianti žmogaus gyvenimui prasmę. Be abejo, tyrinėjant kūrinius, labai svarbu sufokusuoti tinkamai jo prasmės esmę. Taip pat nevertėtų pamiršti, kad aktyvesniu tos prasmės kūrėju sąlygiškai būna ne tik kūriny, bet ir skaitytojas, tačiau tik sąlygiškai, nes pabrėžiamas jų tarpusavio koreliavimo veiksmas. Juk pasaulis — tai, ką subjektas formuoja ar numato: jis suvokiamas per subjektą, jo sąmonės koreliuotą, o toji sąmonė — ne apgaulingai empirinė, bet transcendentinė. Anot J. Baltrušaičio, dvasia triumfuoja kildama, pasiekdama vis aukštesnę pakopą, leidžiančią matyti, suvokti. Taip palaipsniui poezijoje įtvirtinamas žmogiškojo subjekto prioritetas. Toks poeto mąstymas, gilinimasis į vieną temą tarsi užkerta kelią naujiems atradimams ir palieka vietą tik naujoms interpretacijoms, papildymui, susimąstymui. Poetas, tarsi pritardamas fenomenologiniam požiūriui į žmogų, atsisako aiškinti tikrovę tik objektyviu pagrindu ir reikalauja suprasti žmogų jo gyvenimo situacijoje. Baimė, rūpestis, abejonė pasidaro svarbūs ir pačiam žmogui, siekiančiam suprasti save.

J. Baltrušaičio kūrybos gelmę, jos tyrinėjimų lygį rodo jo poezijos žymiausių tyrinėtojų prisipažinimai, jog šio kūrėjo poezijos prasmės vis dar keičiasi. Tačiau, remiantis fenomenologijos koncepcija, galima kalbėti apie J. Baltrušaičio kūrinių vertikaliojo lygmens analizę: ženklų ir skambesio; semantinių struktūrų; turiningąjį; regimųjų vaizdinių. R. Ingardeno estetikos darbuose pabrėžiama, kad kūrinio pagrindinė tema yra *išgyvenimo* proceso struktūros aprašymas, jo modelių konstravimas bei bendrųjų tiesų ir idėjų išvalga intuicija, prasiskverbianti į nepakartojamą, vientisą sąmonės srautą. Būtent *vertikalioji ašis* — tai frazių ir jų įvairios apimties junginių kaita, parodanti, kaip sakiniai ir vaizdai keičia vienas kitą, kaip jie yra suvokiami ir išgyvenami.

Vidinėmis meditacijomis, kurios perteiktos kai kuriuose kūriniuose, J. Baltrušaitis yra vaizdavęs žmogaus kelius, kelelius, keliones, galimybes gyventi taip, kad kūrybiniai rūpesčiai taptų patys svarbiausi, kad dvasia galėtų triumfuoti. Tie vaizdiniai yra poeto kūryboje

⁵⁰ Aichenalvas J. Jurgis Baltrušaitis. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 195.

⁵¹ Daujotytė V. Jurgio Baltrušaičio papildymai. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 22.

metaforiniai, simboliniai, nes jo poetinės kalbos centre — simboliai, kupini nuorodų į įvairiausias Europos kultūros epochas kaip dvasinio pasaulio atitikmuo, kaip išorinė esmės reprezentacija ar žodžio galimybė sukelti atitinkamą nuotaiką. Tos žodinės metaforinės figūros, perėjusios Antiką, Viduramžius, Renesansą, Baroką, Romantizmą įsitvirtina dabartiniame pasaulyje ir virsta poetinės kalbos kodais.

J. Baltrušaitis žavėjosi metaforinėmis konstrukcijomis ir simboliais, mitinio, biblinio mąstymo modelio panaudojimu kūryboje. J. Baltrušaičio vertintojai (S. Kara-Murza, V. Briusovas, G. Papini ir kt.) yra pastebėję poeto kūrinių pasaulio sąsajas su Antika, Viduramžiais, Renesansu, Baroku, Romantizmu. Iš šių pozicijų galima bandyti atskleisti J. Baltrušaičio kūrybos fenomeną, kuris negali būti griežtai apibrėžtas, nes negali būti apibrėžtas pats suvokimas.

Taigi poezija, anot J. Baltrušaičio estetikos, iš esmės yra reikšmių ir prasmių suteikimo, jų įtekėjimo ir pertekėjimo menas, o meno kūrėjas privalo suprasti ir įvertinti estetinį fenomeną, privalo reflektuoti save, atrasti naujas savirealizacijos, pasaulėvokos ir savivokos perspektyvas, peržengti egzistencinės situacijos ribas ir integruotis į vertybių ir būties prasmės visumą.

3. EPOCHŲ SAMPRATA IR BRUOŽAI

Kadangi Jurgio Baltrušaičio poezijoje savitai atsispindi Antikos, Viduramžių, Renesanso, Baroko, Romantizmo estetika, ypač mistikų pasaulis, transformacija, bandymas priartėti prie Dievo, tai verta apžvelgti svarbiausius ryškiausių kultūrinių epochų bruožus, priklausančius nuo visuomenės poreikių, kūrėjų nuostatų bei kitų šalių įtakos.

*Kultūrą integruojantis pradas yra pasaulėžiūra.*⁵² Tai požiūris į pasaulį ir žmogaus vietą jame, sistema bei su šiomis pažiūromis glaudžiai susiję žmonių gyvenimo principai, įsitikinimai, idealai, vertybinė orientacija, lemianti, kam žmonės gyvenime teikia pirmenybę — valdžiai, turtui, žinioms, meilei, tikėjimui. Tos pažiūros ir vertybinė orientacija atsispindi politinėse doktrinos, meno kūrinuose ir visose kultūros apraiškose. Akivaizdu: kultūra nėra įgimta, ji įgyjama socializacijos būdu. Tai *individuo prigimties keitimas ją pritaikant prie bendrų visuomenės gyvenimo normų ir vertybių.*⁵³ Kitaip tariant, kultūra yra tobulėjimo reikalavimas, kurį žmogui iškelia visuomenė. Šiuo atveju kultūrą — realų, mįslingą fenomeną — reikėtų suprasti plačiaja prasme — kaip tam tikros grupės žmonių gyvenimo būdą, jos elgseną, filosofines pažiūras, tikėjimą bei tai, kas sieja tam tikrus žmones draugėn ir kas skiria juos nuo kitų. *Žmogiškoji kultūra išauga iš egzistencinės būtinybės — kaip visus individus suderinančios normos ir vertybės.*⁵⁴ Tie derinimo mechanizmai yra religija, mitologija, papročiai, veiklos standartai, mąstymo modeliai.

Kiekviena epocha turi tam tikras pasaulėžiūrinės tendencijas, lemiamas kultūros, kurioje gyveno ar tebegyvena žmogus. Sunku būtų tiksliai nurodyti vienos ar kitos kultūrinės epochos pradžią įvairiose šalyse. Tikriausiai to ir negalima padaryti. Mat nė viena kultūros epocha neatsiranda staiga: ji bręsta pamažu, jos bruožai ima ryškėti ankstesnėje epochoje, jie kinta, nes juos veikia naujos kultūrinės tendencijos, kurios suformuoja kitos epochos stilių. Tad visai nekeista, kad naujas meno stilius gyvavo ar tebegyvuoja drauge su senuoju, kol galiausiai jį pakeičia. Vis dėlto linkstama manyti, jog kiekviena epocha turi savitą stilių, kuris savaip reiškiasi literatūroje, architektūroje, tapyboje, muzikoje.

Bet kuri kultūrinė epocha turi savus puoselėjamus idealus, jai būdingą vertybių sistemą. Tos vertybės įvairiose kultūros srityse įgauna specifinį pavidalą, yra transformuojamos ir modifikuojamos, bet, nepaisant to, jas galima atpažinti, kad ir kokiomis įmantriomis metaforomis būtų užkoduotos. Pavyzdžiui, Antikos bei Viduramžių epochose tiesos ar tikėjimo idėja mene, moksle ir moralėje reiškėsi skirtingomis formomis, bet ir vienur, ir kitur, nepaisant skirtingų pavidalų, galima atpažinti tą pačią vertybę, kurią

⁵² Kavolis V. *Epochų signatūros*. Čikaga, 1991, p., 17.

⁵³ Tamošaitis R. Kultūros stoka ir perteklius. *Metai*. 2004, Nr. 4, p. 149 -152.

⁵⁴ Ten pat, p. 149.

identifikuoti padeda kiekvienai epochai būdingi simboliai. Tai tik įrodo, kad bet kurios epochos meno kūrinys gali būti interpretuojamas mitologiškai, fenomenologiškai, simboliškai, alegoriškai ir t.t.

Epochos skiriasi kultūra, kuri yra visa tai, kas išskiria žmogų iš gamtos, — elgesio ir bendravimo formos ir visi tiek materialios, tiek dvasinės veiklos produktai, teoriniai požiūriai ir meno kūriniai, idealai ir tikslai, ritualai ir mitai. Kultūrą sudaro tai, ką žmogus apdorojo, išpuoselėjo, išugdė, vertino bei gerbė.

3.1. Antika

*Europos kultūros pagrindas, šaknis, šaltinis yra senovės graikų kultūra.*⁵⁵ Taigi ir Antikos sąvoka į mūsų dienas atkeliavo iš senovės Graikijos laikų, nes žodis „antikinis“ kilęs iš lotynų kalbos žodžio „antiquus“, kuris reiškia „senovinis“⁵⁶. Ši epocha klestėjo VII a. pr. m. e. — V a. m. e.⁵⁷ Tačiau antikinė kultūra nuolat gyvavo: įvairūs jos aspektai atsispindėdavo tai vienos, tai kitos civilizacijos raidoje. Šį faktą labai paprasta paaiškinti: daug paprasčiau pasinaudoti tuo, kas jau sukurta ir patikrinta laiko. Juk graikai garsėjo kaip žymūs mąstytojai, sukūrę žmonijos mąstymo būdą, vadinamą filosofija.

*Antikoje išmintinga, gera, gražu vien tai, kas sutvarkyta, taisyklinga — tai vadinamojo klasikinio grožio principai, susiformavę senovės Graikijoje, turėję didelės įtakos vėlesnei Europos kultūrai, meno, literatūros supratimui.*⁵⁸ Visa, kas yra netvarkinga, negražu ar chaotiška, tuo metu buvo smerkiama. Saiko išaukštinimas, taisyklių laikymasis, tvarka, pagarba įstatymams persmelkė visas graikų, romėnų gyvenimo sritis. Taip graikams pavyko suformuoti labai svarbų Europos kultūrai saikingos ir harmoningos asmenybės idealą. Jie idealų savo šalies pilietį suvokė kaip gražų ir gerą žmogų; tai buvo nusakoma *kalokagatijos* sąvoka. Mat grožis antikiniame pasaulyje reiškė visa, kas teikė žmogui pasigėrėjimą ir pasitenkinimo jausmą. Pitagoras grožį traktavo kaip amžiną, nekintančią ir julsėmis nepasiekiamą idėją, o filosofas, mąstytojas Aristotelis grožį apibūdino kaip viso kosmoso matmenį, pasižymintį saiko ir matematikos išreiškiamos harmonijos, simetrijos bei tvarkos požymiu, kurį protas pajėgus suvokti. Tad Antikoje pagrindinis dėmesys skirtas žmogaus kūno grožiui ir dvasinio pasaulio ugdymui. Mat tuo metu vyravo nustatytas tam tikras tvarkos, grožio, gėrio kanonas. O kanoninis kūrinys buvo pavyzdinis, nes jis sukurtas pagal tam tikras to meto taisykles, reikalavimus, visuomenei priimtas normas. Žinoma, Antikos

⁵⁵ Dilytė D. *Antikinė literatūra*. V., 2006, p. 10.

⁵⁶ *Visuotinės literatūros istorija*. V., 1998, p. 33.

⁵⁷ Ten pat, p. 34.

⁵⁸ Dilytė D. *Antikinė literatūra*. V., 2006, p. 10.

klestėjimo laikais ypatingas dėmesys kreiptas į individą. Tad buvo akcentuojama *asmenybės vertė, harmoninga dvasinių ir fizinių jėgų raida, protinga asmens laisvė ir visuomenės reikalaujamos tvarkos vienovė, vieningai sąlygojanti gamtos, žmogaus ir visuomenės normas, žmogaus tvirtybė ir silpnumas, jo kūnas ir siela, aistros ir protas*.⁵⁹ Tad nieko nuostabaus, kad senieji graikų kūrėjai, menininkai, filosofai, išdėstę tobulų žmogaus kūno proporcijų teoriją ir apibrėžę kanonu vadinamą idealą, stengėsi žmogaus kūno bei dvasios harmoniją įgyvendinti mene. Pavyzdžiui, skulptoriai, kurdami idealų žmogaus kūną, bandydavo perteikti laisvą judesį, remtis akylu gyvo žmogaus stebėjimu ir proporcijų teorijos principais. Iki šių dienų išlikę antikiniam pasauliui priklausantys meno dirbiniai stebina vaizduojamos figūros tobulumu, žmogaus kūno ir sielos harmonija.

Toks harmoningas pasaulis, žinoma, neišivaizduojamas be dievų. Tad antikiniuose kūriniuose regimas Olimpas dievų, išsidėsčiusių pagal hierarchiją. Nemažai pasakojimų apie herojų, žmonių ir dievų susidūrimus yra tapę mitais, kurių esmė slypi symbolyje. Mat *iš specifinės mitinės sąmonės prigimties išauga simbolinės pasaulio suvokimo formos, nežinančios prieštaravimo tarp daikto ir vaizdo, ženklo ir jo reikšmės, idealybės ir realybės*.⁶⁰ Taigi mitas buvo žodis, pasakojimas apie dievus ir pusdievus (herojų — dievų ir žmonių vaikus), jų santykius su žmonėmis. Nelengva susigaudyti dievų vardų ir įvykių gausybėje. O juk mitais graikai vadovavosi kasdieniniame gyvenime, jais rėmėsi valstybinės institucijos, jie įkvėpė menininkus, rašytojus ir poetus sukurti nuostabių kūrinių, kuriuose herojai garbina dievus, aukodami jiems aukas, klausydami jų diktuojamų sprendimų ir drąsiai pasitikdami savo lemtį.

Dažnai antikiniuose kūriniuose atrandamas vienas ar tai kitas mitas. Mat pagrindinė mito funkcija — aiškinti pasaulio ir žmogaus prigimtį, kilmę, įvairius būties reiškinius, perteikti ir pateikti subjektyvius išpūdžius, įvairias fantazijas kaip realybę. Kai kurie istoriniai įvykiai, iširėžę ir išlikę žmonių atmintyje, būdavo supoetinami ir virsdavo mitais, perduodamais iš kartos į kartą. Taigi mitas visada siejamas su tam tikrais praeities įvykiais, tačiau vidinė mito esmė yra ta, kad įvykiai, vykstantys tam tikru laiku, yra susiję ne tik su praeitimi, bet ir dabartimi, ateitimi. Tačiau nevertėtų manyti, kad atskirose *valstybėse-poliuose*⁶¹ gyvenusiems graikams, buvo reikšmingi visi mitai, garbinami visi Olimpo dievai. Yra žinoma, jog *Lemne svarbiausias buvo Hefaisto kultas, Delfuose — Apolono, Kipre — Afroditės*.⁶² Moderniame pasaulyje mitas interpretuojamas individualiai. Jis dažnai suprantamas kaip mąstymo būdas, kuris yra tarp išpūdžių ir sąvokų. Tačiau dar Antikoje

⁵⁹ Dilytė D. *Antikinė literatūra*. V., 2005, p. 321.

⁶⁰ Ten pat, p. 21.

⁶¹ Ten pat, p. 37.

⁶² Ten pat, p. 22.

atsirado trys pagrindinės mito koncepcijos, teigiančios, jog mitas — poetų kūrybos rezultatas; gamtos ir moralės reiškinių alegorija bei simbolis; mitas yra ne dievų, o sudievinų žmonių istorija. Toks suvokimas būdingas filosofams, teigiantiems, jog mitą privalu ne suprasti, o dekoduoti. Ilgainiui žmonės sugebėjo perkelti mitinę tematiką į racionalaus svarstymo sferą. Ir taip dar Antikoje alegoriniai mąstymai apie mitą pagimdė filosofiją, tebegyvuojančią ir XXI amžiuje. Ir šių dienų filosofai, menininkai stengiasi būties, egzistencijos, lemties klausimus aiškinti remdamiesi mitiniais pasakojimais, mitinėmis istorijomis.

3.2. Viduramžiai

Viduramžiai (V—XVI a.) yra paslaptiniausi Europos kultūros laikai. Šis laikotarpis vadinamas tamsiuoju Europos istorijos periodu, kurio pradžia siejama dar su vėlyvąja Antika. Viduramžiai baigiasi apie XIV—XVI a. ir pereina į Renesansą. Apibrėžti *Viduramžių* sąvoką nelengva, tačiau šis terminas *vartojamas apibūdinti žmonijos istorijos periodui tarp Antikos ir Naujųjų laikų*.⁶³ Garsaus italų rašytojo ir filosofo Umberto Eco teigimu, <...> *šis {viduramžiai} žodis buvo sugalvotas norint kur nors priglauti gerą dešimtį amžių, kurie niekur netiko, nes atsidūrė pusiaukelėje tarp „puikiųjų“ epochų, iš kurių į vieną buvo žiūrima su perdėta puikybe, o į kitą — su didele nostalgija*.⁶⁴

Viduramžiams būdingi ryškūs kontrastai ir skirtingų pradų derinimas. Po visą Europą sklindanti krikščionybė iškėlė naujus, nuo Antikos gerokai besiskiriančius idealus. Apreiškimas, Paskutinysis Teismas, mirtis, darbai, gamta ir net pragaras — visa įtraukta į viduramžių tvarką. Krikščionybė suabsoliutino žmogaus dvasingumą, o kūną siekė paneigti. Tad Viduramžių pasaulėžiūra stipriai skyrėsi nuo antikinio pasaulio pasaulėžiūros. Mat prasidėjus Viduramžių epochai „*suiro*“ antikinė žmogaus kūno ir dvasios harmonija, nes pasikeitė požiūris į patį žmogų, jo dvasinį gyvenimą.

Viduramžiais egzistavo grynai pažinaus grožio, moralinės darnos ir metafizinio spindesio grožio koncepcija. Viduramžių autoriai nuolat kalbėdavo apie būties grožį, nors šios epochos istorija kupina visokių tamsybių bei prieštaravimų. Tačiau verta atkreipti dėmesį, kad visatos įvaizdis, kurį kūrė teoretikai, gaubiamas šviesos, nepaisant to, jog *kasdieninis gyvenimas tuo metu skleidė aplink jaudulį, aistringą sugestiją, ir ji reiškėsi permainingomis, šiurkštaus nesivaldymo, nuožmaus žiaurumo, nuoširdaus graudulio*

⁶³ *Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai*. V., 1980, p. 5.

⁶⁴ Eco U. *Menas ir grožis viduramžių estetikoje*. V., 1997, p. 10.

*nuotaikomis, tarp kurių svyravo viduramžių miestų gyvenimas.*⁶⁵ Saugodamiesi išorinio grožio, viduramžių mistikai ieškojo prieglobsčio Šventajame Rašte, nepaisydami to, kad itin stiprus religingumas, vesdamas žmones į amžinybę, pripildo juos siaubo, užkrauna jiems kančią. Kankinių kūnai, po siaubingų kankinimų baisūs pažiūrėti, tačiau pagal to laikmečio suvokimą trykštantys nuostabiu vidiniu grožiu. Taigi Viduramžių kultūrą esmingiausiai apibūdina teocentrinė pasaulėžiūra, kurioje glūdi krikščioniškoji Dievo samprata, požiūris į jį. Žmogus net neabejodamas rinkdavosi religiją, nes jautė, kad *pats yra kažkas daugiau nei tai, ką gali realizuoti per savo ribotą buvimą.*⁶⁶ Dievas (pagal to meto sampratą) pirmiausia buvo visagalis, teisingas ir geras, pasaulio sukūrimo paslaptį saugantis išminčius. Jo — kaip visagalio — sukurtas dangus ir žemė, kalnai ir vandenys, siela ir kūnas. Taigi *visa, kas yra žemėje ir visa, kas yra danguje, priklauso Dievui.*⁶⁷ Iš to galima daryti išvadą, kad ne tik gamta, jos reiškiniai, bet net ir žmogus, jo likimas Dievo galioje ir valioje. *Toks teocentriškas požiūris į pasaulį aiškiai nubrėžė ribą tarp materialiojo ir dvasinio gyvenimo.*⁶⁸ Žemiškojo grožio trumpalaikiškumą viduramžių žmogus išgyveno melancholiškai, nes buvo manoma, jog netvaraus grožio akivaizdoje vienintelis tikrumas glūdi vidiniame grožyje, kuris neišnyksta; atsigręžę į šį grožį, viduramžiai atgaivino estetinę mirties vertę, nes nuolat buvo pabrėžiama, kad mirtis ir gimimas per amžius žengia koja į koja.

Viduramžių pasaulio supratimu viskas pabrėžtinai tvarkinga, nes galvota, kad pasaulio tvarka Dievo duota. Jai žemėje atstovauja valdovas, todėl žmonės esama tvarka negali abejoti. Viskas žemėje — nuo žvaigždžių ir saulės iki vabalo ir žolės — skirta žmogui, todėl žmogus, kurį Dievas apdovanojęs valios ir proto laisve, atsakingas už šį pasaulį ir save. Žinoma, žmogus, kaip ir kiti kūriniai, yra netobulas, nes jį slegia įgimtos nuodėmės našta, tačiau jis turįs Jėzaus Kristaus gyvenimu parodyti išganymo galimybę, kuriai realizuoti tereikia geros valios. Taigi Viduramžiais teigta, jog bet koks žmogaus poelgis (geras ar blogas) matomas (jį stebi Viešpats) ir įvertinamas. Ir nors kiekvienas žmogaus žingsnis kontroliuojamas, tačiau šis pasaulis savotiškai jaukus: poelgių ar net minčių ribos apibrėžtos; žmogų saugo angelai, nors kartu tyko daug pagundų, kuriems žmogus dažniausiai neįstengia atsispirti. Tačiau peržengusysis nustatytas gyvenimo normas pasmerkiamas. Taigi Viduramžiais aiškiai apibrėžiama riba, kuri skiria gerį nuo blogio, rojų nuo pragaro. Žmogaus gyvenimas slenka prieš akis turint „*Paskutinio teismo*“ dieną, kai bus pasveriami jo gerieji darbai ir nuodėmės. Teisuoliai kils į dangų, o nuodėmingieji garmės į pragarą. Tai

⁶⁵ Huizinga J. *Viduramžių ruduo*. V., 1996, p. 11.

⁶⁶ Tatarkevič V. *Filosofijos istorija*. III dalis. V., 2003, p. 79.

⁶⁷ *Filosofijos istorijos chrestomatija*. V., 1980, p. 13.

⁶⁸ Ten pat, p. 14.

puikiai iliustruoja Viduramžių epochos meno kūriniai, pavyzdžiui, Dantes (Dante Alighieri, 1265—1321) *Dieviškoji komedija*.

3. 3. Renesansas

*Renesansu (pranc. renaissance — atgimimas) vadinamas po viduramžių prasidėjęs dvasinis judėjimas, kurį įkvėpė Antikos kultūra ir noras būti arčiau gamtos.*⁶⁹ Pamažu vaduojamasi iš Viduramžiais viską aprėpusios bažnyčios valdžios. Iki to laiko vyravęs suvokimas, kad bažnyčios mokymas Dievo duotas, todėl esąs vienintelis teisingas ir viską paaiškinantis, Renesanso mąstytojų nebetenkino. Jiems svarbu tyrinėti gamtą, pažinti aplinką bei visą pasaulį. Šis ryškus posūkis prie gamtos, natūralumo, racionalaus žinojimo ir laisvų žmonių santykių reiškė naujųjų laikų pradžia. Juk *Viduramžių scholastikos turinį sudarė spekuliatyvūs samprotavimai apie būtį, apie Dievo ir pasaulio, kaip kūrėjo ir kūrinio, santykį, Dievo pažinimo būdus. Renesanso mąstytojams scholastika buvo svetima; atramos savo pažiūroms jie ieškojo daugiausia Antikos filosofijoje.*⁷⁰ Taigi pasaulio samprata Renesansas buvo itin artimas materializmui, nors ir skyrėsi nuo jo kai kuriais bruožais. Atmetę Dievo kaip antgamtinės esybės idėją, jos kūrėjai sudievino pačią gamtą, o Dievą kaip begalinį absoliutą tapatino su pačia gamta.

Renesanso epochoje formavosi nauja asmenybė, su kitokiu pasaulio suvokimu, su didesniais ir subtilesniais dvasiniais poreikiais. Naujo mąstymo žmonės kiekviename žingsnyje regėjo antikinio meno ir architektūros likučius ir, kai atsirado poreikis naujai kultūrai ir menui, jie pavyzdžiu pasirinko Antikos palikimą. Architektų, dailininkų ir kitų kūrybinių atstovų darbuose atgimė romėnų ir graikų meno tradicijos. Tai nebuvo Antikos kūrinių kopijavimas, o sudėtingas meno ir statybos technikos raidos etapas. Renesanso menininkai, perėmę visa, kas geriausia Antikos kultūroje, atsisakę viduramžių taisyklių ir tradicijų, įgyvendino novatoriškas ir revoliucingas idėjas.

Vienas iš pagrindinių Renesanso bruožų — humanizmas: žmogus tapo aukščiausia vertybe. Buvo tikima žmogaus genijumi, jo proto išskirtinumu ir galia, todėl ginama asmens laisvė, skatinamas pasitikėjimas savo jėgomis. Tuo metu buvo įsivyravusi pažiūra, jog *tik samprotaujantis žmogus suvokia visą sumą, sudėdamas dalis, arba liekaną, atimdamas vieną sumą iš kitos; jeigu šitai atliekama žodžiais, tai, jungdamas visų dalių vardus, jis suvokia visumos vardą.*⁷¹ Šis požiūris skatino žmones ieškoti, kurti, tyrinėti, nes nuolat buvo pabrėžiama, jog pasaulio paslapčių aiškinimasis yra žmogaus galiose. Toks žmogaus

⁶⁹ *Visuotinės literatūros istorija*. V., 1998, p. 140.

⁷⁰ *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. V., 1986, p. 9.

⁷¹ Ten pat, p. 258.

išaukštinimas (beveik prilyginimas Dievui) buvo naujas, palyginti su Viduramžiais, kai buvo pabrėžiama būtinybė paklusti Aukščiausiojo valiai ir jo sukurtai pasaulio tvarkai. *Renesanso žmogaus ir gamtos filosofija itin susilpnino viduramžiškos religinės pasaulėžiūros poveikį visuomenei, įtvirtino naują žmogaus ir pasaulio sampratą.*⁷² Suvokęs savo vertę, Renesanso žmogus gyveno ir džiaugėsi ta akimirka, kurią išgyveno, stengdamasis negalvoti apie neišvengiamą mirtį. Tai pakeitė požiūrį į žmogų ir padėjo išskirti jo individualumą. Antikos laikais idealu buvo tapęs žmogus, kuris išlaiko vidinę harmoniją, saiką, santūrumą, o Renesanso mąstytojai kalbėjo apie asmens išskirtinumą, ypatingumą, apie neribotas žmogaus galimybes, kurias atskleisti tampa gyvenimo tikslu. Taigi nebuvo apsiribojama vien tik pasaulio aiškinimu bei žmogaus būties, dorovės ar socialinių klausimų akcentavimu. Buvo manoma, kad *visa, kas gyva, yra iš prigimties laisva, o laisvė būdinga visai gamtai. Taigi laisvi, nepriklausomi gimsta ir žmonės.*⁷³ Jų vertę įrodo tiesos troškimas, darbas, kuris išaukština žmogų. Taip buvo įtvirtintas vadinamasis humanistinis požiūris į žmogų. Humanizmas prasiskverbė į visas sritis. Tiek realiame, tiek dvasiniame gyvenime menkai tebuvo paisoma viduramžių tradicijų. Religinės pažiūros nustumiamos į antrą planą, iškilio mąstantis žmogus, kuris vietą visuomenėje išsikovojo savo talentu. Išsilaisvinimas neapsiribojo tik žmogaus dvasios išlaisvinimu: iki tol nematytu mastu paplito ir pasaulietinis individualizmas. Susiformavo idėjinė srovė, kuri rėmėsi Antikos filosofo Platono koncepcijomis — idealizuodama gamtą, ji atvirai šalinosi jos „*tamsiosios pusės*“ ir žemiškųjų aistrų, skatino tikėjimą gamta, žmogaus galiomis, protu.

3.4. Barokas

Visiškai kitoks nei Renesanso epochos yra Baroko idėjinis ir kultūrinis pagrindas. Baroko sąvoka pabrėžia netaisyklingumą, neatitikimą etalonui, taisyklei.

Renesanso idėjų žlugimas žmones atvedė prie vadinamosios barokinės minties krizės. Įvairūs mokslo atradimai praplėtė visatos ribas į begalybę, tačiau žmogus pajuto savo galių ribotumą bei grįžimo į primityvų chaosą jausmą, todėl pasidavė skepticizmui ir nepasitikėjimui, į aplinkinį pasaulį žvelgė kaip į iliuziją ir regimybę. Taigi Renesanso laikų entuziazmą, žmogaus pasitikėjimą savo jėgomis keitė abejonė žmogiškojo pažinimo galia.

Barokas — priešpriešų ir kontrastų menas: realaus pasaulio vaizdai bei mitologija čia gali susipinti su šiurkščiu juslingumu, grožis su bjaurastimi, patosas su pašaipa. Dažniausiai barokinio meno kūriniais būdinga pabrėžtas metaforiškumas arba alegorinė ir

⁷² *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. V., 1986, p. 20.

⁷³ Ten pat, p. 16.

simbolinė raiška. Tai padeda išreikšti nestabilią žmogaus sąmonę, tuo metu vyravusią asmens pasaulėžiūrą, kad visa realybėje laikina: valdžia, turtai, jaunystė, grožis, jausmai ir išgyvenimai. Būdingiausi Baroko stiliaus bruožai — kintamumas, dramatismas, tapybinių efektų, kontrastų, didybės, įmantrios formos paieškos, antitezių pomėgis. Tuo metu vyravo nuomonė, jog nieko nėra pastovesnio kaip nepastovumas. Toks požiūris nebuvo svetimas Viduramžių žmogui. Taigi Baroko pasaulėžiūroje galima atrasti ir Viduramžių epochai būdingų ypatybių.

Barokas (priešingai nei Renesansas) atsisakė Antikos vertybėmis grindžiamų principų ir vėl atsigrėžė į Viduramžius, nes pagrindine vertybe ėmė laikyti anapusinį pasaulį, iš kurio žvelgiant šis, realusis, gyvenimas atrodė, kaip tuštybė. Baroko literatūroje, mene labai populiarios tapo alegorijos, pabrėžusios žmogaus netvarumą, mirties pergalę. Todėl vėl suklestėjo gąsdinantys pragaro, mirties, kančios vaizdai. *Daug poetų rašė memento mori (atmink, kad mirsi) tema,*⁷⁴ išreikšdami gilų pasimetusio žmogaus liūdesį ir nerimą. Baroko meninė kalba ypatinga: žodžių kodais, simboliais bei jusline kalbos medžiaga atskleidžiama sakrali kūrinio prasmė. Čia išryškėja viena į kitą įsiliejančios vaizdinės metaforos bei sodrus kalbos skambesys. *Baroko metafizinės poezijos paradoksas — figūratyvinis jos lygmuo maksimaliai apeliuoja į juslinę percepciją.*⁷⁵

Baroko menas ėmė vaizduoti fizinę ir moralinę kančią, nes religinės nesantaikos ir karai vėl išpopuliarino prievartos temą. Tad ir Baroko kūriniai (ypač poetiniai) kupini nesutaikomų žmogaus priešybių įtampos. Taigi šios epochos meną įkvėpė dramatiška ir tragiška istorija, ir toks pats dramatiškas žmogaus likimas, kurį padeda atskleisti įmantri, „klostuota“ kalba. *Šnekamosios kalbos natūralizmo bei religinės–metafizinės reikšmės sandūra, ir išvešėjusi specifinė simbolika atsiskleidžia kaip baroko žmogaus aistringos mąstymo pastanga nukreipti būties prieštaravimo patirtį į begalybę.*⁷⁶

Barokui būdingas kontrastingas ir prieštaringas pasaulio suvokimas, kai į vieną visumą jungiama tai, kas, atrodo, negali būti sujungta: sapnai, fantazijos ir realybė, sąlygiški ir konkretūs, natūralūs vaizdai, naivus paprastumas ir mokslingumas. Tačiau Baroko pasaulėvaizdis pasižymėjo tam tikra logika, nes jis nuolat siekė savitos pasaulio tvarkos. Mene ypač daug dėmesio buvo skiriama asmenybei, besiblaškančiai tarp dažnai neišsprendžiamų religinių, moralinių, socialinių konfliktų. Svarbiu kūrybos šaltiniu tapo *Senasis Testamentas*, bet humanistinis išsilavinimas irgi nebuvo pamirštas. Tad Antikos vaizdai ir motyvai dažnai pasitelkiami krikščioniškoms temoms plėtoti. Taip susiformavo naujo pobūdžio kompromisas tarp humanizmo, kuris rėmėsi Antika ir krikščionybės tiesomis.

⁷⁴ *Visuotinės literatūros istorija*. V., 1998, p. 133.

⁷⁵ Speičytė B. Baroko augintiniai. *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbis*. V., 2005, p. 222.

⁷⁶ Ten pat, p. 225.

Toks savotiškas pamaldusis humanizmas tarsi kvietė atidžiau įsižiūrėti į šį chaotišką pasaulį, mąstyti apie mirtį, nes tik taip įmanoma suvokti gyvenimo grožį ir po išbandymų išvysti džiaugsmo šviesą. Tad Baroko literatūra, ypač poezija, kviečia ieškoti tiesos įveikiant neviltį, mirtį ir maištą; ji rodo, kad tiesa glūdi už to, ką žmogus mato prieš akis. Taip iškeliami mintis, kad žmogus vis dėlto gali paveikti savo likimą.

3.5. Romantizmas

*Romantizmas (pranc. romantisme) — 19 a. I pus. kultūrinis judėjimas; filosofinių ir estetinių, meninių idėjų bei tendencijų visuma.*⁷⁷ Tai XIX a. pradžioje susiformavusi pasaulėjauta, kuri užvaldė visas meno sritis, nors neįgijo vientisos meninės raiškos. Romantizmas pabrėžė vaizduotę, stiprius jausmus, laisvę nuo klasikinių bei antikinių griežtų meno formų ir maištavo prieš tikrovę, kuri romantikų netenkino. Priešingai klasicizmui, idealizuojančiam Antiką, Romantizmo atstovai žvilgsnius nukreipė į Viduramžius bei egzotikos šalis. Toks romantikų požiūris arba intelektualinė orientacija padarė tam tikrą įtaką daugeliui literatūros, dailės, muzikos, architektūros kūrinių.

Romantizmas gali būti laikomas tvarkos, ramumo, harmonijos, idealizavimo ir racionalumo atmetimu. Tam tikra prasme Romantizmas — tai ir reakcija į Švietimą bei bendrai į XVIII amžiaus racionalizmą ir materializmą. Mat buvo manoma, kad mokslo pasaulėvaizdis, pažinimas nėra pakankamas visapusei žmogaus egzistencijai reflektuoti, nes paslaptingi pradai protu neaprepiami. Tad Romantizmas pabrėžė individualumą, vaizduotę, transcendenciją ir emocionalumą. Neigė švietėjiškos filosofijos racionalizmą, kėlė menininko vaizduotės, intuicijos, jausmų reikšmę. *Kūrybinio išgyvenimo impulsu tapo noras pakeisti savo egzistencines ribas, nepasitenkinimas esamybe, troškimas nepasiekiamo.*⁷⁸ Todėl itin imta vertinti kūrėjo ir kūrybos subjektyvumą. Romantikai siūlė prikelti dvasios ir mito kultūrą bei „*estetinės metafizikos*“ teoriją, kuria buvo siekiama atkurti romantiškai sureikšmintą estetinį požiūrį į pasaulį.⁷⁹

Romantikai bandė atgaivinti pasaulio, kaip Dievo kūrinijos, įvaizdį, priminti žmogui jo dievišką prigimtį, patikimiausia forma laikydami kūrybą, kuri buvo prilyginta religijai. Jie įsivaizdavo, kad tik per kūrybinį procesą įmanomas civilizacijos išsvarginto žmogaus išsivadavimas iš realybės kiauto. Romantizmo charakteristiką lėmė: žavėjimasis gamtos grožiu, bendras emocijų pakylėjimas virš proto, jausmų bei intelekto. Žinoma, svarbi buvo ir žmogaus asmenybės, jo nuotaikų ir protinių sugebėjimų analizė bei dėmesio sutelkimas į

⁷⁷ *Visuotinės literatūros istorija*. V., 1998, p. p. 316.

⁷⁸ Jurgutienė A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. V., 1998, p. 13.

⁷⁹ Ten pat, p. 9.

jausmus, išgyvenimus ir vidinę kovą. Tai padėjo sukurti romantinėje literatūroje naują požiūrį į menininką kaip individualų kūrėją, kurio kuriančioji dvasia svarbesnė nei griežta formalių taisyklių ir tradicijos tvarka. Taip pat buvo akcentuojamas vaizduotės kaip vartų į transcendentinius potyrius pabrėžimas, ypatingas susidomėjimas liaudies kultūra bei Viduramžiais, potraukis egzotikai, keistenybėms ir paslaptingiems reiškiniams. Viena iš ryškiausių Romantizmo ypatybių – gili egzistencinio netikrumo atmosfera. *Žmogus iš buvimo veržiasi į tikrąją būtį arba iš laikinumo – į amžinybę; aiškiausia šio veržimosi išraiška yra religija.*⁸⁰ Žmogui ji būtina, nors teikia jam abejonių ir kančių, nes niekas negali užpildyti prarajos tarp jo dieviškosios būties, kuri yra amžina. Taigi Romantizmas — vidinis dalykas, sugebėjimas jausti ir tų jausmų savotiška grožio išraiška, kalbanti apie dvasingumą, vaizdingumą, veržimąsi į begalybėn.

Apžvelgus įvairias kultūrinės epochas, galima teigti, kad kiekviena jų pasižymi skirtinga pasaulėžiūra, lemiančia konkrečios epochos individualųjį stilių. Ir nors galima rasti tiek vienos, tiek kitos epochos mene tų pačių vaizdinių, tačiau jie yra išreikšti vis skirtingomis meninėmis priemonėmis. Pavyzdžiui, pragaro kančių vaizdai svarbūs ne tik baroko literatūroje ir mene, nežabotą ir slegiančią viduramžių fantastiką prisimena ir romantikai. Panašiai savuosius vaizdus kuria XX amžiaus modernaus meno atstovai, neretai šiam gąsdinimo ir baimės pasauliui artimi šiandieniniai siaubo filmai, kuriuose, pasitelkus modernią techniką, jau galima parodyti antgamtiskas būtybes ir nežemiškus persikūnijimus.

⁸⁰ Tatarkievič V. *Filosofijos istorija*. III dalis. V., 2003, p. 77.

4. EPOCHŲ ŽENKLAI J. BALTRUŠAIČIO POEZIJOJE

Gvildenant Jurgio Baltrušaičio kūrinų poetinio vaizdo ir epochų sąsajų klausimą, pravartu ne tik apžvelgti svarbiausius konkrečios epochos bruožus, bet ir pakalbėti apie simbolių, jo reikšmę kūrinyje, kuriame keičiamasi vizualiuosius išpūdžius stimuliuojančiais meninio vaizdo komponentais — psichinės ir archetipinės patirties reiškėjais — metaforomis, įvaizdžiais, simboliais.

Visos teorijos, bandančios apibrėžti simbolių, išskiria du lygmenis — manifestuotą išraišką ir imanentinį turinį. Simbolis kaip tam tikras pasakymas vienaip ar kitaip atskiriamas kūrinyje. Vieni tyrinėtojai simbolio turinį aptaria ieškodami jo sąsajos su nekalbiniais referentais arba priskirdami figūratyvinei raiškai tam tikras turinio substancijas. Teorijos, įžvelgiančios simbole raiškos ir turinio vienareikšmi atitikimą, neskiria simbolio nuo alegorijos. Kiti tyrinėtojai simbolio vienovę grindžia raiškos ir turinio formos atitikmenimis, kurie priklauso nuo simbolinės kalbos vartosenos. Tradicinė simbolizmo samprata orientuojasi į leksinę simboliką. Raiškos plotmės leksemoms ieškoma atitikmenų turinio substancijoje, pavyzdžiui, rožė — raudonos spalvos, širdis — jaunystės, amžinos žemiškos meilės, skaistumo ir dangiško šventumo simbolis, lelija — pamaldumas, nekaltumas. Panašumo funkciją simboliuose galima susieti su atitinkamu metaforose vykstančiu procesu. Juk panašumo ar nepanašumo sąvokos susilieja sukurdamos tam tikrą regimybę. Pavyzdžiui, jūra J. Baltrušaičio kūryboje reiškia daugiau negu vien nuo kranto atsiveriantį vandens plotą. Kai kuriems simboliams būdingas dualistinis įvaizdis, pavyzdžiui, rožė reiškia ne tik meilę, bet ir neišvengiamą Dievo bausmę; raudona spalva — karą, širdis — pamaldumą, skausmą, sielvartą, meilę. Jovaras mitinėje lietuvių tautosakoje vaizduojamas kaip gyvybės, o kartais kaip *Pasaulio medis, kadangi augdavo šalia kelio, prie vartų, sodybos centre*.⁸¹ Tad tą patį turinį gali perteikti įvairūs kodai: augalų, gyvūnų, daiktų ir t.t. O tas kodas arba ženklas vis kitame kontekste nebūtinai turi tą pačią reikšmę. *Simbolio neįmanoma galutinai išanalizuoti sąvokine kalba, nes simbolis platesnis už bet kurį suvokiamą atitikmenį*.⁸² Taigi simbolis, kreipdamasis į adresatą, siūlo perprasti ir išversti jo mįslingą kalbą. Tai trapus ir daugiareikšmis informacijos saugojimo būdas. Bene svarbiausioji jo kultūrinė funkcija — *būti semiotinio neapibrėžtumo talpykla, erdve, kurią reikia pripildyti prasmėmis*.⁸³

⁸¹ Lapinskienė L. *Simbolinių reikšmių žodynas*. V., 2006, p. 62.

⁸² Ricoeur P. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. V., 2000, p. 70.

⁸³ Nastopka K. *Reikšmių poetika*. V., 2002, p. 46.

4.1. Antikos kultūros ženklai J. Baltrušaičio kūryboje

Savitai Jurgio Baltrušaičio poezijoje atsispindi Antikos estetika, bandymas priartėti prie būties slėpinių tokiu keliu, kuriame žmogus surastų dievybės akivaizdoje prieglobstį ir šventumą, harmoniją bei dvasios laisvę. Taigi viename kitame J. Baltrušaičio eilėraščių rinkinyje pasirodo antikinių įvaizdžių, poetizuojančių harmoniją ir žmogaus būties paslaptį.

Darbe minėta, jog Antikoje išmintinga, gera, gražu vien tai, kas sutvarkyta, taisyklinga. Ta tvarka, harmonija atsispindi J. Baltrušaičio kūriniuose. Religinumas ir pagarba dievams lyg kokia gija jungia šio poeto kūrinius su Antikos epocha. Ir visai nesvarbu, kad J. Baltrušaičio kūryboje nerandama Antikos herojų titaniškų žygių. Ramus, harmoningas, lyriškas gamtos paveikslas tai kompensuoja. Poetas dažnai nukreipia akis į gamtą ir ima kalbėti apie grožį ryto, kuris kaip Antikos epochos deivė Aurora kelias iš patalo, žadindamas žmogų naujos dienos darbams, skatindamas siekti harmonijos, o žmogaus sukurti himnai *dienų audėjui*⁸⁴ įrodo, kad tik iš Dievo mįslingų rankų kyla *dienos kaitra, dienos šešėliai ir žvaigždės*.⁸⁵ Kiti kūriniai kalba apie Febą, saulės dievaitį, kada jis savo nuilsusius žirgus suleidžia į okeaną, kai šviesą pakeičia tamsa, tada *blėstančios žvaigždės vilioja prie miego*.⁸⁶

J. Baltrušaičio poezijoje eilėraščių kalbantysis daugialypis: išminties ištarmes skelbia žynys arba krivis, gyvenimo prasmės ieško žmogus, lyg Sizifas stumias ne pagal jėgas skirtą naštą, gyvenimo audrose būties slėpinių ieško keliautojas, klajūnas, kuris tarsi aukštesniųjų jėgų pasmerktasis Odisėjas klajoja po pasaulį. O iškilūs Antikos poetai Ovidijus, Vergilijus įkūnija kūrybos aistros apimto kūrėjo situaciją.

Žinoma, stebina eilėraščių spalvų skaidrumas ir sodrumas. Lyg spalvingas leitmotyvas nuolat kartojasi sidabrinis baltumas ir auksinis geltonis, sodria žalia spalva nutapyti gamtos peizažai, išskirtini mėlyni ir skaidrūs vandenys; o būtį, dieviškumą šio poeto kūriniuose įprasmina ryškus baltumas, pabrėždamas šviesiausius dvasios principus, tauriausius žmogaus siekius.

J. Baltrušaičio poezijos pasaulis tarsi priartinamas prie antikinio taip, kad išnyksta tarp tų dviejų pasaulių esančios laiko ribos: *Po amžių amžiai, po dienos diena... / Gyvenimas — visad vienui vienodas, / darbai, sapnai — niekšybės, nedarna*.⁸⁷ Poeto kūriniuose transformuojami gerai žinomi mitai (*Prometėjas, Sizifas, Pandoros skrynia, Dedalas ir Ikaras*), pasakojantys apie titaniškus žygdarbius, buvusį žmonijos tobulumą, žmonių troškimus,

⁸⁴ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 117.

⁸⁵ Ten pat, p. 108.

⁸⁶ Ten pat, p. 94.

⁸⁷ Ten pat, p. 472.

svajones, idealus, nors tuo pačiu primenantys būtiną mitų išvadą, kodėl žmonija yra netekusi tobulumo, kaip per savo egoizmą, ydas praradusi dievų pasitikėjimą.

J. Baltrušaičio lyrikos žmogus suvokia, kad tobulybė yra pilnatvė. Tobulumas, harmonija apima visa, kas buvo, yra ir bus būties visuma: *Kaip želmenys iš dirvos paežiu / Mes stiebiame, bejėgiai, į padangę, / Neišgalį pražyst jos grožiu...*⁸⁸ Šia samprata galima paaiškinti lyrinio „aš“ veržimąsi link dangiškos šviesos, link būties paslapties atskleidimo. Žinoma, tas ieškojimų, pažinimo kelias nėra lengvas. Tad jį apdainuodamas J. Baltrušaitis savo kūrinuose dažnai renkasi žmogaus būties santykių aiškinimą, jų neišvengiamybės ir skausmingumo temą. Poetas nuolat pabrėžia, kad būtina dorai gyventi, kad ir kokį didelį vargą bevargstant: *Vis velkam darbo jungą be naudos... / O triūsas tas, kasdienis ir skubotas, / Negali būti baigtas niekad.*⁸⁹ Galbūt todėl J. Baltrušaičio eilėraščių žmogus stengiasi įveikti kasdienybės erdvę, trokšta sujungti žemiškąją ir dieviškąją sferas ir taip pajusti egzistencijos pilnatvę. Juk žemėje žmogiška lemtis yra skausmingas pažinimo kelias, nors tikrai jis ir įgalina žmogų realizuotis.

Šventa būties visuma, kurią apmąsto poetas, būtų artima graikų kosmogenezei, o tai kūryboje geriausiai išreikšti padeda mitai. Taigi dažnai J. Baltrušaičio kūriniai galima susieti su vienu ar tai kitu mitu. Tačiau čia mitas, siekiant kuo geriau atskleisti kūrinio pagrindinę mintį, yra įprasminamas savaip. J. Baltrušaičio poezijoje mitas, peržengęs religinės sistemos ribas, pirmiausia tampa kūrinio savastimi, kur jis patiria savitų transformacijų. Jis realizuojamas, perkuriant jį įvairiomis priemonėmis ir būdais. O tai suteikia jam naujame kūrinijje šiek tiek kitokių reikšminių modifikacijų. Pavyzdžiui, J. Baltrušaičio eilėraštyje *Susimąstymas* yra daugybė aliuzijų į kūrybingos vaizduotės (poeto) patirtį, tačiau vyrauja tragiškos Ikaro, Kretos labirinto kūrėjo ir statytojo, žūties vaizdai: *Už vargą, ašaras, vergovę / Mums aušta atpildo lemtis <..> / Teisus Sizifas ir Ikaras, / Ir tu mirtingasai, teisus.*⁹⁰ Mito užuomina tarsi padeda suvokti kūrinio visumą, nes būtent mitas nurodo lyrinio subjekto vietą pasaulyje, padeda susieti skaitytojui dievus ir žmones, grožį ir nemirtingumą. Tokiuose J. Baltrušaičio poezijos kūrinuose labai dažna metafora — jūra, dangus, vandenys. Jūra vaizduojama tarsi kosmoso didybės atitikmuo: *Jūra ir lašas, kaip žiedas ir varpa, daro pasaulyje tą patį darbą.*⁹¹ Dangus įprasmina kūrybiškumą, svajones, aukštus siekius. Galbūt todėl J. Baltrušaičio eilėraščių kalbantysis savo žemiškos būties gilumą ir problematiškumą yra pajutęs tarp saulėtų dangaus skliautų ar nakties spindinčių žvaigždžių. Svaigus kilimas į viršų, plasnojimas padebesiais virsta kūrybinės gražbylostės pynėmis. O kritimas į nežinią tarsi ženklina pražūtį bei susilietimą su pirmaprade kūrybos idėja. Poetikos pasaulyje susiliedami šie vaizdai tarsi perduoda mirties bei

⁸⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 472.

⁸⁹ Ten pat, p. 473.

⁹⁰ Ten pat, p. 260.

⁹¹ Ten pat, p. 261.

šviesos ženklus, kurie simbolizuoja žmonių gyvenimo ieškojimų kelią. Galbūt todėl dažname kūrinyje suskamba aliuzija į graikų mitą *Dedalas ir Ikaras: Aš būriau, laukiau... Troškau kilti į skrydį... / Norėjau džiaugsmo šventę pamatyt / Deja...*⁹² Taigi dangus ir jūra J. Baltrušaičio lyrikoje apskritai neretai metaforizuojami, simbolizuojami. Šie priešpriešiniai objektai lyg veidrodžiai atspindi vienas kitą ne šiaip sau, o veikdami semantinę eilėraščių sandarą. Čia jūrą vertėtų suprasti kaip kūrybinį įkvėpimą, mat ji yra vaizduotės vaisius — žemės tolių, atvirų saulėlydžių, horizontų atitikmuo. Taigi vienas iš mito *Dedalas ir Ikaras* reikšmių J. Baltrušaičio poezijoje yra dieviškumo ir kūrybos ryšys. Čia vaizdinių formantai sieja žmogaus pasaulį (rimtį bei susimąstymą) ir gamtos laiką (vakarą su diena). Randami tikslūs nuotaikos atitikmenys: tyla, lūkesčiai, svajonė. Gamtovaizdis daug kur suvokiamas ne tiek kaip išorės vaizdas, kiek kaip būseną, vidaus išgyvenimas. Tikrovėje visa pasmerkta išnykti. Tad kūrybos misija — išgelbėti nuo sunykimo pasaulį. Mat dangaus platybė, jūros artuma įkvepia menininkus.

Eilėraštyje *Saulės sparnai* suskamba aliuzija į naują mitą: *Siūlą iš metų mirtingų gijų / saulės šventovėje saulei veju*⁹³ <...>. Vijimas, verpimas, audimas – vieni iš svarbiausių archainio gyvenimo veiksmų, ilgainiui įgavę mitinių bruožų. Anot literatūrologės V. Daujotytės, *svarbiausia veiksmo gyvastingumą lėmusi galia buvo jo kartojimas, kartojami veiksmai labiausiai įsitvirtina sąmonėje, sudaro pastovius ir nuolat atsinaujinančius vaizdinius, kol galiausiai virsta metafora*.⁹⁴ Siūlas, jo vijimas kūrinyje tampa savotiška metafora, aliuzija į tai, kas girdėta, žinoma. Mat *metafora yra paskutinė atminties instancija*.⁹⁵ Taigi J. Baltrušaičio eilėraštyje *Saulės sparnai* yra ryškus gijų, spindulių, siūlų *vijimo* grįžimo į mitą metaforos būdu ženklas. Čia pasakojimo užuomina, be jokios abejonės, apie Ariadnės siūlą, kuris didvyrių Tesėją išvedė iš Kretos Labirinto. Ariadnės siūlas šiandien yra tapęs visiems lengvai atpažįstamu išėjties iš sunkios padėties archetipu, lygiai kaip Labirintas — sunkumų. Šios graikų mito reikšmės J. Baltrušaičio poezijoje pabrėžiamos, kai lyrinis subjektas atsiduria ties kūrybos ar būties paslaptimi. Labirintu šiame trumpame eilėraštyje galima vadinti kūrybinio įkvėpimo atoslūgį, kai vaizduotė, pasiekusi lūžį, tarsi *Titmagas skyla žaibu*,⁹⁶ įziebdama bei atidengdama tą kažką, kas vadinama *žėrinčia šviesa*.⁹⁷ Siūlo judėjimo, vyniojimosi idėja perteikiama žodžiu („siūlą veju“) ir strofų forma. Kūrinio septyni posmai suskirstyti skirtingo ilgumo dveiliais, primenančiais vinguriuojantį, besiraitantį siūlą, giją. Tokia kūrinio kompozicija poetiniame tekste padeda išraiškiau perteikti norimą vaizdą, mintį.

⁹² Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 479.

⁹³ Ten pat, p. 263.

⁹⁴ Daujotytė V. *Aplėbiančias mąstymas: literatūros teorijos mokomoji knyga*. K., 156.

⁹⁵ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 157.

⁹⁶ Ten pat, p. 263.

⁹⁷ Ten pat, p. 263.

Pastebėta, kad nemažai J. Baltrušaičio poezijoje yra užuominų apie Antikos pasaulio dangaus kalvį Hefaisą. Tai savotiška nuoroda, užuomina į legendą tapusį Prometėją, kurią sustiprina asonansas: *Ką amžių kalvi nukalęs esi? / — Užraktą melui, kurs rusa rūsy.*⁹⁸ Šiuo seniausiu mitu, kuriuo žmonija nuo seno aiškina save ir savo kultūrą, yra išsakomos kelios esminės mintys: pirmoji — ugnies, dieviškumo ir kūrybos ryšys ir su tuo susijusi kūrybos, kančios traktuotė, antroji — konfliktas su dievais, savotiškas žmogaus maištas. Taigi šį mitą galima interpretuoti įvairiai ir vis kitokiais aspektais. Skirtingos Prometėjo mito interpretacijos daugiau ar mažiau susijusios su estetiniais idealais. Vos išgirdus „amžiaus kalvio“ Hefaiso vardą, J. Baltrušaičio poezijoje primenama legenda, mitas, kai Prometėjas, norėdamas padėti žmonėms, pavogė iš dievų ugnį, todėl šių buvo nubaustas. *Tu vien žinoki ir tikėki — čia, / Kur viešpatauja verksmas ir kančia, / Vargingas tavo siekis — tik pradžia.*⁹⁹ Esmine prometėjiško mito dominante neabejotinai galima laikyti nusikaltimą, dieviškosios tvarkos pažeidimą, kuris suvokiamas kaip laisva valia vykdomas aktas: *Trenkęs it kūju į siautį / Amžiais beprasmių vaidų, / Padedu laisvę atgauti, / Pančius dedu.*¹⁰⁰ J. Baltrušaičio kūryboje svarbų Dievo ir žmogaus santykį galima traktuoti kaip prometėjišką, nes jis reikalauja žmogui jo individualaus likimo: *Dvasia, pulk į krioksmo skrydį, / Siautį gimtąjį, svajotą, / Kur nutrauksi, išvaduota, / Myrio pančių sapną duotą.*¹⁰¹ Čia prometėjiškos dvasios žmogus daro nusikaltimą aiškiai suprasdamas, kad tai yra nuodėmė: *Mink, širdie, kaip rytas siaudė, / kaip žengei rytu sparnuota, / Į užgintą žemės puotą, o ragai griaustiniais griaudė.*¹⁰² Jis nebijo tos nuodėmės padaryti, nes jaučiasi turįs savo tikslą ir todėl esąs savotiškas dievas, kuris pats sau leidžia įstatymus: *Iš tamsumos einu į šviesą, / Einu ir vykdau Savo tiesą*¹⁰³; *Ne sykį supratau, kad per auką ir skausmus, / Kad ši ugnies kančia – netrūkstama jungtis, / Įaudžianti gijom į Amžinybę mus.*¹⁰⁴

J. Baltrušaičio žmogus kūrėjas poezijoje traktuojamas kaip tikrasis dievas, savotiškas Prometėjas, kuriam pavaldi netgi gamtos stichija: *Vėtra kaukia, bangos siaučia, / Sūkuriai vandens įdūkę / Švilpia, staugia, gaudžia, ūkia.*¹⁰⁵; *Sveikas būk, Dainiau, ir mano kampe / Dievą pagarbinęs giesme skambia.*¹⁰⁶ Galima teigti, kad jame funkcionuoja du pradai — apoloniškasis ir dionisiškasis. Lyrinio subjekto kūrybinis svaigulys yra artimas kančiai, atsirandančiai iš prieštaravimo tarp visagalybės fantazijoje ir bejėgiškumo tikrovėje. Toks yra J. Baltrušaičio

⁹⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007 p. 307. Raidės pabrauktos autorės — I. B.

⁹⁹ Ten pat., p. 303.

¹⁰⁰ Ten pat, p. 151.

¹⁰¹ Ten pat, p. 167.

¹⁰² Ten pat, p. 167.

¹⁰³ Ten pat, p. 231.

¹⁰⁴ Ten pat, p. 253.

¹⁰⁵ Ten pat, p. 167.

¹⁰⁶ Ten pat, p. 74.

kuriantis, ieškantis, tyrinėjantis lyrinis subjektas, kurį galima palyginti su Prometėju, ne tik herojiškai kuriančiu savąjį pasaulį, bet ir draskomu Dzeuso erelio. Eilėraščio kalbantysis J. Baltrušaičio kūrinuose taip pat išgyvena vidinių prieštaravimų sukeltą kančią: *Slapto sapno rimtį begalinę / Gal tik erelio klyksmas sutrukdys, / Ar Dievo griausmo aimana kalnyne...*¹⁰⁷ Tačiau jis, kaip ir mitinis Prometėjas, lieka ištikimas savo pasirinkimui: *Ir, pilnas švento ilgesio, slaptai / Kovoju stovėju kaip uola tvirtai...*¹⁰⁸

Prie laisvės kaip didžiausios būties paslapties ypač priartėjama eilėraštyje *Klajoklio giesmė*, kuris galėtų būti suvokiamas ir kaip biblinio siužeto apie sūnaus palaidūno sugrįžimą į namus parafrazė: *Lenkiuos lig žemės šiems namams / Už tai, kuo židinyš jaukus / Ir kuo laimingas čia žmogus.*¹⁰⁹ Nors nėra tiesioginių mito apie Prometėją siužetinių linijų perpasakojimo, aprašymų, tačiau J. Baltrušaičio kūrinų lyrinis subjektas labai artimas prometėjiškam herojui — jis ne visada nori akiai paklusti fatališkomis jėgoms, jaučia, kad pats gali ieškoti kelio: *Ir vėl į kelią... Kol sutems.*¹¹⁰ Jis prisiima visą laisvės tragizmą, nebijodamas išgyventi sūnaus palaidūno dalios. Kita vertus, jo maištas (nors gal kiek skambiai pasakyta) nėra radikalus iššūkis, mestas dievams, dieviškajai tvarkai. Dievas J. Baltrušaičio žmogui vis tiek lieka aukščiausia jėga: *Saulėj ir gūdy belangės kraupios / Dievo vardu aš ant kelių klaupiuos.*¹¹¹ Tai biblinis Dievas, pas kurį sugrįžtama po klajonių: *Kur pakeleivį su džiaugsmu / Priglaus pats Dievas, — visados, / Klajoklio lazdai kampą duos. / Tad nemeluoki be paliovos, / Kad nėra kur priglaust galvos.*¹¹²

J. Baltrušaičio kūrinuose dažnai keliamas klausimas, kodėl žmogų lydi nuolatinis vargas. Čia vėlgi aiškinimas gali būti interpretuojamas taip, jog už nepaklusnumą Dievams Dzeusas kaip bausmę pasiuntė į žemę Pandorą su visomis nelaimėmis, uždarytomis moliniame inde. Smalsioji moteris atidarė indą ir išleido visas ten slypinčias nelaimes: *Rūsčios lemties taip buvo skirta — Staiga prasiskleidė aušra, / Ir karalystė plėnim virto.*¹¹³ Taigi J. Baltrušaičio eilėraščiuose net menkutė mito užuomina suteikia kūriniumi papildomos arba net visiškai naujos reikšmės, papildo jo prasmę, leidžia giliau pažvelgti. Žinoma, neretai to paties antikinio mito motyvas gali būti suvoktas dvejopai — ir kaip kultūrinio ženklo atspindys (kaip mitas suvokiamas konkrečioje epochoje), ir papildytas naujos epochos ženklais. Todėl kiekvienas antikinis motyvas, personažas, epizodas reikalauja žinoti mito siužetą.

¹⁰⁷ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 508.

¹⁰⁸ Ten pat, p. 508.

¹⁰⁹ Ten pat, p. 431.

¹¹⁰ Ten pat, p. 431.

¹¹¹ Ten pat, p. 431.

¹¹² Ten pat, p. 431.

¹¹³ Ten pat, p. 349.

Su Antikos idėjomis glaudžiai susijęs J. Baltrušaičio kūrinys *Sizifas*. Eilėraščio pavadinimas — informatyvus. Tai tarsi nuoroda į antikinę literatūrą. Iš mitinio kūrinio paimti tam tikri žodžiai, arba, tiksliau sakant, kodai, slepiantys kūrinio prasmę. Kaip yra pastebėjęs R. Ingardenas, *Atskirose fazėse susitikę kūrinių komponentai yra vienodi kiekvienoje fazėje pagal savo tipą, bet už tai skiriasi vienas nuo kito svarbumu.*¹¹⁴

Pagal antikinę legendą Sizifas įkūrė Korinto miestą, kuris senovėje buvo vadinamas Efire. Atvykus mirties dievui Tanatui, Sizifas klastingai jį apgavo ir sukaustė grandinėmis. Nuo tada žmonės nustojo mirti. Dzeusas atsiuntė karo dievą Arėją, kuris Tanatą išlaisvino. Antrąkart Sizifas dievus apgavo žmonai liepęs nelaidoti jo kūno ir neaukoti aukų pažemio dievams. Atėjęs pas Hadą (mirusiųjų pasaulio dievą), paprašė leidimo sugrįžti į žemę, kad įsakytų žmonai aukoti aukas. Išleistas negrižo. Galop Tanatas išplėšė bepuotaujančiam Sizifui širdį. Nuo tada pomirtiniame gyvenime Sizifas turi amžinai ritinti į aukštą, statų kalną didžiulį akmenį. Kai viršūnė jau netoli, akmuo išsprūsta iš rankų ir nurieda žemyn, o pasmerktasis vėl turi pradėti viską iš naujo.

J. Baltrušaičio kūrinyje nenorima perpasakoti antikinės legendos, jo poezijoje Sizifas reiškia tarsi užburtą darbų ratą: *Ką buvau per amžius sėjęs, / Globęs, laistęs per metus — / Dulkėm pasiautė lyg vėjas / Mirksnis pavydus.*¹¹⁵ Šiais laikais Sizifo vardas yra tapęs bendrinium, beviltiškiems veiksams apibūdinti pasitelkiamu žodžiu. Taigi J. Baltrušaitis siekia apibūdinti kūrinio lyrinį subjektą, sprendžiantį visatos paslaptį ir besikankinantį abejonėse tarsi Sizifą: *Laikas tęsės, laikas slinko, laikas ėjo palengva... / Nuo sunkių minčių palinko / Vargana galva.*¹¹⁶ Kuo labiau lyrinis subjektas gilinasi į būtį, ieškodamas gyvenimo prasmės, tuo daugiau atsiranda vadinamųjų iksų, nežinomybės. Todėl jis, kaip ir antikinio kūrinio Sizifas, mąstyti apie visatą, būtį, žmogaus gyvenimo prasmę pradeda iš naujo ir jaučiasi lyg užburtame rate: *Vis ieškojau, vis klajojau / Tarp ramybės ir audrų — / Ir tuščiai, — tik nusijojau / Plaukus sidabru.*¹¹⁷ Eilėraštyje *Sizifas* pavartotas gerai žinomas antikinio teksto ženklas padeda sukurti naują kūrinį. Taip sekdami nuo vieno kūrinio komponento prie kito pastebime, kad skirtingose fazėse susitikę vienos prigimties elementai susipina, susijungia ir sudaro naują vieningą kūrinio semantinį lauką. Mat mitas, kalbėdamas universalios visoms kultūroms bendra simbolių, kodų, archetipų kalba, atlieka tarsi laidininko vaidmenį tarp tekste slypinčių reikšmių ir skaitytojo suvokimo.

J. Baltrušaičio eilėraščių žmogaus — keliautojo, tyrėjo, svajotojo, klajoklio — vaizduotėje antikiniai personažų prototipai įveikia laiko ir erdvės kliūtis ir atgimsta dabartyje.

¹¹⁴ Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Москва, 1962, с., 23—24.

¹¹⁵ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 84.

¹¹⁶ Ten pat, p. 84.

¹¹⁷ Ten pat, p. 84.

Lyrinis subjektas J. Baltrušaičio poezijoje geba prilygti savo galiomis, siekiais, artimais antikiniams personažams Ikarui, Ovidijui, Sizifui (eil. *Sizifas, Ovidijaus šešėliui, Susimąstymas*), gali jausti slėpiningų dvasių ar visagalių dievų globojančias rankas. Lyriškai nusiteikęs poetas, žvelgdamas į žmogų, pastebi ir parodo tas scenas, kuriose yra daug jausmo, širdies. *Nors kaip žydėtų valandėlės / Kaitrioj pasaulio ugnyje, / Vis vien slaptos grėsmės šešėliais / Jos virpa žmogui širdyje...*¹¹⁸ Jo žmogus — tarsi Sizifas, besigrumiąs su gyvenimo negandomis, beieškąs būties vienovės ir savo vietos po saule: *Praregėt ištroškęs godžiai, / Tyriau mirksnį šių dienų.*¹¹⁹ Kiekviena gyva būtybė ieškodama individualumo, siekdama harmonijos su jį supančia aplinka turi praeiti ne itin lengvą kelią. Tas kelias dažnai būna nusėtas erškėčiais. Čia galima teigti, kad J. Baltrušaičio eilėraščio žmogus, klajūnas ar amžinas keliautojas, yra paveldėjęs antikinio personažo Odisejo kančią, kalbę, likimą. Odisejo, kuris dievų sprendimu ilgai klajojęs po pasaulį. J. Baltrušaičio poezijoje Odisejo prototipas kiek priartintas prie krikščioniškojo klajūno personažo, kuriam klaidžiojimas pasaulio keliais ir vandenimis iš principo atitinka klaidžiojimą vidinės patirties painiais labirintais. Odisejas pasmerktas klaidžioti vandenimis, kurie vis tik atveda į Itakę. Taip ir J. Baltrušaičio žmogus turi visą gyvenimą ieškoti *būties slėpinių*, kol menkame žiedelyje išvelgia gyvenimo prasmę.

J. Baltrušaičio lyriniam subjektui ne kartą tenka pradėti viską iš naujo, ieškant tobulybės savo būtyje. Lyg Antikos laikų Sizifui kamuotis, kristi, bet galiausiai vis tiek pakelti bei įvertinti menkutį triūsą, vargą ir atsargiai per pasaulį eiti likimo skirtu trapiu gyvenimo keliu. Dievo pašaukimo ir paskirties žemėje atsakomybę atskleidžia žmogaus darbo ir kūrybos vertybės: *Man užduota taką grįsti per šios žemės karalystę.*¹²⁰ Tam tikrą dialogą su klasikine Europos kultūros tradicija išduoda jau kai kurių eilėraščių pavadinimai, pavyzdžiui, keli to paties pavadinimo kūriniai *Sizifas, Ovidijaus šešėliui, Elegija*. Čia jau vien tik žodis *elegija* primena, kad tai antikinis literatūros žanras, kuriame vyrauja liūdesio, susimąstymo nuotaika.

Antikos mąstytojai iškėlė žmogaus jausmų pasaulį, apdainavo karžygių kovas ir nuotykius, harmoningos asmenybės idealą, išaukštino tvarką ir saikingą taisyklių laikymąsi, pagarbą įstatymams ir ypač Dievams, jų Olimpui. *Graikai nukėlė dievus iš dangaus į žemę ir, garbindami juos, pagarbino žmogų su jo dorybėmis ir ydomis.*¹²¹ J. Baltrušaičio lyrikos pasaulis neišivaizduojamas be dievų: pagoniškojo ir krikščioniškojo. Kartais Dievas sprendžia žmogaus likimą, kartais padeda apsispręsti sunkioje situacijoje ar pažinti visatos slėpinius. Žmogus paklūsta Dievo valiai. Jo kasdieninius darbus lydi maldos, aukų aukojimas dievams, papročiai,

¹¹⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 201.

¹¹⁹ Ten pat, p. 91.

¹²⁰ Ten pat, p. 219.

¹²¹ Ambrazevičius J. *Visuotinė literatūra*. V., 1991, p. 12.

įvairios apeigos: *Žemai lenkiuos, bučiuoju Žemę ir Dievą garbinu karštai*.¹²² J. Baltrušaičio lyrinis subjektas kupinas nuolatinės įtampos tarp to, ką paskyrė likimas ar Dievas ir savo valios diktuojamų sprendimų. *Brolį siauro žemės kelio, / Kai širdis erdvės panūs, / Pasiskolink iš erelio/ Nenuilstamus sparnus...*¹²³ J. Baltrušaičio kūryboje aiškiai išsakytas požiūris, kad dievo klausoma, jis gerbiamas, nes tikėjimas žmogui yra būtinas: *Prieš dievo veidą nulinkau lėnai*¹²⁴. Kūryba ir gyvenimu poetas stengiasi įminti būties paslaptį, skelbdamas tikėjimą būtimi, Dievu tėvu visagaliu, siekdamas įrodyti, kad mažiausiame mirksnyje slypi *amžių gija*. Viskas, kas žemėje gimsta, turi *irti, linkti ir blėsti*, bet galutinai negali pražūti, nes *kas pasėta, nenyksta*. Tad religingumas tampa visą J. Baltrušaičio kūrybą apimančia vertybe, siejančia Dievo ieškojimą, pažinimą, kaip aukščiausių vertybių — gėrio, tiesos, meilės, grožio — jungtį. Dermės su Dievu ieškoma savanoriškai jam paklūstant, suvokiant Kūrėją kaip būties grindėją, pripažįstant kosmologinę ir ontologinę būties savimonę. Todėl dažni nuolankumo ir garbinimo liepiniai J. Baltrušaičio lyrikoje suponuoja žmogaus, kaip tvarinio, savo vertės suvokimą ir emocinį aktyvumą, antropologinį kūriniškumą, pvz., eilėraštyje *Giesmė* sakoma: *Nusilenk rugienai; bučiuok žemę; gerbk jos griausmą, žaibą, vėją ir dėkok jai; laimink vakaro pašvaistę; žemai lenkiuos ir bučiuoju žemę ir dievą garbinu karštai*.¹²⁵ Tik atradusieji Dievą gali jaustis laimingi, nes esmė išryškėja būties vienovės perspektyvoje: žmogus kaip būties pavidalas, slypi jos viduje, užimdamas nepakeičiamą vietą. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad literatūros kritikė V. Daujotytė, kalbėdama apie būties vientisumą J. Baltrušaičio kūriniuose, užsimena, jog poeto kūryboje transcendencijos su būtimi vieningumo matas yra kasdieninis darbas, kuris tuo pat metu yra ir *dvasios aktas*.¹²⁶ Poetas atskleidžia, jog žmogus ilgisi prarastosios vienybės su transcendencija, gamta, visata, siekia aukštesniosios prasmės, harmonijos. J. Baltrušaitis kalba apie būtį, tačiau palieka pakankamai erdvės, leidžiančios toliau samprotauti pačiam skaitytojui. Taigi poetas sąmoningai vengia visiško aiškumo.

J. Baltrušaičio kūriniai iš pirmo žvilgsnio atrodo pagrįsti abstrakčiu filosofiniu kalbėjimu (pažinimo, būties, realizavimosi sąvokos, būdingos egzistencialistinei filosofijai), kuris iš tiesų yra supintas iš simbolinių įvaizdžių, siekiančių antikinės filosofijos ir Biblijos laikus: laikas, būtis kaip upė ateina iš Herakleito filosofijos; pažinimo medis, išėjimo, negrįžimo motyvas iš Biblijos (plg. sūnaus palaidūno siužetą). J. Baltrušaičio simbolių, archetipų pasaulis neapžvelgiamas probėgšmais, jis reikalauja pasakojimo, galinčio susieti tolimas asociacijas, sugretinti neįprastus dalykus, atskleisti netikėčiausias formas.

¹²² Baltrušaitis J. *Kalba su lemtim*. V., 2007, p. 47.

¹²³ Baltrušaitis J. *Poezija*. V., 1967, p. 229.

¹²⁴ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 50.

¹²⁵ Ten pat, p. 151.

¹²⁶ Daujotytė V. *Su Jurgiu Baltrušaičiu*. V., 2000, p. 61.

4.2. Viduramžių ženklai J. Baltrušaičio kūryboje

Viduramžiai dažnai apibūdinami kaip ypatingo bendrumo, kolektyviškumo laikotarpis, pasižymėjęs ne tik religingumu, bet ir fantasmagoriškos baimės kaustoma pasaulėžiūra. Buvo manoma, kad žemesnioji būtis kyla iš aukštesniosios — Dievo. Žmogui nuolat primenama, kad netrukus stosianti Paskutiniojo Teismo diena, kai bus pasveriami gerieji darbai ir nuodėmės: teisuoliai kils į dangų, o nuodėmingieji garmės į pragarą. Jokios tiesos viduramžių protas geriau nesuvokė kaip tos, kurią išreiškia šv. Pauliaus žodžiai: *Dabar dievą mes regime lyg veidrodyje, mįslingu pavidalu, o tuomet regėsime akis į akį.*¹²⁷ Simboliškai buvo suvokiama gamta, kai jos kūrėjas kalba žmogui apie pasaulio tvarką, antgamtinį malones, būdus, kaip reikia elgtis pasaulyje norint pelnyti dangaus palankumą. Viduramžių epochoje daiktai kėlė nepasitikėjimą dėl savo netvarumo; buvo manoma, kad daiktai yra ne tai, kas atrodo esą, o tam tikri ženklai. Tokį požiūrį galima vadinti primityvia mąstysena. Mat paprastiems, neišprususiems žmonėms nebuvo jokio vargo suvokiamas tiesas paversti vaizdiniais. *Viduramžiai niekad nepamiršo, kad daiktai taptų absurdiški, jeigu jų reikšmė apsiribotų jų tiesiogine funkcija bei vieta pasaulyje, jeigu savo esme jie nesisietų su anapusiniu pasauliu.*¹²⁸ Taigi viduramžių žmogus gyveno pasaulyje, kuriame buvo apstu dieviškumo reikšmių, metaforų, užuominų, Dievo ženklų daiktuose.

Jurgio Baltrušaičio poetiniame pasaulyje esama viduramžiams būdingų simbolių. Poezijoje kartojamas tikėjimo, paklusnumo, minios, puotos, atgailos, mirties, šventės, karuselės, turgaus, gatvės kaip ypatingo bendrumo, kolektyviškumo pajautimo motyvas: *Skrajoju kaip gaisro ugnelė žvitri / Saulėtos puotos sūkury...*¹²⁹ J. Baltrušaitis varijuoja *Evangelijos pagal Joną* motyvą apie *Žodžio* (Dievo sūnaus) teikiamą atgailą: *Aš esu gyvybės duona, / Kas ateina pas mane. / Niekuomet nebealks, / Ir kas tiki mane, / Niekuomet nebetroks.*¹³⁰ J. Baltrušaitis dialoguoja ir su Dante, kai savo eilėraščių rinkinyje *Kalnų takas* epigrafams skolinasi šio viduramžių poeto mintis: *Tada prieš mane atsivėrė kitas slėnis; Ir iš ten išėjom pažiūrėt į žvaigždes.*¹³¹ Tai Dantės *Dieviškosios komedijos* eilutės, padedančios atskleisti J. Baltrušaičio kūrinių žmogaus buvimą Dievo akivaizdoje, budėjimą, Dievo garbinimą. Taigi tomis eilutėmis *poetas nurodo intencionaliai aktualizuojamą žvaigždės intertekstą.*¹³² O tokie intertekstai arba lekseminės interpretantės atveria skaitytojui kelią į J. Baltrušaičio kūrinių pasaulio tikrovę,

¹²⁷ Eco U. *Menas ir grožis viduramžių estetikoje*. V., 1997, p. 78.

¹²⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 78.

¹²⁹ Ten pat, p. 22.

¹³⁰ Ten pat, p. 98.

¹³¹ Ten pat, p. 147.

¹³² Čiočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje*. V., 1999, p.104.

kurioje viskas pagrįsta reikšme, o ne buvimu, nes kiekvieno daikto reprezentavimą nulemia ne tai, koks jis yra, bet tai, ką jis reiškia lyriniam subjektui.

Minėti viduramžiškieji motyvai ryškūs J. Baltrušaičio kūrinuose, kuriuose materialumą ir tikrosios būties nesuderinamumą besilinksminančiai žmonijai atveria vizijos, sapnai. Nors maišatyje, bendroje linksmybėje pabrėžiama slypinti baimė: *Ištikimai ranka kaulėta savo / Žmonijos mugėn vergą tu vedei.*¹³³ Mugė, turgus, karuselės, tuštybė, kliedesys J. Baltrušaičio poetiniame pasaulyje tėra įvairių materialumo ir žemiškumo aspektų ženklai. Šiais kodais skaitytojui tarsi pateikiama abstrakcija, kuri yra tokia autentiška, kad jos perteikimas vaizdu, ją sumenkintų ir suskaidytų. Poetas siekia išgryninti žodį, kuo aiškiau parodyti jame glūdinčią prasmę, t.y. turinį savotiškai apvalyti nuo materialių ženklų — garsų, žodžių. Kita vertus, šventės, karuselės, turgaus motyvai konotuoja materialumą, apčiuopiamumą, jų simboliškumas remiasi gan akivaizdžiu žemiškumu. Regėjimai ir vizijos netrikdo eilėraščių lyrinio herojaus. Daug dažniau jie sukelia nuostabą. Nes su Dievu ar Kristumi eilėraščių kalbantįjį suartina kančia, gyvenimo tragizmas, savo veiklos kaip gelbėjimo misijos suvokimas. Todėl žmogus nuolat bando prilygti Kūrėjui, nebebijodamas savo skurdumo ir menkumo: *Menkystė, vargas — į pilnatvę, turtą, / Į dulkę žiedas, dulkę vėl į žiedą.*¹³⁴ Taigi J. Baltrušaičio kūrinuose nuolat akcentuojamas Dievas. Net tuose eilėraščiuose, kuriuose Kristus neminimas tiesiogiai, Jis lengvai atpažįstamas. Mat kūrinuose kalbama apie sugrižtantį, guodžiantį *Kažką*, todėl tokiuose eilėraščiuose nemažai gausių mirties semantinio lauko žodžių, nurodančių trijų dienų laikotarpį iki prisikėlimo: *patamsiai, šešėliai, kapinės, Golgotos keliai, erškėčių vainikas, rūsys, kapai, išnykimas, dulks: Numirus šiam irų pasauliui, / Į amžius žengs tava dvasia, / Ir užtekės vėl rojaus saulė.*¹³⁵ Taip pat J. Baltrušaičio kūrinuose yra žodžių, susijusių su dvasiniu bei fiziniu skausmu: *kankinanti nemiga, nežinia, skausmas, sopulys, baisus ruduo*. Ruduo siejamas su gamtos grožiu arba liūdesiu. Tačiau J. Baltrušaičio kūrinuose rudens metafora įvardija senatvę — gyvenimo tarpsnį, kuriame apžvelgiamas praeities kelias, prisimenama ir įvertinama visa tai, kas jau patirta, taigi šia metafora perkainojamos vertybės: *Kai rudeniop liūdnai sugaudžia / Šiaurys šiluos, / Aš neramus klausausi graudžio / Godų bylos.*¹³⁶

J. Baltrušaičio kūrinuose laikas tarsi sustingęs, netekantis, jis visas — ir dabartis, ir praeitis, ir ateitis — nūdienoje (eil. *Dabar ir visados*). O tai pabrėžia trumpą žmogaus žemiškąjį gyvenimą, kurį poetas palygina su akimirka: *Dienų ir mirksnių tėkmėje / Šviesos galia — didi.*¹³⁷ Kaip tik žemiškojo grožio trumpalaikiškumą viduramžių žmogus išgyveno melancholiškai. Lygiai taip pat J. Baltrušaičio lyrinis subjektas sielvartauja, kad gyvenimas bei išorinio grožio,

¹³³ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 128.

¹³⁴ Ten pat, p. 250.

¹³⁵ Ten pat, p. 224.

¹³⁶ Ten pat, p. 193.

¹³⁷ Ten pat, p. 33.

spindesys toks trumpalaikis, praeinantis taip greitai lyg pavasarį nužydinčios gėlės: *Gėlyte mano, paklausyk — / Abu mes žydim vienąsyk. / Vienos gegužės aš ir tu... / Ir mirti lemta mums kartu.*¹³⁸

Akimirkos žavesys, gundantis lengvumas, triukšmas, minia paslepia ir padaro žmogui nepasiekiamą tikrąją prasmę, tiesą apie būtį bei pasaulį, nes *daug čia kaukių, akmeninių.*¹³⁹ Todėl eilėraščių kalbantysis šalinasi minios, nes ji virsta šmėkla, ryjančia ne tik laisvę, bet ir viltį atrasti teisingumą, trukdo pajusti būties pilnatvę. Tokiame kontekste J. Baltrušaičio poetiniame pasaulyje atsiranda viduramžiškas siaubas, įvairūs fantasmagoriški pavidalai: baises, mirties viešnia, šešėliai. Eilėraščių kalbantysis suvokia, kad egzistuoja mistiškos, siaubą keliančios būtybės: *mirga griaučiai, slenka dalgis, šlaistos šmėklos ir šešėliai.*¹⁴⁰ Grėsmingumą sustiprina kūrinyje besikartojanti aliteracija (pvz.: *šlaistos šmėklos ir šešėliai; čiuženo, žingsnį žengti*), kuri perteikia paslaptinę šiugždėjimą, šnarėjimą. Šia priemone vizualusis bei garsinis kūrinio pavidalas pajungiamas prasminiams akcentams: išryškinami besikartojantys vyriškieji ir moteriškieji rimai, stimuliuojantys eilėraščio suvokimą. Poeto pasaulio supratimas yra statiškas ta prasme, kad žemiškos tiesos jau atrastos, jomis galima neabejoti: visa valdo Dievas, kuriuo žmogus pasitiki. Dėl šios priežasties šiurpiosios jėgos nėra chaotiškos, jos tarsi paklūsta tikėjimui, maldai, Dievui: *Būtis — palaiminta, šventa, / Ir alkana širdim iš kapo šokau keltis — / Prieš Dievą teisintis už vakar dieną tą.*¹⁴¹ Dievo — Teisėjo sampratą galima įvairiai interpretuoti, tačiau čia vertėtų prisiminti Biblinį Dievą, kuris teisia iš rojus išstremtą žmogų ir kurio valiai akklai paklūstama: *Dieve, tikiu pažadėto / Apsireiškimo diena — / Duok, kad greičiau sužerėtų / Žemei jos ryto liepsna.*¹⁴²

Žinoma, mistinių išgyvenimams poetas dėmesio skiria nedaug. Šiurpios būtybės poeto eilėraščiuose yra tarsi atitrūkę nuo realybės, bet nesusiję su mitologine ar religine sistema. Jos iš esmės neturi bent kiek aiškiau apibrėžtų pavidalų ir egzistuoja tik J. Baltrušaičio poetiniame pasaulyje. Būties absoliutumą ir svarbą akklai miniai atskleidžia baimė, pirmapradis siaubas, kurį sukelia suvokimas, kad mirtis neišvengiama. Eilėraščių kalbantysis puikiai suvokia šią tiesą, tačiau nesistengia jos skelbti kitiems žmonėms. Jis tik konstatuoja aklumą, linksmybių akimirkos džiaugsmą: *Lyg pasakas sapnas pradingo, / Ir vėl kliedesy gyvenu, — / Nuo aukuro savo slaptingo / Į varganą mugę einu.*¹⁴³ Galbūt todėl gyvenimas tampa uždara baimės pilimi, kurioje žmogus, tik medituodamas, kliedėdamas išvysta ešafotą: *Šioj Baisos pilį pabodo, / Be*

¹³⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 37.

¹³⁹ Ten pat, p. 129.

¹⁴⁰ Ten pat, p. 507.

¹⁴¹ Ten pat, p. 411.

¹⁴² Ten pat, p. 355.

¹⁴³ Ten pat, p. 106.

*žaros naktis tamsi, / Kur tik vaidas ešafoto / Man šmėžuoja kliedesy.*¹⁴⁴ J. Baltrušaitis dar kartą leidžia įsitikinti, kad susimąstymas, vizijų pasaulis valdo ne tik žmones, bet ir paslaptingas, mistiškas būtybes, turinčias atskleisti žmonijai kitą dimensiją. Tuo galima aiškinti ir demonų eliminavimą iš poetinio pasaulio. Poetas nemato chaotiškumo, sąmoningo piktavališkumo dieviškoje tikrovėje, tad neatsitiktinai vietos nelieka absoliučiam blogiui.

J. Baltrušaičio mirties reikšmių telkinį atskleidžia žodžiai, detalizuojantys erdvės ir laiko sąsają. Tamsi naktis ir šalti mūrai — tarpinis laiko ir erdvės ruožas, keičiantis ir transformuojantis aplinką, kurioje lyrinis subjektas klaidžioja tarsi nykiame sapne, iš kurio nebegali sugrįžti, <...> *mes prie kalėjimo durų / stovim išeit trokšdami.*¹⁴⁵ Kalbančiojo balsas skamba taip, lyg kažkas būtų sakoma sušalusiam *anapusiniam* pasauliui. Nuolat įvairiais pavidalais besikartojantys žodžiai: *nykus, išblėšęs, šiurpiai, nežemiškai, sušalęs, išmiręs, svetimas, nežinomas, nebylus* — sietini su stingulio, mirties laikotarpiu. Šie žodžiai nurodo, jog nebūties pajauta dažnai smelkiasi į subjekto vidinę būseną: *Ir man — Išdidžiam šeiminkui — jau šalta, / Pasveikinęs viešnią, aš taurę laikau / Ir, draug su ja griaudžiai giedodamas maldą, / Akimirkos liepsnai sudievu sakau...*¹⁴⁶ Galima teigti, kad mirtis J. Baltrušaičio subjektui yra tarsi perėjimas iš vieno būvio į kitą, vieną erdvę keičiant kita.

Taigi atsisveikinimas su žemiškuoju pasauliu — tarsi noras prisijaukinti svetimą erdvę, apie kurią nemažai galvojama dar esant žemėje, gyvenant: *Ji vaikšto po rūmus vos vos girdimai / Ir pokylių menėse rekviem gieda / Širdims, kur dar gyvos puotauja linksmi.*¹⁴⁷ Čia stengiamasi perprasti mirtį, tarsi ją prisijaukinti. J. Baltrušaičio poezijoje mirties tragikos tendencija sietina su krikščioniškojo egzistencializmo pakraipa, kai už tamsos pasitinka švintantis Dievo veidas: <...> *dar ne visa liepsna sužiro / Beribėj Dievo kaitrumoj.*¹⁴⁸ Kita vertus, lyrinio subjekto egzistencija J. Baltrušaičio poezijoje nulemta atsitiktinumo, lemties: *Dėl ko, lemtie, netvariai mano būčiai, / Davei į tolį bristi tamsų brydį.*¹⁴⁹ Taigi J. Baltrušaitis daug dėmesio skiria lemtingo momento suvokimui, per kurį ateina visi kiti išgyvenimai.

J. Baltrušaitis yra tapybiškų vaizdų poetas: kūrinuose vaizdai iškalbingi, leidžia atspėti mintį, tarsi sustingę paveiksluose: apsnigti kalnai, geltonuojančios pievos, žaliuojantys miškai, tolumoje boluojantys dar Antikos laikus menantys architektūriniai paminklai, bažnyčių bokštai, kaimo paveikslas, o kai kur priartėjama prie labai konkretaus daikto: ramunės, viržio žiedo: *Jo rūbas dangiškai gražus... / Visad jis mėlynas, tegu / Ir po rasa, ir po sniegu.*¹⁵⁰

¹⁴⁴ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007 p. 226.

¹⁴⁵ Ten pat, p. 220.

¹⁴⁶ Ten pat, p. 176.

¹⁴⁷ Ten pat, p. 176.

¹⁴⁸ Ten pat, p. 237.

¹⁴⁹ Ten pat, p. 370.

¹⁵⁰ Ten pat. p. 439.

Iš viduramžių poetas yra perėmęs žmogaus gyvenimo prasmės regėjimą vizijose, sapnuose. Žmogui būtis atsiveria kaip simbolinis vaizdas, kuris konstruojamas per realybės modelį — daiktai, reiškiniai, jų santykiai yra tikroviški, nepažeidžiantys materialaus pasaulio dėsnų. Skaitytojui vizija perteikiama tokia, kokią ją mato eilėraščio kalbantysis, nes jis suvokia prasmę, gali ją atskleisti kitiems. Pastebima, kad kai kurie lyriniai kūriniai (*Elegija, Baladė, Troškimai* ir kt.) tarsi teigia, jog kiekvienas žmogaus poelgis matomas ir įvertinamas Visagalio, kurio žodis bus lemiamas Paskutiniojo Teismo dieną: *Kad lengvas mirksnis, / Liktu vien tik mirksnis, / Griežtai įsakė amžių Teisdayis. / Ir liepė širdžiai nerimu plazdėti, / Kai atsistoji prieš vilčių duris.*¹⁵¹ Galbūt todėl J. Baltrušaičio eilėraščio kalbantysis akiai pasikliauja Dievu, siekia prie jo priartėti, tikėdamas pelnyti amžinąjį gyvenimą: *Be baimės ženk į savo tamsų kelią, / Nors priklausai, žmogau, nuo valandų — / ne žemės dulkės spelgia tavo dalią, / Ne šitai žemei pagimdytas tu.*¹⁵²

Literatūros tyrinėtojai yra pastebėję, kad J. Baltrušaičio kūryba priartėjusi prie *Biblinio stiliaus*.¹⁵³ Todėl J. Baltrušaičio poetinė pasaulėjauta leidžia interpretuoti *Šventojo Rašto* archetipus, o antgamtę ženklinti bibliniais atitikmenimis: vargas ir poilsis, naktis ir rytas, aklumas ir praregėjimas, bangų ir jūrų kelionė. Biblinis tikėjimas tarsi neleidžia J. Baltrušaičio eilėraščių žmogui nugrimzti palaimingose nuojautose, nes su žmogaus laisve susijusi kaltės ir nesėkmės galimybė. Galbūt todėl J. Baltrušaičio subjektas Dievą vadina *paslaptimi*, kuri egzistuoja mažiausiose gyvenimo detalėse. Labai dažnai gedulingų varpų gausume susitelkiama ties mirties neatšaukiamumu, o su egzistenciniu liūdesiu reflektuojamas *žemės troškimų, idealų, sopulių* praeinamumas. Iš lyrinio subjekto klajonių, minčių išryškėja, kad jis supranta tai, kad Dievas pranoksta žmogiškas mintis ir kalbą, tačiau žmogus nesuvokia dieviškų kelių, kuriais yra vedamas, o Dievo aiškumą temdo dar ir ta aplinkybė, jog žmogus pats sau yra paslaptis: *Grimztu šešėlin, liepiamas lemties.*¹⁵⁴ Taigi tarp gyvenimo ir amžinybės (mirties) ilgesio balansuoja ne vieno J. Baltrušaičio eilėraščio lyrinio subjekto jausena (eil. *Vėl liepsnoja laiku nušvitus, Nepasimirš žiedai, kurie žydėjo, Iš būties knygos, Kelyje, Ir vėl mudu, bekrašte, kartu* ir kt.).

Pastovi antgamtės potyrio žymė J. Baltrušaičio lyrikoje — dramatismas. Dažnai poetas pateikia kūriniuose tikslų vaizdą — tarsi scenos dekoraciją. Tai gali būti peizažas (pvz., kalnai, pievos eilėraščiuose *Kalnuose, Montanos kalnas, Laukų spalva, kaip sniegas*) ar kita erdvė, kurioje yra lyrinis subjektas (įsivaizduojamas kalėjimas, mūrai, miestas). Žmogus toje aplinkoje jaučiasi ne visuomet saugus, kaip, tarkim, namuose, savo gimtinėj, ir tai išsako monologu, kuris dažniausiai panašus į maldą Dievui. *Greičiau Šešėlio stebuklu nubrauki / Šios žemės sopių*

¹⁵¹ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 259.

¹⁵² Ten pat, p. 262.

¹⁵³ Čiočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje*. V., 1999, p. 103.

¹⁵⁴ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 252.

*ašaras gailias — / Tatai, ko šią likimo naktį lauki, / Į Amžinybės prieglobstį kelias.*¹⁵⁵ Dažnai J. Baltrušaičio kūrinuose nusakoma situacija, paskui — reginys, ir tik tada — būseną: iškilmingo stebuklo pajautimas: *Jis — lyg pasaulis jaunystėj džiaugsmingoje — / Kuriantis, šventas, aušra beliepsnojantis....*¹⁵⁶ Tokia seka būdinga draminiam kūriniai. Akcentuojamas žmogaus išskirtinumas kūrinioj, esminis sielos nesutapimas su pasauliu, nesitenkinimas su erdvėlaivio platybėmis. Eilėraščio subjektas neretai iškeliamas iš savo erdvės ir laiko, atitolinamas nuo žemės gyvenimo, jį mato amžinybės žvilgsniu: *Ištyręs mirksnio kryžkeles vylingas, / Nuo pokylio į šalį kreipk akis — / kaip žemės šios valdovas išmintingas / Ir atsiveręs šviesai neregys.*¹⁵⁷ Taip išryškinama žmoniškosios vaizduotės galia, vizija, sapnas, transcendencija. Vizija niekada nepriklauso nuo reginčiojo valios, tačiau ji nėra savarankiškos transcendencijos reiškinys. Poetas eilėraščiuose nenagrinėja, už ką žmogus apdovanojamas tiesos pažinimu ar būties pilnatvė. Taigi vizija traktuojama kaip dvilypis reiškinys — tai ir atsiskleidžianti tiesa, ir ieškančiojo kelio patvirtinimas.

Reikia pastebėti, kad dauguma poeto kūrinių, kuriuose yra bent mažutė išnykimo nuoroda, tarsi prabyla ne žodžiais, o tyla, kuria panaikinamas subjektą supantis triukšmas. *Tyla — tai pats labiausiai iškreiptas ir labiausiai poetiškas žodis: jis pats savyje talpina savąją mirtį.*¹⁵⁸ Taigi tylą galima išgirsti tik skausmingoje kančioje, nes ji tarsi ateina iš niekur, iš vidaus, iš minčių. Antai eilėraščio *Mirtis* žmogus regi save mirusį žemės gyvenimui, atitolusį nuo jo rūpesčių, pasineriantį nežinomybėn ir garbinantį Dievą amžinybėje. J. Baltrušaičio lyrinis subjektas siekia veržtis iš tamsos į šviesą, *į tylią naktį*, tačiau dažnai jam trukdo atslenkantys tamsūs šešėliai, kuriuos įkūnija moters (mirties) figūra: *Ne kaip nakties vaiduoklis ji atėjo / Ar giltinė tyli iš kapinių, / <...> Ji moteris šviesiu, giedriu žvilgsniu.*¹⁵⁹ Tuomet dvasia panūsta bėgti į anapus. Žmogus klajoja keliais ir kryžkeliais, su blyškiais saulėlydžių atšvaitais ir krintančiais rudens lapais bandydamas mąstyti apie nuolat jį slankiojantį mirties šešėlį bei nesulaikomai, beprasmiškai bėgantį gyvenimą: *Ir tęsės pokyliai... Apsvaigęs beprotybe*¹⁶⁰. Liūdnuose apmąstymuose galima pajusti nebe vienos asmenybės vienišumo ar atsiskyrimo tragediją, bet ir visuomenės būties dvasinių bei gyvybinių jėgų išsekimą: *Pasaulis stingo laisvės troškuly, / geležine grandim sukaustytas nerimo, / bet stėro širdys siaubo šiurpuly.*¹⁶¹ Verta atkreipti dėmesį į tai, kad regėjimas priklauso išimtinai eilėraščio kalbančiojo sferai — žmonija net ir vizijoje identifikuojama kaip *kiti*. Eilėraščių kalbantysis pasako tai tiesiogiai arba stengiasi išvengti

¹⁵⁵ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 255.

¹⁵⁶ Ten pat, p. 25.

¹⁵⁷ Ten pat, p. 254.

¹⁵⁸ Baranova J. *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*. V., 2006, p. 192.

¹⁵⁹ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 401.

¹⁶⁰ Ten pat, p. 401.

¹⁶¹ Ten pat, p. 116.

asmeniškumo, tarsi norėdamas regėjimui suteikti universalią prasmę. Pastaruoju atveju vizija yra daugiau skiriama *kitiems*, kuo labiau pabrėžiant universalumą, savotiškai naikinant kalbantįjį. Kita vertus, žmonija egzistuoja tik pačiame regėjime, t.y. viziją išvysta ne ji: *Ir Dievui atgijus, / Po žvaigžde šviesia / Iš mirties vergijos / Kėlėsi dvasia.*¹⁶²

Dvasios slėpinių regėjimas / neregėjimas J. Baltrušaičio poezijoje ženklinamas sapno ir budėjimo priešprieša: *Biblija — vienas pagrindinių jos kontekstų: miego ar sapno metafora naujajame Testamente, Kristaus pamokymuose nurodo nesąmoningą nugrimzdimą šio pasaulio rūpesčiuose.*¹⁶³ Subjekto vizijos J. Baltrušaičio poetiniame pasaulyje išsiskiria mįslingumu, ekspresyvumu, intensyvumu. Poetas jomis tarsi perteikia pasaulio kūrimosi ir žlugimo pirmavaizdį. Įprasta žemiška veikla projektuojama į transcendentalumą, o dėl savo simboliškumo ji praranda ryšį su materialumu, kasdienybe, tačiau realybės dėsniai nepažeidžiami, siurrealistiškumui vietos nebelieka. Tokiuose regėjimuose pabrėžiamas kovingumas, o tai — motyvai, kurie būdingi ar įprasti J. Baltrušaičio poetiniame pasaulyje. Kova, kraujas priverčiami tarnauti būčiai. O tos kovos vyksta arenoje. Žemiškumas nyksta, užleisdamas vietą absoliutumui. Regėjimų kovingumas — tai mūsų dėl būties prasmės, savotiškas kryžiaus karas dėl tiesos.

Vizijos svarbą pabrėžia jos sąsajos su eilėraščių subjekto išsakoma tiesa. J. Baltrušaitis ją užkoduoja simbolistiniuose vaizduose. Juose suvienijami dieviškasis ir žemiškasis pasauliai. Išoriškai poetas atkartoja tikrovės formas, dėsnius, reiškinius, daiktus, jiems suteikia visuotinę reikšmę — tai ženklai, žymintys absoliutumą. Nors šios dvi sferos gretinamos ir sulydomos, dar kartą akcentuojamas jų nesuderinamumas, nes forma, kūnas, materija susiduria su prasme. Žemiškasis gyvenimas niekinamas dėl jame vyraujančio chaoso, iliuziškumo, jis apibrėžiamas kaip tuščia regimybė, žemiausia realybė, palyginus su esamybių pasauliu: *Čionai — chaosas, triukšmas ir kaitra... / Tenai — erdvė bekraštė atdara.*¹⁶⁴ Šią tiesą eilėraščių kalbantysis skelbia ne priešindamas idėją ir materiją, bet jas gretindamas.

Tyrinėtus J. Baltrušaičio kūrinius galima palyginti su milžinišku medžiu, kuriame telpa viso pasaulio vaizdas: dangaus fone — Dievai, žemiau — žmonės, žemėje — mūsų (labai dažnai Lietuvos) gamta, kartais tokia gerai pažįstama, artima, kartais mistiška. Kilnus krikščioniškojo dievo, senųjų (pagonišku) bei antikinių Dievų grožis, jų artumas žmogui jaudina, kadangi juose įasmeninamos gamtos jėgos, atsispindi didžiosios žmonių aistros, norai, siekiai. Vieni iš Dievų skleidžia sumaištį pasaulyje ir žmoguje, kiti — globoja kilnumą, dorybę, kartu padėdami žmogui tapti išmintingu ir herojišku, ragina įveikti iš Viduramžių tamsybių atklydusią tuštybę ir kilti link harmonijos. Štai tokių paveikslų gausu J. Baltrušaičio eilėraščiuose, kuriuose gausųjį *Būties*

¹⁶² Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 300.

¹⁶³ Čiočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje*. V., 1999, p. 118.

¹⁶⁴ Ten pat, p. 347.

margumyną visumon jungia didingas, bet kartu optimistinis požiūris į pasaulį ir virtuoziškas poetinio žodžio bei vaizdo iškilumas.

4.3. Renesanso epochos ženklai J. Baltrušaičio kūryboje

Jurgis Baltrušaitis daug dėmesio skiria epigrafams, kurie yra tarsi nuorodos į tekstus, ženklinančius tą pačią mintį, o galbūt ir jauseną. Gerard Genette yra pastebėjęs, kad *antraštės, paratekstai bei kiti teksto elementai pateikia kūrinį skaitytojui, nusako, ką šiam teks skaityti, nurodo skaitymo strategijas ir taip kontroliuoja teksto recepciją*.¹⁶⁵ Epigrafai arba dedikacijos yra paratekstai, atliekantys tiesioginį prasmės didinimo ir kaupimo vaidmenį. Per tekstus ir jų intertekstualumą vyksta saviti poetiniai mainai. Anot Michailo Bachtino, <...> *dviejų kūnų jungtis yra vadinamas „simpatiniu įsigyvenimu“: simpatiškaai įsigyvenus gyvenimo patyrimas įforminamas ne aš, bet kito kategorija — kaip kito žmogaus, kito aš gyvenimas* ¹⁶⁶. Metaforinės raiškos priemonės ir gyvenimo kaip ontologinio teksto įprasminimas interteksto sąvoka artėja prie paties asmens (asmenybės) sampratos, nes dialogas įmanomas tik dviejų asmenų susitikimo atveju. Pasak Paulio Ricoeuro, <...> *vieno žmogaus patirtis tiesiogiai negali tapti kito žmogaus patirtimi, perimama yra pati patirties reikšmė — patyrimas yra asmeniškąs, bet jo prasmė ir reikšmė tampa vieša*¹⁶⁷. Patirties perteikimu epigrafai dar stipriau išryškina poeto J. Baltrušaičio pasaulėjautą, susidariusią iš patirties, jutimo žinant ir kartu permąstant daugialypį kultūrinį paveldą. Epigrafai kreipiasi į skaitytoją simboliais ar metaforomis, asociacijų kalba, o tai itin išryškina kūrinų sąsajas su įvairiomis epochomis. Pavyzdžiui, eilėraščių rinkinio *Kalnų takas I—II* dalys pradedamos italų poeto Dantes Alighieri žodžiais, *Tuomet atsivėrė prieš mane kitas slėnis*¹⁶⁸ bei Williama Blake'o mintimi *Išvelgti pasaulį smėlio grūdelį*¹⁶⁹ arba ispanų rašytojo Migelio de Servanteso Saavedros žodžiais *Uždaram rate*.¹⁷⁰ Kiekvienas epigrafas yra metaforiškas. Metafora intertekstualumo teorijoje suprantama kaip kūniška citata, nes jos reikšmė atlieka vaizduojamąją funkciją — ji kuriama pagal konkretaus kūno panašumą. Tokie ir panašūs epigrafai — užuomina apie kūriniuose gvildenamas problemas, sąsajas su prabėgusių amžių poetų, rašytojų kūrybinėmis galiomis. Mat interteksto erdvė įtraukiama į analizuojamo teksto erdvę, pastaroji dėl to išsiplečia, deformuojasi. *O tos deformacijos veikia naujo teksto*

¹⁶⁵ Genette G. *Paratext: Threshold of Interpretation*. Cambridge, 1987, p. 42.

¹⁶⁶ Bachtinas M. *Autorius ir herojus: estetikos darbai*. V., 2002, p. 189.

¹⁶⁷ Ricoeur P. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. V., 2000, p. 27.

¹⁶⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 147.

¹⁶⁹ Ten pat, p. 147.

¹⁷⁰ Ten pat, p. 209.

supratimą.¹⁷¹ Kai kuriuose J. Baltrušaičio kūriniuose jaučiamas Antikos dvelksmas, kurį jau perteikia Vergilijaus — Antikos laikų poeto — cituojami žodžiai, vadinamosios lekseminės interpretantės. Štai prieš eilėraščių rinkinį *Lelija ir pjautuvas* yra Vergilijaus žodžiai: *Kartais verkia ir daiktai*. Epigrafai trumpai apibendrina J. Baltrušaičio eilėraščius ir leidžia skaitytojui susidaryti nuomonę, kokios problemos bus gvildenamos kūriniuose. Anot literatūrologės V. Daujotytės, *Epigrafai yra poetiniai pėdsakai sąmonėje, susitikimų ir kaip savotiškų atsiminimų žymės*.¹⁷²

Kartais ne tik epigrafai, bet ir pačių J. Baltrušaičio kūrinių pavadinimai itin informatyvūs, yra nuorodos į jau skaitytus tekstus, nes perteikia tarsi įvairių mitų, legendų, gerai žinomų kūrinių pagrindinę mintį. Štai eilėraščio pavadinimas *Mano skydas* yra tarsi aliuzija į beprotiškai narsias romiečių kovas. Šis kūrinys turi epigrafą, parašytą lotynų kalba: *In hoc signo vinces*¹⁷³, tai reiškia *šiuo ženkle nugalėsi*. Tad skaitytojui yra tarsi nuoroda į Antikos laikus. Mat šie žodžiai buvę ištarti antikiniame pasaulyje Romos imperatoriui Konstantinui kovojant su Maksencijumi. Kai kova atrodė pralaimėta, danguje pasirodęs kryžius su minėtu užrašu, o tai suteikę kovotojams pasitikėjimo savo jėgomis, kas ir nulėmė jų pergalę. Paties eilėraščio vyksmas taip pat kupinas aliuzijų į tą didingą romiečių kovą: *Drąsiai kovon aš einu — / Dengia senovinis skydas / Mano krūtinę plienu*.¹⁷⁴ Epigrafas, parašytas kūrinio pradžioje, tarsi informuoja, kad ta žmogaus kova, nežiūrint, su kokiomis negandomis jam teks susigrumti, bus laimėta. Taigi epigrafas ar kito teksto fragmentas, panaudotas šiuo atveju J. Baltrušaičio kūrinių pavadinimuose, yra paratekstiniai elementai. Formuodamas intertekstinius ryšius, epigrafas ar tekstas tekste įtraukia į to kito teksto prasmės lauką kitą tekstą. Pavyzdžiui, epigrafas *Tikiu, nes neįmanoma*,¹⁷⁵ perteikiantis popiežiaus Grigaliaus VII žodžius ar epigrafas: *Burtas mestas*.¹⁷⁶ Tai Julijaus Cezario ištarti žodžiai, kai jis, nepaisydamas senato draudimo, su savo legionais perėjo Rubikono upę ir ištare šiuos žodžius. Šie intertekstai nepraranda savo reikšmės ir tuomet, kai nuo epigrafo pereinama prie paties teksto skaitymo: abiejų kūrinių paratekstai leidžia susidaryti tam tikras prielaidas apie skaitomą kūrinių. Įdomu pažymėti tai, kad metatekstinio lygmens intarpai apibūdina tiek tai, ką jie tiesiogiai turėtų apibūdinti, pavyzdžiui, drąsą, kovos sėkmę, pasiryžimą siekti savo tikslo, tiek patį analizuojamą tekstą — pastarasis yra tarsi audinys, kurį *nuaudžia* cituojami tekstai.

¹⁷¹ Melnikova I. *Intertekstualumas: teorija ir praktika*. V., 2003, p. 76.

¹⁷² Daujotytė V. Jurgio Baltrušaičio metaforos–simboliai. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/index.php/zurnalas-metai/111-2005-m-nr-10-spalis/178-viktorija-daujotyte-jurgio-baltruaiio-metataforosimboliai>. Žiūrėta 2008-12-03.

¹⁷³ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 246.

¹⁷⁴ Ten pat, p. 246.

¹⁷⁵ Ten pat, p. 257.

¹⁷⁶ Ten pat, p. 257.

J. Baltrušaičio poetinėje sistemoje pastebėta sąsajų ir paralelių su Renesanso epocha, kurios esminiai bruožai — *homocentrizmas, natūralumas, universalumas*.¹⁷⁷ Tai epocha, kurią įkvėpė Antikos kultūra ir noras būti arčiau gamtos. Nuo Viduramžių Renesanso filosofija skyrėsi ir domėjimusi gamtos pažinimo problemomis. Buvo atsisakoma viduramžiams būdingo negatyvaus požiūrio į gamtą, ją imta laikyti mokslinio tyrimo objektu, praktinės veiklos sritimi. J. Baltrušaičio kūrinių lyrinio subjekto pasaulėjauta bei pasaulėžiūra yra glaudžiai susijusi su renesansišku požiūriu į gamtą. Pajutęs savo galią, vertę, savarankiškumą, lyrinis „aš“ gilinasi į gamtos ir viso kosmoso paslaptis. Stengiasi pats viską savo akimis pamatyti, savo jutomis patirti. Renesanso epochoje žmogaus vertė reiškesi tuo, kad jis dirbo, veikė, kūrė. Kūryba, jos galia akcentuojama ir J. Baltrušaičio kūriniuose. Prieš žmogaus akis atsiveria visai kitoks pasaulis nei Viduramžiais, pasaulis be stebuklų, be lemties.

Eilėraštyje *Pasveikinimas Italijai* aiškiai suskamba Renesanso epochos dvasia, kai kalbama apie miestų augimą (*Ir ar ne ją, ne didžią Romos dvasią / Mes, tolimieji, gerbiame šventai*)¹⁷⁸; antikinės architektūros mėgdžiojimą, kopijavimą, naujus mokslo atradimus (*Puikioji, nemirtingoji Roma, / Tačiau už ją aukščiau — neregimoji, / Dvasia vedžiojus Leonardo ranką, / Žvaigždžių ugnies mįslingu stebuklu / Regėjimus nušvietus Galilėjui <...>*).¹⁷⁹ Tokia garbė reiškia ne kiekvienam miestui ar šaliai. Žodžiais *Leonardas, Galilėjus, Roma* koduojama kūrinio prasmė. Jie tarsi simbolizuoja lyrinio subjekto norą pamatyti, surasti, užvaldyti erdvę, keliauti. Taip pat ir Renesanso žmonėms buvo svarbu tyrinėti gamtą, pažinti visą pasaulį.

Apie senąjį Romos miestą tarsi pasakojama nuo pat jo įkūrimo, kai dykynėje tik *šniokštė Tibro vandenys*,¹⁸⁰ vėliau pražydo Asyžiaus sodai, kilo iš griuvėsių Kapitolijus. Tai tolimosios Antikos motyvai, randami J. Baltrušaičio poetiniame pasaulyje. Eilėraščio idilija — laukimas ir eiliniai dienos darbai, pasiruošimas vakaro rimčiai, maldai. Mat Italija kaip *<...> šventnamis brangus*.¹⁸¹ Čia aliuzija į krikščionybę, nes Italija nuo senų laikų yra tapusi krikščionybės sostine. Ilgesys — džiaugsmas, ramybė — triukšmas, tylus susimąstymas ir aštrus ilgesys vyrauja kūrinyje. Nepaaiškinamas ilgesys, sielą užplūdęs džiaugsmas — tai du priešingi dalykai, tačiau jie dažnai gretinami ir antikiniuose kūriniuose. Lyrinis subjektas, apžvelgdamas Italiją, ilgisi tos senovės, kai dėl garbės, kilnumo, tikėjimo žmogus aukojo savo gyvenimą, įprasmindamas jį kilniuose poelgiuose, meno kūriniuose, darbuose.

¹⁷⁷ Ambrazevičius J. *Visuotinė literatūra*. V., 1991, p. 189.

¹⁷⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 322.

¹⁷⁹ Ten pat, p. 322.

¹⁸⁰ Ten pat, p. 321.

¹⁸¹ Ten pat, p. 322.

Eilėraštyje *Pasveikinimas Italijai* kiekvienos detalės ir gamtos grožio aprašymas prikausto skaitytojo dėmesį: <...> *kada širdim suaudrinta sapnuojam / Alyvų pilką eilę, kiparisą / Ir piniją — lyg aukai skirtą taurę.*¹⁸² Čia vyrauja tyła, sąstingis, laukimas, susikaupimas, sieloje dvelkianti ramybė. Kūrinyje atkreipiamas dėmesys į kiekvieną asmenybę, nusipelnusią Italijos labui, nesvarbu, ar tai būtų architektas, ar karžygys: <...> *Su Cezario kalaviju į viena / Sujungusi Savojos baltą kryžių; <...> Ir Kapitolijus nepajudėjo / Dėl to, kad išmintingas architektas / pakopas jam suklojo kitados.*¹⁸³ Kūrinyje taip pat minimas vienas žymiausių pasaulio istorijoje dailininkų Leonardo da Vinci (1458—1519), kuris buvo ir išradėjas, ir menininkas, ir mokslininkas, palikęs įstabių meno kūrinių, stebinęs Renesanso epochos žmones savo individualumu. Jis manė, kad menas iš tiesų yra mokslas, įgalintis žmogų tyrinėti, sužinoti, išgyventi. Tad menui skyrė pagrindinį dėmesį. Taigi dar vienas fenomenas, ryškėjantis J. Baltrušaičio kūrinyje, yra lyrinio subjekto individualumas, kuris būdingas renesansiškų pažiūrų žmogui, pripažįstančiam, kad mokslas svarbus, bet vis tiek už jį aukščiau — *neregimoji / Dvasia vedžiojus Leonardo ranką <...>*¹⁸⁴. Taigi čia vėl prisimenamas Dievas ir amžinas žmogaus troškimas bei noras būti arčiau dieviškumo šviesos.

Eilėraščio lyrinio subjekto išskirtinumas — individualybė, o jo galia pasireiškia žmogaus neribotomis galimybėmis, kurias atskleidžia — gyvenimo tikslas: pažinti, patirti, valdyti: *Sutvertas aš ne siautuliui aistrų, o kad pažinčiau / Likimo priesakus slaptus — / Kad per pasaulio erdvę su auksiniais / Godų sparnais praskrisčiau išdidus.*¹⁸⁵ Gerėjimasis Italijos architektūriniais paminklais, skleidžiama pagarba jos kūrėjams, kariautojams, mokslininkams, garsinusiems Italijos vardą, susipina su džiaugsmu, kad lyrinis subjektas antikiniuose architektūros statiniuose mato tai, kas artima krikščionio dvasiai — dieviškumo šviesą. Tas džiaugsmas pinasi su liūdesio, nostalgijos gaida, kad žmogus yra trapus, pažeidžiamas, nors ir galintis gyvenimą įprasinti savo sukurtuose darbuose. Tačiau kartu pabrėžiama, jog kūryba, kuri prilyginama Dievo artumui, ne visuomet aplanko žmones. Tik mokslas, žinios, patyrimas leidžia prisiliesti prie dangiškos šviesos ir pajusti dieviškąją ramybę. Lyrinis subjektas susimąstęs, nekreipia dėmesio į miesto šurmulį, tačiau jis regi savo dvasioje daugiau — akimirkos grožį, jaučia dieviškąją palaimą. Subjekto mintys toli, nuskrieję į dangaus aukštybes. Regėdamas senąjį miestą, kalbasi su dievais, lyg iš naujo matydamas, kurdamas, statydamas šventąjį Romos miestą, gyvavusį dar Antikos laikais.

¹⁸² Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 322.

¹⁸³ Ten pat, p. 322.

¹⁸⁴ Ten pat, p. 322.

¹⁸⁵ Ten pat, p. 399.

Poeto lyriniam subjektui svarbus Dievas, tačiau jam rūpi ne suprasti krikščioniškąją paslaptį, bet paklusti Dievo valiai. Kristaus vaizdinio pagrindu J. Baltrušaitis kuria Dievą, kuris jam artimesnis. Vienuose poeto kūrinuose rasime, jog Dievui akiai paklūstama, o kituose — jog žmogus yra pats tarsi Dievas, o Dievas yra lyg žmogus, kuriam taip pat skauda, kuris taip pat myli, kenčia ir aukojasi. Rūstus, tačiau dažnai guodžiantis Aukštesnės būtybės žvilgsnis lydi J. Baltrušaičio eilėraščių žmogų jo egzistencijos metu. Žmogaus gyvenimas įsilieja į kruopščiai apgalvotą Dievo planą ir yra tarsi pasirinktas paties žmogaus. Dievo tema yra ryškiausiai gvildinama eilėraščiuose *Susimąstymas*, *Beati Possidentes*, *Sėjėjas*, *Už žemės rato*, *Betliejaus žvaigždė*, *Amen*, *Mano skrydis*, *Velykų varpas* ir kituose. Dievo buvimas atskleidžiamas vartojant įvairius simbolius: čia minimas Kristus, Dievas, Sėjėjas, Jis, Tas, Visagalis, Dvasia, Kūrėjas. Šie simboliai būdingi krikščioniškajai pasaulėjautai. Minėtuose poezijos kūrinuose lyrinis subjektas tiki, jog nuodėmių subjaurotą sielą galima pravalyti dar čia, žemėje, ir ja gėrėtis. Juk Dievas sukūrė pasaulį tam, kad žmogus jį pažintų: *Aš ieškau savo lobio / Nesumerkdamas akių*.¹⁸⁶ Pažinimo pradžia — abejonė: *Kas davė gyvastį ir kerpėm, ir žibutėms, / Skaistumą deimantui, kur glūdi gelmėj <...>*¹⁸⁷ Abejodamas žmogus atramos ieško savyje ir Dieve. Melsdamasis jis įgyja pasitikėjimo savo jėgomis ir pasaulį ima suvokti kaip darnią, harmoningą visumą. Tai artima renesansiško žmogaus pasaulėžiūrai.

Renesanso epochoje svarbūs savęs vertinimo kriterijai — kūniškumas ir dvasingumas. J. Baltrušaičio kūrinuose pabrėžiamas dvasingumas ir įgimtas grožis, nes, kaip pastebi V. Daujotytė, *<...> būties formos, pavidalai susidaro J. Baltrušaičio kūrinuose iš pasaulių pajautimo kūnu*.¹⁸⁸ Visuose poeto eilėraščių rinkiniuose svarbų vaidmenį taip pat atlieka priešybių kova ir vienybė. Dažnai lyrinis subjektas paguodos ieško gamtoje: *Tyluma.... Miškų ramumas... / Dega rytas kaip ugnis, — / Lapas nejuda nei krūmas, / Nei šešėlių marginys*.¹⁸⁹ Tik būdamas gamtoje žmogus suvokia, jog gyvenimas nėra vien dabartis ir tiki, kad jo dvasia gyvens po mirties, kuri išvaduos nuo nesibaigiančių žemiškųjų vargų: *Eina dienos — eis jų spiečiai — / Ir urvai be krašto tįs... / Vien tik žiežirbos mums šviečia, / Mūsų Atilsis — mirtis*.¹⁹⁰ Gamtoje prieštaravimai sutampa: mirtis yra gimimas, o gimimas — mirtis. Tai atsispindi lyrinio subjekto samprotavimuose: *Laukų gėlyte nežymi, / Toks pat, kaip tu, ir aš esmi / <...> / Vienos gegužės aš ir tu, / Ir mirti lemta mums kartu...*¹⁹¹

¹⁸⁶ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 72.

¹⁸⁷ Ten pat, p. 51.

¹⁸⁸ Daujotytė V. Jurgio Baltrušaičio metaforos–simboliai. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/index.php/zurnalas-metai/111-2005-m-nr-10-spalis/178-viktorija-daujotyte-jurgio-baltruaiio-metaforosimboliai>. Žiūrėta 2008-11-12.

¹⁸⁹ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 29.

¹⁹⁰ Ten pat, p. 136.

¹⁹¹ Ten pat, p. 37.

Poeto kūrinuose vyrauja harmonija arba vis labiau stiprėjantis vidinis dramatismas. Grįžtama į praeitį prisiminimuose, sapnuose: *Taip buvo, sapnavos.. / Ir geso iš lėto / Vasarvidis mano kely... / Ir veltui aš žiedo, / Sugniužęs, nesavas / Dar ieškau šalia ir toli...*¹⁹² Prisiminimų laikas, glūdintis lyrinės atminties centre, susidūręs su realiuoju eilėraščio laiku, keičia įprastą eilėraščio erdvę — realūs daiktai, prisiminimų liudininkai, sukuria lyrinio subjekto minčių lauką, kurį pats autorius įvardija upės, snieguoto kalno viršukalnės, jūros, marių, krioklio metaforomis. Visada tikslingai vartojama sapno metafora dažnai eilėraščio patirtis susieja į vieningos, nuolat atsikuriančios atminties fenomeną: *Gražus, liepsningas mūsų skrydis / Lyg tarp uolų putojantis krioklys...*¹⁹³ Išoriniai pasaulio ženklai čia tampa vidiniais, vidiniai — išoriniais. Erdvė ir laikas tarsi susilieja į viena. Lyrinio subjekto patirties gelmėje, sieloje, atmintis, plisdama per daiktus (namai, dangus, ugnis, žemė), subėga į šviesos bangą. Sąmoningas grįžimas į šviesą, sapną — tai grįžimas lyg į pradinę Dievo, kūrėjo meilę, nes, kaip ir Dievas, eilėraščio žmogus myli realųjį pasaulį, bet, deja, jo nevaldo. Tačiau: *Aš būriau, laukiau... Troškau kilt į skrydį;*¹⁹⁴ *Aš stengiuosi tamsoj žibėti kuo skaisčiau.*¹⁹⁵ Nes langas į šviesą, į tą stebuklingą dvasios spindėjimą yra pažinimas, patyrimas, kurio eilėraščio žmogus trokšta, siekia bet kokia kaina. Jam svarbu, <...> *priglust prie Amžinybės paslapčių.*¹⁹⁶ Daugelyje J. Baltrušaičio kūrinų ta patyrimo šviesa atspindžio principu regima vandeny, sniege, žvaigždėse, rasoje, bangose — sapne. Svajose, sapne, susikaupimo akimirkoje eilėraščio žmogus artėja prie paties šviesos šaltinio. Į realybę įsiterpęs sapno ar vizijų pasaulis kuria ir nostalgikų būsenų, prislopintų emocijų lauką. Poeto vartojamos sąvokos „romias akis pakėlęs“, „pro snūdą praveri vokus“, „mieguistas“, „sugniužęs“, „vos nubudęs“, „jau nebe čia“ žymi kaip tik tą tarpinę sąmonės fazę, kai atminties laikas į gyvenimą sugrąžina prarastus įvykius, žmones. (eil. *Balmontui, Liutikui, Užrašas A. Alvingui, Marijai B., M. Jefremovai*). Sapne, vizijose atminties srautas atkuria visą atminties pasaulį. Prisiminimai, susilietę su realybės įvykiais, sakralizuoja žmogaus būtį, tikrovę, regėjimus. Apgaubia šventumo aura, kuri teikia lyrinio subjekto širdžiai džiaugsmo mirksnį: *Tačiau gal sapnas ir yra mįslingas / Pirmavaizdis ateinančių dienų — / Tad lai sapnuojas man, kad aš laimingas / Per Eupatoriją einu...*¹⁹⁷ Nutrūkusi vizija, susimąstymas, sapnas — suardytos harmonijos ženklas. Harmonijos, į kurią subjektas veržiasi visomis galiomis ir kurią tikisi pajauti nužengęs Anapusyben. Tai tik dar kartą įrodo, jog žmogaus likimas — gyventi būties klausimų akivaizdoje. Lyriniam subjektui grimztant į sapną, tarsi

¹⁹² Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 196.

¹⁹³ Ten pat, p. 419.

¹⁹⁴ Ten pat, p. 479.

¹⁹⁵ Ten pat, p. 420.

¹⁹⁶ Ten pat, p. 415.

¹⁹⁷ Ten pat, p. 377.

tolstama nuo realybės, pabrėžiama būties ir žemiškosios būties priešprieša egzistencializmo ir kasdienybės sugyvenimo iliuzija. Lyrinis subjektas išlieka susikaupęs ties metafizine būties problema, ta, kurios didžioji prasmė — atsakymo nebuvimas. Tik nežinia verčia mokslą progresuoti, vystyti filosofinę mintį, nerimti ir veržtis pirmyn į ūkanotą ateitį. Tikroji išeitis ir yra ne laukimas, ne bėgimas, o paieškos. Ir jos negali būti bevaisės. Galbūt todėl poeto eilėraščiuose dažnai nuskamba keliami retoriniai klausimai: *Ką jūs žinot apie šviesą? / Apie tamsą? Rūką šėmą?*¹⁹⁸ Tai tik įrodo, kad J. Baltrušaičio lyrinis subjektas ieško harmonijos, skverbiasi į būties klausimus, nors yra blaškomas nežinomybės ar *audringos jūros*.

J. Baltrušaičio kūrinuose tikrovės kontūrai neryškūs, susiliejantys su tuo, kas fantastiška, pasakiška. Dažname poezijos kūrinyje rasime pasakų pilį, kurioje gyvena karalaitis. Tokiuose kūrinuose poetizuojama vidinė žmogaus laisvė, vaizduojama fantastiškos žmogaus galimybės, pabrėžiamas sumanumas, idealios būties ir tikrovės prieštaravimas. Renesanso pasaulėžiūra atsispindi visuose poeto kūrinuose, pabrėžiančiuose humaniškumą, dėmesį žmogui, jo dvasiai. Žmogus čia suvokiamas kaip asmenybė, galinti išsilaisvinti iš jo luominių normų varžtų, jo laisvės varžymų: *Prastų žmonių kasdienę tykią dalią / Pakeis likimas, valdantis vilnis, / Ir širdyse uždegs džiaugsmingą valią — / Sutraukys pančius žemės kalinys.*¹⁹⁹ Lyrinis subjektas — kilni, veikli, energinga asmenybė, kovojanti už savo laisvę, laimę, teisingumą, besipriešinanti įvairiems prietarams ir nuostatoms.

Gilesnius žmogaus būties apmąstymus poetas (nors ir labai retai) sieja su meilės tema, kurios svarbą J. Baltrušaičio eilėraščių žmogaus gyvenime žymi, nurodo vos vienas kitas žodis: *Ribos, pančiai varžo uoliai / saulės rytmetį ir žiedą — / Pasimelsk, rūstus vienuoli, / Už Romeo ir Džiuljetą.*²⁰⁰ Tai itin kondensuotas ketureilis, parašytas sekant žymiu Renesanso laikų rašytoju, poetu Wiliamu Shakespeare'u. Čia dominuoja renesansiškas gyvenimo pilnybės ir realios žemiškosios laimės jausmas. Romeo ir Džiuljetos istorija yra tapusi didžiuoju meilės mitu. Jaunųjų herojų beprasmė žūtis, jos žmogiškoji tragika giliai sukrečia, sukelia užuojautą ir net geba sutaikyti priešiška nusiteikusius žmones. Taigi meilė nugalė egoizmą. J. Baltrušaičio ketureiliu siekiama padrašinti žmones nusimesti varžančius pančius ir siekti pažinimo šviesos. Tai išsakoma sugretinant iliuzinės jaunystės svajas ir nūdienos nuotaikas bei lūkesčius. Poetas, primindamas amžiną meilės istoriją, visais laikais jaudinusią žmones savo tragiškumu, skatina išvysti tas asmenybes — Romeo ir Džiuljetą — vis dar įkvepiančius žmoniją siekti taurių jausmų, šviesaus tikėjimo, meilės. Lekseminėmis interpretantėmis (Romeo ir Džiuljeta) atspindimi skaudesni kalbančiojo vidaus prieštaravimai, paliesti tarsi artėjančios mirties nuojautos. Meilės simboliais išsakoma

¹⁹⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 503.

¹⁹⁹ Ten pat, p. 42.

²⁰⁰ Ten pat, p. 371.

tvirčiausia žmogaus jungtis su gyvenimu ir siekais. Norėdamas atskleisti kiekvieno individo priklausomumą nuo visuomenės bei jos interesų, pažiūrų, J. Baltrušaitis renkasi meilės simboliu tapusias Romeo ir Džiuljetos figūras. Jomis tarsi teigiama, kad kiekvieno žmogaus likimas, jo laimė, pasiekimai priklauso ir ne tiek nuo visuomenės pažiūrų, kiek nuo jo paties. Ir nuo to, kaip kiekvienas supranta tikrąsias gyvenimo vertybes.

J. Baltrušaičio subjektas kuria savąjį pasaulį, jausdamas didžiulę kasdienybės trauką, tapdamas susikurtojo pasaulio Dievu — *sunkiosios kasdienybės* dievu. Laimėjimai yra reliatyvūs, tai patvirtina eilėraštis *Nukryžiuotai tėvynei*. Čia subjektas tampa šviesa, kuri asocijuojasi su kančia, skausmu, prasmės stoka: *Ir sielvarto, ir netekimo / Kartėlio lauk nei dovanos / Ir eik išvien su Amžinybe, / Kol žemė Meile suliepsnos.*²⁰¹ Poeto kūryboje išreikšta kova su kasdieniškuoju žmogaus buvimu. Čia tarsi norima įprasminti tikrovę, prieš ją sukilti. Eilėse nuolat kalbama apie kovą dėl egzistencijos prasmės, apie norą pasinerti į žemiškosios egzistencijos prasmę ir maitintis tik dangiška šviesa, kuri suteikia jėgų kovoti su realiojo pasaulio negandomis: *Ir naujo rytmečio nešėju / Tik tas bus, skurbęs tarp vargų, / Kas žemės tremtį pamylėjo / Su jos erškėčių vainiku.*²⁰²

J. Baltrušaičio kūrinuose tarsi jaučiamas dvasinis atbudimas, kuris lyrinį subjektą išplėšė iš laiko tėkmės gelmių. Jis jau nesitenkina trumpa laiko atkarpa, o tarsi tampa laiko valdovu. Jis tiki, jog laikas, praleistas žemėje, jam priklausys ir tęsis net po mirties, amžinybė. Taip lyrinis subjektas stengiasi aprėpti ne tik dabartį, bet ir praeitį, ir ateitį. Jis siekia protu gilintis į visatos paslaptis ir daro išvadą, kad Žemė yra tik vienas iš daugybės visatos pasaulių, o žmogaus gyvenimas — tik vienas iš bendro visatos vyksmo epizodų. *Ir nuskendęs į atspėtą / Amžių paslaptį žvaigždėtą, / Aš mąstau: dienu tėkmėj / Vis giliau širdis įžvelgia, / Vis giedriau ramybe dvelkia / Praeities dusli sakmė...*²⁰³

Taigi J. Baltrušaičio kūrinuose atsispindi pagrindinė Renesanso gamtos filosofijos problema — žmogaus padėtis gamtoje ir vis pasikartojanti mintis, kad tam tikra prasme žmogus, jo būtis yra pasaulio centras. Todėl J. Baltrušaitis skatina žmogų pažinti gamtos jėgas, atrasti gamtoje nusiramimą. Jo kūrinuose dažnai kartojasi simbolis „žvaigždė“ ne veltui. Juk dangaus skliaute sužibusi žvaigždė lemia žmogaus likimą, skatina klajoti „svajonių sparnais“, pasinerti į transcendentalųjį pasaulį, pamiršti realybę ir sužinoti būties paslaptį. Poetas net į žemę žvelgė kaip į vieną žvaigždę tarp kitų žvaigždžių. Taigi siekiama iš gamtos pažinti žmogaus esmę, o iš žmogaus esmės — gamtos esmę. Juk pasaulis begalinis, jo dangaus sfera ir žemiška sfera egzistuoja tik stebinčiajam jį lyriniam subjektui, kuriam svarbu pakilti virš žemiškosios kasdienybės į dangaus aukštybes. Dievą čia galime

²⁰¹ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 316.

²⁰² Ten pat, p. 317.

²⁰³ Ten pat, p. 73.

interpretuoti įvairiai, tačiau poezijos rinktinėse Dievas nėra pasaulio lėmėjas, jis veikia pasaulio siela. Tad žmogui nedera jam lenktis. J. Baltrušaičio eilėraščių rinkiniuose atsispindi ir autoriaus nuostata, kad visa, kas gyva, yra laisva, nes žmogaus laisvė nevaržoma, jos dvasia tik būdama laisva gali pasiekti pilnatvę. Juk J. Baltrušaitis savo estetikoje aiškiai smerkė bet kokius kultūrinius ar dvasinius žmonių laisvės suvaržymus.

J. Baltrušaitis fantazija ir jausmu kūrė metafizinį pasaulėvaizdį. Ši universumo begalybės idėja greta dinaminės pasaulio vienybės idėjos yra viena žymiausių Renesanso idėjų. Renesansinio pasaulio erdvė nutįsusi iki begalybės. Ji paverčiama giminiška Dievo esmei ir atitinkančia žmogaus esmę, nes žmogui būdinga veržtis į begalybę, į tai, kas neturi ribų. Taigi J. Baltrušaičio žmogaus siela nemirtinga, nes jai būdingas veržimasis į begalybę. Iš to galime daryti išvadą, kad J. Baltrušaičio kūrinuose dominuoja būtis, pažinimas.

Baltrušaitiškoji mąstymo nuostata gali būti įvardijama kaip numatomi ateities vaizdai. Tik tokiuose vaizduose ypatingą svarbą įgauna abstraktūs magiškieji veiksmai, siekiantys transformuoti esamą pasaulio tvarką, o noras pasinaudoti įvairiomis jėgomis nustelbia jau pažintą Dievo malonės siekį. Taip išsiskleidžia naujo individo samprata, jo plačių siekių horizontas, siekiantis ir apimantis net antikos, viduramžių, renesanso epochas. J. Baltrušaičio poezijoje pasmerkiamas blogis, kuris atsiranda dėl neteisingos visuomeninės santvarkos, teigiama, kad blogį turi keisti gėris. Poeto pasaulėžiūros centre — žmogus, jo didingumas, vidinio pasaulio turtingumas, grožis. Kūrinuose atsispindi meilė gamtai, iškeliamas žmogaus moralinis tvirtumas, dėmesys būties interpretacijoms. Jo kūryba nukreipta prieš tamsumą, žmogaus asmenybės ir jo įsitikinimų varžymą.

J. Baltrušaičio simboliai iškalbingi, daugiasluoksniai, todėl dažnai įmanomos keleriopos asociacijos, keli skirtingi poezijos kūrinio perskaitymo būdai. Būtent dėl asociatyvumo, kūrinuose slypinčios fantazijos polėkio galimybių J. Baltrušaičio kūryba yra užburianti ir nepamirštama.

4.4. Baroko epochos ženklai J. Baltrušaičio kūryboje

Jurgio Baltrušaičio kūryboje galima atpažinti daugelį svarbių idėjų, perimtų iš kitų kultūrų ar epochų. Tad kai kuriuos poeto kūrinius galima sieti su Antikos, Viduramžių, Renesanso epochomis arba su spalvinguoju Baroku, kurio svarbiausi bruožai yra žmogaus žemiškojo gyvenimo laikinumas, egzistencijos baigtinumas, raginimas krikščioniškai susitaikyti su keliautojo lemtimi ir neprisirišti prie materialiojo pasaulio, kuris įsivaizduojamas kaip žmogui nesuvokiamas chaotiškas judėjimas.

Bet kokiame kūrinyje *sekant nuo vienos kūrinio fazės prie kitos, pastebima, kad esantys skirtingose fazėse vienodi, tie patys elementai, ženklai, papildoma vienas kitą ir suteikia kitam kūriniiui visiškai naują prasmę.*²⁰⁴ J. Baltrušaičio poezijoje svarbus krikščionybės ir pagonybės elementų susitikimas. Pastebimas šių tikėjimų įvaizdžių susipynimas. Eilėraščiuose dubliuojasi pagoniškos dausos ir krikščioniškasis rojus, vargas ir kančia, Lėmėjas ir Dievas, vėlė ir siela. Žodis *Dievas* dažnas J. Baltrušaičio kūryboje, nes jo poezijoje ieškoma tokios lyrinio vyksmo energijos, kurią sudarytų veržimasis į aukštybes, neatslūgstantis idealo poreikis, stiprus amžinumo ir begalybės troškimas. Kūriniuose kartais kalbama su pagoniškuoju dievu, kuris turi krikščioniškojo dievo bruožų.

J. Baltrušaitis turėjo siekti susikurti sau artimą dieviškumo sampratą, todėl jo kūriniuose dominuoja amžinas gyvojo Dievo ilgesys. Dieviškumo apraiška ypač ryški kalbant apie žmogaus gyvenimo, egzistencijos prasmę. Vertindamas gyvenimo amžinybės mastelį, poetas nematė vienos žmonių kartos trukmėje kokių nors lemtingų poslinkių ar pažangos veiksnių, keičiančių iš esmės žmogaus būtį. Pasaulio padalijimas į „čia“ ir „ten“, „šiapus“ ir „anapus“ poetui yra būdingas. „Ten“ — „tolimas kraštas“, „naktys žvaigždėtos“, „svajonių sritis“, „padangė didingoji“, „ryto aušra“ ir t.t. Tai kūrinių metaforos, materializuojančios ilgesį, nerimą, neaiškų troškimą. Mintis šia linkme nesiskverbia, o tapatumo, pažinimo, susipažinimo galia kaupiasi ne išorės pasaulio horizontalėse, o dvasios vertikalėse — *sieloje*. Būtent iš jos gelmių formuojasi transcendentuojančios galios, kurios skaido ir vėl jungia pasaulį. Geocentrinis pasaulio vaizdas atskleidžiamas eilėraščiuose *Senovės sakmė, Viršūnėse, Malda*. Žmogaus vidinis pasaulis suvokiamas kaip priešybių svyravimas, kaip nuolatinė kova.

Poetas būties paslaptį stengiasi įminti skelbdamas tikėjimą būtimi ir kartu išpažindamas Dievą kaip tos būties kūrėją, nes žmogaus pasitikėjimas savimi auga iš tikėjimo Dievu bei iš gilesnio jo pažinimo. Poetas neabejoja Dievu ir pasaulį mato tik jo rankose. Galbūt todėl jo kūrinių lyrinis subjektas užima ieškotojo poziciją ir tampa amžinu klajūnu, piligrimu.

Eilėraštyje *Nakties piligrimas* žmogus tarsi pasimetęs tarp proto ir jausmo, gyvenimo ir mirties prieštaravimų. Jis skausmingai ieško egzistencijos, būties prasmės: *Toli po žvaigždes aš klajoju naktim — / Jų šaltį priimdamas siela atverta / Ir liepsną jų šaukdamas nuoga širdim.*²⁰⁵ Lyrinis subjektas jaučia nenumaldomai bėgantį laiką, priverčiantį jį gyvenimą žiūrėti per amžinybės prizmę. Tai verčia jį karštligiškai spręsti būties klausimą, kaip ir kuo įprasminti savo egzistenciją. Sielos vienatvė ir skausmas pasiekia

²⁰⁴ Ингарден Р. *Исследования по эстетике*. Москва, 1962, с. 24.

²⁰⁵ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 287.

kraštutinę ribą trečiame posme, kuri turi gedulo atspalvį: *Tik matos: beprasmiškos tyruose maldos, / Kur drebančios lūpos kartoja kasryt. / Keliu savo lazda — lig šiolei, nuo šiolei — / Ten kaukolės ženklas po kryžium matyt.*²⁰⁶ Čia tarsi peržengiama ta riba, kuri skiria realųjį pasaulį nuo iliuzinio, anapusinio. Tie du pasauliai tarsi perskelia kūrinio erdvę į dvi vaizdo plotmes. Realioje, žemiškoje plotmėje žmogus jaučiasi it svečias, o anapusbės plotmėje — lyg namuose. Mat *Žvaigždėtoj aukštybėj — ramybė rimtis, / O šitoj pakalnėj — šešėlių šešėliai, / Paklydus, suglumus žmogaus išmintis.*²⁰⁷ Kūrinyje mirtį ženklina kaukolė. Tačiau paminėtas kryžius, lyriniam subjektui teikia Dievo, tikėjimo nešimą šviesą, į kurią veržiasi trumpalaikė būtis, trapi ir vienadienė. Nesvarbu, kad įminusi anapusbės mįslę ji ištirptų, išnyktų susiliejudi su amžinybe. Ar tai nėra šviesių vilčių simbolis? Veržimosi į šviesą tragiškumas?

J. Baltrušaičio kūrinių pasaulis sukurtas taip, kad skaitytojas jame gali pamatyti įvairių šventumo apraiškų. Dangus kalba apie Dievo buvimą, žemė suvokiama kaip svarbiausioji pasaulio dalis, sudaranti sąlygas žmogaus egzistencijai, nes ji yra pasaulio maitintoja. Kai kurių kūrinių esmę atskleidžia žemės ir dangaus priešprieša. Žemė, chtoniškosios jos jėgos senosiose mitologijose siejama su mirtimi. Po žeme, kaip ir virš debesų, slypi nežinomos galios. J. Baltrušaičio kūriniuose lyrinis subjektas dažnai kreipiasi į žemę: *Gundyk, gundyk, Žemės vyliau, / Tavo taurę aš pripyliau. / Ženklink kaktą kryžium juodu — / Tavo kerui pasiduodu.*²⁰⁸ Žemė pajėgi gražinti laiką į pradžią, nes yra šventa. Ji pati kasmet kartoja metų ciklą, tad nesunkiai gali nuvesti žmogų į brangiausias jam vietas, o kartu prie savęs, iš kurios viskas gimsta, į kurią, išmušus lemties valandai, grįžtama. Dažnai lyrinis subjektas pasižada, jog pabaigęs visus darbus, sugrįš į žemę, kuri vilioja jį sakralumu, susilies su ja, taps jos neatsiejama dalimi. Krikščioniškoje tradicijoje žmogų į Anapus pakviečia Dievas, taigi J. Baltrušaitis žemei priskiria dievišką funkciją, nes jo kūriniuose žemė pavilioja žmogų, t.y. atlieka krikščioniškojo Dievo pareigą. Tai ryšku eilėraščiuose *Žemės laiptai, Žemės sūpuoklės, Aukuro rūkas, Dulkės ir žvaigždės*. Kūriniai pakankamai nuosekliai atskleidžia mintį, kad pagoniškas tikėjimas ar krikščioniškasis egzistencializmas yra pajėgus pateikti žmoniškajai egzistencijai jos dvasinės orientacijos principus, t.y. atskleisti žmoniškosios egzistencijos vietą visatoje ir suvokti jos prasmę — kūrybišku pasaulio apvalymu. Tad vienas stipriausių akcentų poeto kūryboje — giluminiais ryšiais susieta krikščionybė ir gamtiškoji lietuvių mitologija, kurioje transcendencija dar neatsiskyrusi nuo gamtos, todėl paprastiems reiškiniams ar daiktams — žemei, dangui, audrai, vėjui, jūros bangoms — dažniausiai teikiamos tam tikros reikšmės.

²⁰⁶ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 287.

²⁰⁷ Ten pat, p. 287.

²⁰⁸ Baltrušaitis J. *Poezija*. V., 1967, p. 106.

Vienas svarbiausių archajiškojo mitinio pasaulio modelių elementas yra erdvė. Ji nėra ideali, abstrakti, tuščia, nėra virš daiktų, kurie ją užpildo, o atvirkščiai — daiktai ją formuoja, t.y. be daiktų ji neegzistuoja. Dažnai sakralinės erdvės centrą J. Baltrušaičio lyrikoje žymi šventovė, kryžius, medis, akmuo, kalnas. Tačiau bene dažniausia figūra žyminti erdvę yra kelias. *Nes jis gavo kitą kelią / Kad kaip tu, jis pats nežino, / Kaip išbristi iš purvyno <...>*.²⁰⁹ Tuo keliu dažnai einama per žemiškąjį gyvenimą ir išeinama į kitą pasaulį. Taigi kelias yra labai išplėtotas simbolis, reiškiantis ne tik ėjimą, bet ir perėjimą iš vienos erdvės į kitą, žymintis ieškojimą, siekimą, pažinimo pastangas.

Krikščioniškasis J. Baltrušaičio pasaulėvaizdžio aspektas kūriniuose tarsi *pasuktas* į žmogų. Jis žiūri į Dievą (į tai, kas tobula) per gamtą (tai, kas yra aplink jį). Kartais Baltrušaičio eilėse nuskamba dvejojimas: ką pasirinkti? Krikščioniškąjį ar pagoniškąjį tikėjimą? Tačiau literatūrologai, tyrinėję J. Baltrušaičio kūrybą, yra atkreipę dėmesį į tai, kad poeto kūryba yra priartėjusi prie biblinio stiliaus: *J. Baltrušaičio poetinė pasaulėjauta interpretuoja Šventojo Rašto archetipus, erdvėlaikį ir antgamtę ženklina bibliniais ekvivalentais: vargas ir poilsis, naktis ir rytas, aklumas ir praregėjimas, bangų ir jūrų kelionė, tylus uostas <...>*.²¹⁰ Visa poeto moralinė filosofija susijusi su kančios kultu, kuris dominuoja krikščioniškoje pasaulėžiūroje. Mat vargas, šita neišvengiama žemiškos būties dalis, apvalo žmogų nuo visko, kas tuščia, menka, nereikalinga, išgrynina žmogaus sielą, pakelia per skausmą ir ašaras į dvasines aukštybes. Taigi poeto kūriniuose krikščionybė ir pagonybė yra glaudžiai susijusi.

Galbūt dėl to J. Baltrušaičio eilėraščiuose dažna gamtos ir žmogaus paralelė, kur objektai yra skirtingi, tačiau jų išgyvenimai — vienodi, nesvarbu, kieno jie bebūtų: medžio, žvėries, paukščio, žmogaus. Kūriniuose analizuojama būtis, gyvenimo prasmė priartina eilėraščio kalbantįjį prie Dievo per gamtos įvaizdžius. Dangaus žvaigždėtuose skliautuose poetas ieško Ryto Aušrinės (*Ryto giesmė*), ilgisi Dievo, kuris padėtų susivokti būtyje (*Amžiu žvaigždynai*) ar mažame augalo daigelyje (*Ramunėlė*) regi Visatos harmoniją. Šio poeto eilėraščiuose yra atpažįstama Kierkegaard triada *žmogus — pasaulis — Dievas* bei pagoniškasis ar krikščioniškasis egzistencinis žmogaus vaizdas, kuris padeda *atkurti pasiklydusiame žmoguje pirminį tikrą žmogų*.²¹¹ Taigi baltrušaitiškasis egzistencializmas pasiryžęs spręsti įvairias problemas — žmogaus esmės ir jo buvimo pasaulyje prasmės klausimus, aiškinti žmogaus statusą būtyje, kalbėti apie buvimo pasaulyje būdus ir galimybes.

²⁰⁹ Baltrušaitis J. *Poezija*. V., 1967, p. 104.

²¹⁰ Čiočytė D. *Biblija lietuvių literatūroje*. V., 1999, p. 103.

²¹¹ Daujotytė V. Prie Ibseno karsto. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, vertinimai, kritika*. V., 2001, p. 30.

Poetas apmąsto žmogiškąją būtį, stoviškumą, atsakomybę, kūrybos svarbą žmogaus gyvenime. Ieškojimų motyvas, mistinė, iracionali pasaulėjauta, gyvenimo iliuziškumo ir žmogaus egzistencijos netvarumo jausena bei kitos filosofinės nuostatos, esančios J. Baltrušaičio kūriniuose, yra artimos Baroko epochos literatūrai.

Literatūrologas Albinas Jovaiša yra išskyręs du svarbiausius Baroko bruožus: 1) *kuo aukščiau kelti krikščionybės autoritetą ir ją priartinti prie kiekvieno žmogaus*, 2) *kuo stipriau žodžiais, meniniais vaizdais paveikti jausmus*.²¹² Čia dar galima pridurti, kad Baroko kūriniams būdingas vidinis konfliktas, kurio esmė — egoistinė žmogaus prigimtis, Dievo valia, asketizmas. Tačiau svarbiausia — krikščioniškoji tematika ir pasaulėjauta, nes žemiškasis pasaulis glaudžiai susijęs su antgamtiniu. Šios idėjos randamos J. Baltrušaičio kūriniuose, kuriuose akcentuojama, kad žmogaus likimas fatališkas — žmogų blaško aistros, o baudžia aukštesnės jėgos: *Lai žmonės dėl duonos sau kelia / Nebaigiamus niekad vaidus <...>*²¹³ ; *Ir kas ateis nakčia į puotą / Kiekvienas savo taurę gaus, / Ir, kai tik bus likimo duota, / Jam skirto syvo paragaus*²¹⁴ . Žinoma, autoriaus sudėtingų samprotavimų centre — ne Dievas kūrėjas, bet prasmės ieškanti žmogaus asmenybė: *<...> Kol ta kelionė nesibaigs, / Visiems mums vargo drobę reiks / Vienatvėj austi ir kartu / Ilgėtis tolių užburtų*.²¹⁵

J. Baltrušaičio eilėraščiuose (*Fragmentas, parašytas po susitikimo su mirstančiu Ibsenu, Poetas, Užrašas A. Alvingui*) kūrėjo talentas, genialumas prilygintas dieviškumui. Panašiai kaip Dievas, kūrėjas kuria įvaizdžius, pasaulius. Tačiau pabrėžiama, jog šis genialumas būdingas ne tik žmonėms, jis glūdi ir gamtoje. Apdovanota genialiomis mintimis gamta perteikia žmogui įvairius simbolius, kurie yra raktas, nuoroda į jos paslaptis. Susivokiąs šiose paslapytose žmogus suvokia ir jos sąmojingus sumanymus. Taigi tik kuriantis žmogus gali suprasti savo egzistencijos prasmę, nes meno kūriniuose pasireiškia išvalgus kūrėjo protas, gebantis derinti nepaprastumą ir netikėtumą, galintis prasiskverbti į nenutrūkstamų kitimų paslaptis. Galbūt todėl J. Baltrušaičio kūriniuose gan dažnai keliama talento, kūrėjo, poeto problematika. Juk kūryba yra dieviškojo prado reiškinys, tai intuicija, sugebanti akimirksniu įspėti pasaulio paslaptis. Tačiau poetas pabrėžia, kad nors vaizduotė gali išvaduoti žmogų iš supančių daiktų ir reiškinių chaoso bei sukurti grandiozinį pasaulio paveikslą, tačiau esmė (šio pasaulio) liks neatskleista, nepažini, paslaptinga, nes Dievas yra begaliniai didis: *Mums Dievo žemė — rūškana šventovė, / Apsamanojusi nuo senumės, / Kurioj žmogus tik stebi laiko srovę / Nepajėgdamas suvokti jos prasmės*.²¹⁶

²¹² Jovaiša A. *Senoji lietuvių literatūra*. V., 1998, p. 131.

²¹³ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 92.

²¹⁴ Ten pat, p. 78.

²¹⁵ Ten pat, p. 120.

²¹⁶ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 102.

Poetas savitai ieško šventumo. Galbūt todėl jo malda asketiška. Tokiai dvasios būsenai artima rūsti pūga, audringas vėjas, dulkėti tyrlaukiai, tylūs žvaigždynai. Čia akivaizdi archetipinė Biblijos įtaka: žmogus, dramatišku nuopoliu praradęs pradinę laimės būseną, privalo klajoti kaip klajūnas, ieškodamas savosios vietos pasaulyje. Dievas tarsi apsireiškia vizijose ir įgalina žmogų klausyti jo žodžio.

Dangaus skliautai, akinanti šviesa, žvaigždės Biblijoje — specifiniai Dievo garbės simboliai, kurie nuolat kartojami J. Baltrušaičio kūrinuose. Biblijoje žvaigždės įvaizdis siejamas su harmoninga dieviškų galių sąveika, su subjekto pastangomis harmonizuoti pasaulį bei pasaulio santykį su transcendencija. Poetas eilėse dažnai transformuoja žvaigždės įvaizdį, siedamas jį su egzistencinio bei metafizinio liūdesio prasmėmis, ypač kai domimasi lyrinio subjekto laisvės problema, siekiama skelbti jos išsilaisvinimą iš žemiškosios menkystės ir sutapatinti su kosmoso stichija. Kūrinuose skelbiama, kad žmogus yra ne tik žemės dulkė, bet ir dievybės paveikslas. Dievas kūrė žmogų pagal savo atvaizdą, suteikė jam laisvę pasirinkti ir davė valią. Tačiau lyrinis subjektas negali laisvės suabsoliutinti. Savo prigimtimi jis laisvas, bet turi paklusti visuomeniniam būtinumui ir neleisti, kad jame prabustų žvėris. Jei taip atsitiktų, žmogaus būtis būtų sugriauta. O juk žmogus panašus į jūras — beribis ir audringas, jį blaško aistros: baimė, skausmas, džiaugsmas, nežinia: *Bekraštės tolybės — jungtvių ugnį, / ir saulė, ir jūra — many.*²¹⁷

Kai kuriuose J. Baltrušaičio kūrinuose itin atsispindi barokinė pasaulėjauta (eil. *Seklumoje, Negyvas veidrodis, Lemtis nulėmė man, Smėlio laikrodis, Neviltis, Abejingumas, Mėnesienos sparnai, Eilinė valanda, Gyvajai dvasiai — dabar ir visados, Pūga* ir kt.), kur gan pesimistiškai apmąstomas žmogaus likimas. Atrodo, kad pati žmogaus prigimtis tragiška, kad jo dvasioje nuolat grumiasi gėris ir blogis. Autorius skaitytojui nenurodo išeities iš tos dvilypės žmogaus būsenos. Daugelio kūrinių svarstymų centre ne visuomenės gyvenimo problemos, ne gamtos bei materijos pažinimas arba kiti nenykstantys dalykai, o atskiras, konkretus, mirtingas žmogus, individas, kurio dvasioje, vidiniame pasaulyje susiduria gėris ir blogis: *Kovose ir ginčuos gėrio atgrisau — / Širdį artimui uždavęs — kaip ir sau; <...> Žmonės virkauja, po kryžium klupdami, / Bet jie meldžiasi tuštybės širdimi.*²¹⁸ Tai rodo, kad poetas bandė išspręsti kiekvieno asmens egzistencijos paslaptį, įminti būties prasmę.

J. Baltrušaičio poetiniuose kūrinuose apmąstoma ne tik žmogaus egzistencija, bet ir mirtis bei pasikartojantis gyvenimas, kai trumpalaikė jo realybė sugretinama su amžinybės

²¹⁷ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 22.

²¹⁸ Ten pat, p. 184.

mastais: *Tik dulkė skiria gyvastį ir mirtį, / Vien gyvastis tėra laikų ugnys...*²¹⁹ Eilėraščiuose neakcentuojami žemės malonumai, bet nuolat primenamas mirties neišvengiamumas: *Dienoms ir amžiams — griežtas mastas, / tamsus jų bėgis Dievo spręstas, — / Ir savo skirtį ras visi.*²²⁰ Žmogus, ieškodamas būties prasmės ar sielos nušvitimo, patiria moralinę kančią. Jis suvokia, kad gyvenimas permainingas, nepastovus. Turtai, valdžia, jaunystė, grožis, jausmai ir išgyvenimai yra laikini. Minėti dalykai nevertinami ir Baroko literatūros kūriniuose. Panašiai kaip Baroko kūriniuose, J. Baltrušaitis vienintele tikrove laiko anapusinį arba transcendentalųjį pasaulį, iš kur žvelgiant žemiškasis pasaulis atrodo kaip tuštybių tuštybė, skaudžią komediją primenantis teatras. Čia lyrinis subjektas — šventasis, klajūnas, kankinys arba kalinys: *Aš, kalinys svajonių ir sapnų <...>.*²²¹

Kai kuriuose J. Baltrušaičio kūriniuose dominuoja mirties šokis, giltinės figūra (*Mūsų javą, mūsų sėją / Giltinę kaip savo kerta*²²²), kapai, karstas (*Jis — tos dulkės aklina karste*²²³), nusidėjėlių kančios. Šiais simboliais vis pabrėžiama žemiškojo žmogaus kelio neišvengiama pabaiga. Tai artima Baroko poezijai, kurioje populiarios personifikuotos moralinės ar filosofinės kategorijos: Šlovė, Dorybė, Garbė, Likimas, Lemtis. Šios kategorijos J. Baltrušaičio kūriniuose yra kaip savotiški subjektai, apibūdinantys žmogaus netvarumą ar mirties pergalę, kuri išreiškia gilų sutrikusio žmogaus liūdesį ir nerimą: *<...> Dėl ko, Lemtie, netvariai mano būčiai / davei į tolį bristi tamsų brydį.*²²⁴ Taigi J. Baltrušaitis vienuose kūriniuose iškelia pasitikintį ir ryžtingą žmogų, o kituose — abejojantį, besiblaškantį tarp neišsprendžiamų moralinių, dvasinių konfliktų.

Lemiamą vaidmenį eilėraščiuose atlieka nustebinimo būtinumas, akimirka, religinis sukauptumas. Nepaisant įvairios eilėraščių tematikos, galima pastebėti perėjimą nuo asmeninių išgyvenimų prie filosofinių apmąstymų. Asmeninė patirtis poetui visuomet yra tik išeities taškas, pagrindas, iš kurio jis kuria šią patirtį nuasmeninančius simbolius. Emocija abstrahuojama nuo poeto „aš“, įkūnijama išorinio pasaulio vaizdais, kurie tampa žmogaus dvasinės būsenos projekcija. J. Baltrušaičio eilėse nėra įmantrumo, nenatūralumo. Jis tarsi pataria sekti gamtą. Tai reiškia ne paveikslus, peizažus, o žmogaus prigimtį, ypač žmogaus sielą. Poetas nesistengia paneigti jausmo ir vaizduotės reikšmės meno kūryboje: jis tik nori, kad tos dvi sielos galios, kaip žemesnės, būtų palankios proto kontrolei. Nes išeitis iš tikrovės prieštaravimų — tikėjimas.

²¹⁹ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 345.

²²⁰ Ten pat, p. 71.

²²¹ Ten pat, p. 188.

²²² Ten pat, p. 447.

²²³ Ten pat, p. 452.

²²⁴ Ten pat, p. 370.

Baroko epochos estetika vertintina per Rene Descarteso filosofijos prizmę. *Dekarto filosofinėje koncepcijoje iškilo problema: ar vizija, ar tai, ką suvokia mąstantis "Aš", yra tikrovė? Kaip pereiti nuo mąstymo apie pasaulį prie tikrojo pasaulio? Šią problemą R. Dekarto filosofijoje išsprendžia Dievas. Kadangi žmogaus sąmonėje yra tobulos esybės sąvoka, t. y. Dievo, vadinasi ji galėjusi pereiti tik iš tobulesniojo.*²²⁵ Vadinasi, Dievo idėjos egzistavimas prote įrodo, kad Kūrėjas tikrai yra. Taip pat Dievas, anot filosofo, laiduoja žmogaus pažinimo tikrumą. Tad R. Descarteso estetikoje panaikinta takoskyra tarp kūno ir sielos pradų, pabrėžiami intelektualūs ir racionalūs jausmai. R. Descartesas neneigė pažinimo ir meno reikšmės, stichiškos žmogaus reakcijos, tačiau pasisakė už tai, kad jie būtų subalansuoti ir dėl to *pajungti* kilniems tikslams. Ir kaip tik tų kilnių tikslų (būties įprasminimo, pažinimo, kūrybos) siekimas pastebimas J. Baltrušaičio lyrinio subjekto didaktiniuose svarstymuose apie būtį, grožį, tiesą, meną: *Bijokis melo, siek tiesos, / Neleisk įgelti abejonėms.*²²⁶ Kūriniuose pabrėžiama, jog žmogus liaujasi jaustis esąs pasaulio pagrindas ir sąmoningai suvokia savo gyvenimo sudėtingumą ir prieštarumą. Taip tarsi plėtojama begalybės idėja, nes žmogui pasaulis virsta begaliniu mįslingu labirintu, kur žmogaus likimas priklauso nuo galingų jėgų kaprizų. Toks poeto kūrinių pasaulėvaizdis atspindi Baroko epochos nuostatas, jog gyvenant paslaptingame, kupiname pavojų pasaulyje, lyg ir tikslinga būtų ieškoti prieglobsčio religijoje.

J. Baltrušaičio kūryboje esama bruožų, leidžiančių išvelgti jo poetinio ir Baroko meno diskursų giminingumą. Kalbant apie barokiškumą, reikia iš karto apibrėžti šios sąvokos taikymo ribas. Jokiu būdu negalima tiesiogiai lyginti Baroko epochos literatūros kūrinių su J. Baltrušaičio eilėmis, tačiau keletas aspektų vis dėlto suteikia dingsčių prielaidoms. Pirmiausia metafora, ypatingas barokinės retorikos ir estetikos ramstis, neginčijamai natūrali yra ir J. Baltrušaičio kūryboje. Universali metaforos prigimtis užtikrina turtingą nevienalyčių vaizdinių konglomeratą ir paruošia dirvą galimoms tarptekstualioms sąsajoms. Baroko literatūrinio stiliaus ir individualus J. Baltrušaičio stiliaus bendrumas išryškėja ne vienu atveju. Ornamentuota kalba, ypatingas jautrumas kalbos figūroms, gražumo egzaltacija pereina į J. Baltrušaičio poeziją savotiškai transformuoti, bet nesunkiai atpažįstami — kaip ir barokiška mįslinga kalba.

4.5. Romantizmo epochos ženklai J. Baltrušaičio kūryboje

Romantiškumą pagrįstai galima laikyti pastoviais poezijos bruožais. Retas poetas apsieina jų netaikydamas savo kūryboje. Tad be minėtų epochų (Antikos, Viduramžių,

²²⁵ René Descartes. Biografija. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Descartes. Žiūrėta 2009-01-03.

²²⁶ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 421.

Renesanso, Baroko) Jurgio Baltrušaičio kūryboje svarstyti romantiški stiliaus ypatumai, meniniai principai bei romantizmo bruožai, kurie yra tapę jo poezijos pasaulėvokos vyraujančiais pagrindais.

J. Baltrušaičio poezijos romantiškumas išryškėja kaip visuminė jo poezijos savybė, retai kada pasirodydama sutelktu eilėraščio pavidalu. Romantinė jausena (paslapties nuojauta, dvasios, gilaus jausmo adoracija), gamtos tematika, pilies, jūros romantiniai leitmotyvai skleidžiasi ne visi kartu, tačiau net ir išsklidę sudaro neišardomą visos kūrybos pagrindą.

Romantinė topika eilėraščiuose susiejama su tam tikru romantiniu vaizdo tipu, kuris tampa paveikslu: pajūris, tuščias smėlėtas krantas, bangos (šėlsmo, gelmės, jausmų proveržio aktualizacija), jūrų paukštis, tolumoje stūksantys kalnai, snaudžiantys miškai: *Snaudžia tuopų miškai... Tykūs tykūs laukai / Skleidžias dangūs nakties gilumynuose... / Pilnos erdvės žvaigždžių — jų skaisčiu drabužiu / Amžinatvės bedugnė dabinas.*²²⁷ Peizažais rekonstruojama, įskaitoma jausena — susiliejimas su pasauliu bei jo paslaptimis: saugi globa (kai begalybė žmogų įrėmina) — priklausymo nedalomai visumai pajutimas: *Įsiklausęs jauti — skrieja siela naktį / Vilnimis Begalybės almėjimo...*²²⁸ Poezijoje vaizdo konkretumas (ar daiktiškumas) dėmesį suteikia į besiskleidžiančią vidinę vaizdo esmę. Taip platėja kūrinio ribos — romantiniam menui būdingu *įskaitymu* per matoma siekiant išvelgti neįmanoma.

J. Baltrušaičio eilėraščių peizažų romantiškumas reiškiasi vaizduojamos tikrovės vaizdais, kurie yra tarsi tapomi dvasios paveikslai. Žinoma, gamtos grožis egzistuoja savaime ir be žmogaus. Bet toks grožis būtų tik pamatomas. O jo prasmė atsiveria tik mąstant, medituojant. Todėl kai kuriuose eilėraščiuose visas dėmesys sutelkiamas į putojančią jūrą, nenuoramą vėją, aukštus kalnus, paukštį, gležną gėlės žiedelį, kurio žydėjimo, pražydimo stebuklas simbolizuoja laisvę žmogaus dvasiai pražysti: *Ir tarytum auką, saulei pažadėtą, / Kėlė į žydrynę purpurinį žiedą.*²²⁹ Susikoncentravimas ties menku žiedeliu atveria lyrinio subjekto dvasinę įtampą, atskleidžia jo užsibrėžtus siekius, leidžia pažinti būties esmę ir pasiekti tobulybę.

Žmogaus vidinė šviesa ypač puikiai atskleidžiama eilėraštyje *Ramunėlė*, kur daugiasluoksnė būtis, vešinti augalo gajumu, poeto žvilgsnio dėka atgauna savąją gelmę. Tikrovės detalės pakylėjimas į aukštesnę sferą leidžia ja grožėtis, o tai pagal klasikinius estetikos kanonus reiškia stebėti didingumą bei taurumą. Kūrinyje iš visų žodžių, visų perteikiamų vaizdų sklinda palaima ir nuostaba. Dulkėtame kelyje klajūnas pastebi baltą gėlės žiedą. Jo nustebimu *Ramunėle tu baltoji*²³⁰ pradedamas eilėraščio vyksmas, kuris perteikiamas

²²⁷ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 45.

²²⁸ Ten pat, p. 45.

²²⁹ Ten pat, p. 315.

²³⁰ Baltrušaitis J. *Menka, ką tu vien protu žymi...* K., 2000, p. 27.

dialogu: tu (ramunėlė), aš (žmogus). Balto ramunės žiedo išvydimas tarsi rodo, kad žmogaus dvasia nėra pavaldi toms gyvenimo sąlygoms, kuriose jis priverstas būti, keliauti, gyventi. Tai romantiška pasaulėjauta, nuolat skatinanti žmogų išsivaduoti iš kasdienybės gniaužtų. Žmogaus dvasia egzistuoja pati sau savaime, nes sugeba nereikšminguose dalykuose išvelgti tai, ką sunku pastebėti kasdieninėje rutinoje. Trapus gėlės žiedas teikia lyriniam subjektui atgaivos pojūtį, nuo jos į erdvę sklinda balta, akinanti šviesa: *Saulės taurę tu pripylei*.²³¹ Prieš tą baltumo šviesą žmogaus egzistencija atrodo tamsi ir niūri: *Ir tamsus žygiuoju drąsiai*,²³² bet ta regima balta šviesa tarsi paskatina lyrinį subjektą pasirinkti dvasingesnį gyvenimo kelionės kelią. Kūrinyje spalvos — pilka ir balta — kaitaliojamos perkeltinėmis reikšmėmis. Taigi šviesos ir tamsos sankirta supinama į vieną eilėraščio erdvę. Šios spalvos išreiškia žmogaus gyvenimo ir dvasinės būsenos nuotaikas. Ramybės nuotaika perteikiama trečio posmo žodžiais, šalinančiais keleivio nuovargį, įtampą, ilgesį: *Skurdo skausmas lyg pagijo, / Skausmo ilgesys nurimo*.²³³ Šie žodžiai simbolizuoja įstabią žmogaus sielos ir gamtos žiedo harmoniją, kuri paskutiniame posme suskamba išraiškingais metaforiniais variantais: *Ir širdis tik klauso tyliai, / Ką tu giedi mano dvasiai*.²³⁴ Eilėraščio pagrindinė mintis ta, kad lyrinis subjektas yra einantysis, amžinos kelionės žmogus. Jį sustabdyti, įvertinti tai, kas gyvenime patirta, kas dvasioje sukaupta, tegali nuostaba. O tą nuostabą mūsų kasdienybėje kelia nematomi, dažnai nepastebimi dalykai: spalvos, paukščio giesmė, gėlės žiedo tobulumas. Tik romantinės sielos žmogus gali nereikšminguose dalykuose pastebėti pulsuojančią gyvybę, išvelgti visatos harmoniją. J. Baltrušaičio eilėraščio *Ramunėlės* turinio ženklai yra ne tik žodžiai. Eilėraščio raiška yra ir kitos kūrinio sistemos: grakščiai tarpusavyje suderinta sintaksinė sandara, ritmika, sklاندi dainuojamoji intonacija.

Daugybė J. Baltrušaičio kūrinių (*Ramunėlė, Žibutė, Rugiagėlė, Smilgų šlamesys, Apynys* ir kt.) parodo brangintiną kasdienybės taurumą. Tapomais peizažais poetas tarsi skatina suprasti savo esatį atidžiai pažvelgus į menkiausią daiktą (gėlę, žiedą, medžio lapą, vandens lašelį, smėlio smiltele). Toks egzistencinis mąstymas yra gyvenimo *laikymasis*. Mat gamta nutildo kasdienius rūpesčius, nerimą, jos grožybės pripildo sielą šventiškumo, gėrio, jos gyvenimo ritmas padeda patikėti nesugriaunama pasaulio tvarka. Tad žvelgdamas į gamtą kaip į amžinybės simbolį romantiškos sielos lyrinis subjektas žavisi visai kitais jos savitumais nei eiliniai žmonės. Jis įsigilina į paslaptinę gamtos plazdenimą lyg laukdamas kiekvienu

²³¹ Baltrušaitis J. *Menka, ką tu vien protu žymi*. K., 2000, p. 27.

²³² Ten pat, p. 27.

²³³ Ten pat, p. 27.

²³⁴ Ten pat, p. 27.

akimirksniu pasirodant stebuklingų ar nuostabių dalykų: *Tik nakčia per tylumą / Nuo žvaigždės nukris / į bedugnės gilumą / Grožio žiburys.*²³⁵

Nors literatūrologas Julijus Aichenvaldas yra pastebėjęs, kad *J. Baltrušaitis* vartoja *pamėgtus, dažnai be reikalo pasikartojančius žodžius (erdvė, mėlynė, mažas, drebulys); žinoma, juose galima nujaušti ir kažkokius tolimus horizontus, nubrėžti ribą, kurios jo žodžiai neperžengia*²³⁶, tačiau tie žodžiai tik iš pirmo žvilgsnio atrodo esantys tušti. Jais poetas stengiasi atskleisti žmogaus prigimtį, jo būties prieštaravimus, skatina ugdytis harmoningą asmenybę. Tie nuolat besikartojantys žodeliai padeda suvokti, kaip įveikti supančio pasaulio prieštaravimus bei išreikšti būtinybės ir laisvės idealus, idealiųjų ir realiųjų pradų vienovę. Juk poeto dėmesio centre yra dvasios laisvė, žmogaus moralinės vertybės, siekis tobulėti. Net ir sunkiausiose gyvenimo situacijose romantiškasis lyrinis subjektas galvos nenulenkia, nepasiduoda, o renkasi kovą: *Ir nors sukilęs vergas meldžias žodžiais, / Nors jo malda švenčiausia ir gyva, / Bet į aukštybes žmogui kelią tiesia / Tik geležinis kūjis ir kova.*²³⁷ Subjektas jaučia, kad Dievas jam yra pats didžiausias autoritetas, dėl jo jis niekina visus įstatymus, dėsnius, kurie eina ne iš širdies, kurie yra skiriami visuomenės. Visa, kas ne jo ir ne dieviška, atmeta, nes jis — individualistas: *Aš, jūros gausmas ir žvaigždžių naktis.*²³⁸

Taigi *J. Baltrušaitis* savo kūrinuose nepamiršta gamtos ir antgamtinio pasaulio, nepamiršta Dievo (eil. *Už žemės rato, Susimąstymas, Amen, Kelias į žydrumą, Šaukimas*). Jo dvasia moka nuskristi viršum kalnų, girių, debesų, marių, anapus žvaigždėtų skliautų. Poetas eilėse ragina plasnoti iš materialiojo pasaulio, apvalyti dvasią malda ir priglusti prie žvaigždėtų skliautų, būti arčiau Dievo: *Ar aš kalnų tyloj erdvėm stebiuosi, / Ar blaškomas verpeto, — / Link žemės tolių širdimi smelkiuosi, / Link žemės rato.*²³⁹ Juk gyvenimas patiriamas ne tik iš negyvenimo, bet ir iš gamtos, daiktų, lyg visa, kas kuriuo nors būdu yra, žadintų kažką suprasti, lyg skatintų atsiminti. Tad ir kūrinuose kalbančiojo dvasia dažnai yra panirusi į gilią begalybę. Jo aplinkinė tikrovė nežavi, lyrinio subjekto santykis su ja įtemptas, konfliktiškas. Taigi *J. Baltrušaitis* kai kuriuose eilėraščiuose tarsi įtvirtina tam tikrą romantiko vaizdinį — susimąščiusį, įsisvajojusį, vienišą: *Yra iš vienatvės svajonių viena, / Visoj žemėj pati vienišiausia.*²⁴⁰ Subjektui svarbu vaizduotėje susikurti kažką amžina ir tikra, ko nėra ir negali būti šiame pasaulyje, nes tik tai skatina žmogų ne tik svajoti, bet ir kurti. Tokio lyrinio subjekto vidinis pasaulis yra įdomesnis, turtingesnis, net tikresnis nei išorinis. Tai savotiškas ženklas

²³⁵ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 54.

²³⁶ Aichenvaldas J. J. Baltrušaičio vertinimai. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 191.

²³⁷ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 285.

²³⁸ Ten pat, p. 251.

²³⁹ Ten pat, p. 222.

²⁴⁰ Ten pat, p. 64.

nenuspėjamo, individualaus vidinio pasaulio. Taigi tikroju pasauliu romantinis subjektas laiko dvasinį, idealinį pasaulį — amžiną, begalinį, neribotą, su dievybe. Tos amžinybės, begalybės jis ir ilgisi: *Šaukiuos stebuklo. Vėl esu / Aš vienui vienas — man baisu / <...> Įsiaudink varpą tyloje — / Ir gėlą mano širdyje / Užliek visatos aidija.*²⁴¹

J. Baltrušaičio kūriniuose atsivėrimo pasauliui programą palaiko kosmologinės figūros: rūkai, miglos prasiskleidžia, šviesa plūsta pro debesis, viesulas, audros, besidaužančios bangos — tarsi pasaulis pasitiktų ieškančią subjektą: *Padangė žėri mėlynai, / Audroja šviesūs vandenai, / Ir tolių toliai — tau visi, — / Belaisvi, ko delsi?*²⁴² Būties kategorija yra paslaptinga: būtis yra tai, ką žmogui tenka išgirsti, t.y. kažkas taip transcendentiška, kad prasmę sunku įkūnyti žodžiuose. Be abejo, kiekvienas žodis neišvengiamai sukelia skirtingas asociacijas, verčia jį suvokti kitaip. Taigi niekas nepaneigs, jog vaizduotė faktiškai tveria pasaulį, nes ji yra tikroji pasaulio būtis. Netgi filosofas R. Ingardenas, remdamasis romantine teorine pozicija, teigė, kad *grožinė literatūra yra vaizduotės menas.*²⁴³ Todėl fenomenologiškai literatūros egzistavimo didžiausiu argumentu yra laikomas išivaizduojamo pasaulio ar išivaizduotos estetinės prasmės kūrimo faktas. J. Baltrušaičio poezijoje nei pirmojo, nei antrojo netrūksta. Jo poezija atsiveria filosofiniu daugiasluoksniškumu, nes prasideda Dievo ieškojimu. Dieviškumo ieškoma per filosofinius pamąstymus, pasineriant į transcendentalųjį pasaulį, susikoncentruojant savo būtyje, net jos begaliniame ilgesyje, kuris dar tik viena nuoroda į romantiko pasaulį. *Begalinis ilgesys — romantizmo esmė, — teigė vokiečių romantikas E. T. A. Hoffmannas.*²⁴⁴

Taigi J. Baltrušaičio kūriniuose žmogaus lemtį susieja transcendencija ir mąstantysis eilėraščio subjektas. Būtina atkreipti dėmesį, kad dieviškumas poeto kūriniuose atsiranda tik dėka žmogaus. Būtis iškyla kaip objektyvi absoliutybė, kurios neįmanoma paveikti. Ją žemiškoje tikrovėje egzistuojantis žmogus pažįsta ir išpažįsta tarsi Dievą: *Čia rasi gyvą javą, mano bertą — / Ir ilgesį, ir viltis, ir sapnus — / <...> Čia visas aš — dvasia, tau dovanota, / Širdis, kuri didžiuojasi tavim.*²⁴⁵ Žmogus visuomet troško įminti būties paslaptį, tai suprato ir poetas. Todėl stengėsi, kad žmogus žinotų, jog tikrasis pasaulis ne tas, kurį regime, junte ir girdime; sielos pasaulis yra tikrasis, nes jis amžinas ir begalinis. Kaip yra pastebėjęs Martinas Heideggeris, *pagrindiniai egzistencijos matmenys yra būtis, baimė, rūpestis, mirtis.*²⁴⁶ J. Baltrušaičio kūriniuose atsispindi visos šios trys egzistencijai svarbios kategorijos. O poeto kūryboje būtis yra unikali dar ir tuo, kad būties klausimas iš tikrųjų yra vargiai pastebimas ir

²⁴¹ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 77.

²⁴² Ten pat, p. 24.

²⁴³ *XX amžiaus literatūros teorijos*. V. 2006, p. 28.

²⁴⁴ Jurgutienė A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. V., 1998, p. 14.

²⁴⁵ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 378.

²⁴⁶ Mickūnas A. Stewart D. *Fenomenologinė filosofija*. V., 1994, p. 87.

nelengvai paaiškintinas. Taigi poetas tarsi mėgina plėtoti tą filosofijos kategorijų sistemą tikrovei suprasti, kurią stengiamasi suprasti dar nuo Aristotelio laikų.

Nemažai dėmesio J. Baltrušaitis skiria kūrybos svarbai, kuriančiai asmenybei, ginančiai teisę į visapusę žmogaus būties raišką, nevaržomą kokių nors draudimų. Iš tiesų, gyvai plazdančią žmogaus dvasią į pajautomis pasiekiamas formas atvesti tegali vien menas. Juk jam leista viskas, kas žmogiška, kas neprieštarauja žmogaus prigimčiai. Žinoma, kūrinys gali būti laikomas ir tradiciniu — svajonių, fantazijos, gamtos grožio kūrinium. Bet baltrušaitiška prasme kūryba pirmiausia yra būties šviesa, atsiveriančios žmogaus esmės ir paslapties pasaulis bei minties erdvė: *Jūsų mintis turėtų perverti pačią daiktų esmę, kaip kad vynuogininko kaplys pakerta šerdingę vynmedžio šaknį. Pabuvojęs čia, Jūs sužinosite viską; čia Jums belieka užėiti ant aukščiausio kalno, pažvelgti nuo jo į visas keturias pasaulio šalis, ir Jums įmanomas žinijos horizontas užsivers. Apačioje nieko nerasite, liks tik žvaigždėta naktis.*²⁴⁷ Taip ir J. Baltrušaičio kūrinių lyrinis subjektas dažnai pažymi, kad jam artimesnis tas būties pažinimo kelias, kuriuo eina *Kūrėjas*, tas kelias, kuris dar neįmintas, nežinomas, nepasiektas. J. Baltrušaičio lyrikoje dažnai pasaulio ašis tarsi *ego* būtis, kurioje fokusuojami pažinimas, vertinimas, išgyvenimai, tiesa: *Aš ir tavy, poete, šventą gėlę / Tą pat randu.*²⁴⁸ Tas gyvenimiškas tiesas galima išskleisti mene, leidžiančiame žmogui suvokti savo vietą pasauly, būties paslaptį. Taigi kūrėjo būtis baltrušaitiškoje lyrikoje, kurioje nemaža eilių skiriama menininkams, poetams (eil. *Užrašas A. Alvingui, A. Skriabino atminimui, A. Gerceno atminimui, Laiškas V. Briusovui, Laiškas A. Djakonovui*), iškyla kaip savarankiškas fenomenas, pagrįstas vidaus išgyvenimu. Eilėraščiuose esančios tokios abstrakcijos, kaip dangus, žvaigždės, erdvės, žodžiai, suvokiamos vidaus regėjimu, brėžiant paralelę tarp žemės erdvės ir meninio polėkio. Dangus ir žemės dilema poetine prasme yra adekvati širdies ir proto, idealų ir realybės prieštaravimams. Todėl būtis J. Baltrušaičio poezijoje skleidžiasi kaip džiaugsmingas pažinimas, sutapimas ir kartu išlieka baugiai paslaptinga, lyg palytėta viduramžių alegorinės mistikos, reiškiamos vergo, kalinio, nakties, tamsos, paslaptingos pilies, bokšto, negalėjimo vaizdiniais: *Ir tu, šią dieną įkarščiu apakęs, / Kai puoli, verge, griauti atramų, / Didžiukis savo darbu, bet žinoki, / Jog rūmas laikos bokštų aukštumu.*²⁴⁹

Žmogaus kūrybiškumas siejamas su dvasiniu aktyvumu, o šiam būtina kūrybos laisvė, suprantama kaip kūrybos sąlyga, kaip galimybė laisvai jausti, mąstyti, kurti vadovaujantis savo asmenybės patirtimi. Tik ar visada kuriantysis turi ją, laisvę? Į šį klausimą padeda atsakyti J. Baltrušaičio poezijoje atsirandančios maištingosios (prometėjiškos) laisvės dvasia: *Kai*

²⁴⁷ Baltrušaitis J. Laiškai Valerijui Briusovui. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 115.

²⁴⁸ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 449.

²⁴⁹ Ten pat, p. 340.

*krvinių būties grumtynių / Širdis apnuoginta atgris, / manoji siela vakarine, / Atverk dienos vargams duris;*²⁵⁰ *Visa tikrovė tik banga, / Žmogaus būtis <...>. Ir tai, ką tu, mirtingasai, statai — / Tik pelenai.*²⁵¹ Iš skaudaus ir išdidaus maištingumo per kūrybą einama prie būties — ji žmogų priartina ne tik prie svajonių pasaulio, bet ir prie kasdienybės. Čia galima stebėti tą procesą, kaip mito *Prometėjas* užuomina perneša teksto dalelę iš vieno kultūros klodo į kitą, kaip tai padeda kurti naują tekstą, kaip priverčia atsiminti kažkada vyravusią kultūrą, kaip realizuoja savo variantinę esmę naujame kūrinyje. Anot Jurijaus Lotmano, *reikia turėti galvoje, kad visi mums žinomi mitų tekstai pasiekia mus jau transformuoti — kaip mitinės sąmonės vertimai į žodinę, linijinę kalbą <...>.*²⁵² Iš čia kyla įvairūs vaizdiniai, kurie organizuoja žinomus perpasakojimus, bet jau priklauso ne pačiam mitui, o jo vertimui į nemitologinę kalbą. Taip *gimsta* naujo teksto kalba, nes *vienoda kodavimo ir dekodavimo sistema, jungianti perduodantį ir priimantį įrenginį, užtikrina visišką perduoto ir priimto teksto identiškumą.*²⁵³

Taigi J. Baltrušaičio eilėraščių žmogų galima palyginti su Prometėjo — kaip menininko — mediatoriaus prototipo — mitu, nors kūrėjo asmenybė J. Baltrušaičio lyrikoje išsilaisvinusi iš materialiosios vergijos: *Mesk savo kampą, menką lūšnelę, / Ilgesio sapną, pilną gėlos / Ir į aukštybės tylą begalę / Uolą ant per uolą griozk ant uolos.*²⁵⁴ Tačiau eilėraščiui kalbantysis atspindi maištingą, pasiaukojančią, bet vienišą ir kenčiančią asmenybę, romantiškai įžengiančią kaip herojų, kuriuo buvo išaukštintos žmogaus pastangos tobulėti. *Iškelkime rankas. Tebus pradėta. <...> Prastų žmonių kasdienę tylių dalių / Tekeis likimas, valdantis vilnis.*²⁵⁵ Prometėjo įvaizdis kartu simbolizuoja kūrėjo dieviškąją dvasią, mat kūrėjo genialumas yra pajėgus šį tą pasakyti apie pasaulio esmę. O ir J. Baltrušaičio kai kuriuose raštuose, pasisakymuose blykčioja panašios mintys: *Kai tamsia žeme ir chaosu tarnaujama menui kaip aukai, tai ir mūsų vidinė patirtis, kaip mūsų pasirengimo kūrybai laipsnis, nukreiptas į džiaugsmingą aukojimo šlovinimą.*²⁵⁶ Būtent šio poeto kūrinuose nuskamba visuotinesnė nei tautos istorinių lūžių aktualijų gaida — žmogaus dvasios santykis su Dievu, su laiku, su pačiu savimi, su savo gyvenimu, menu. Čia galima daryti išvadą, kad kuriančiajam žmogui imponuoja požiūris, kad pasaulis nėra baigtas kurti. Tuomet tikėjimas, Dievas, tampa itin svarbūs, nes tai gali padėti suvokti egzistencijos bei būties prasmę.

J. Baltrušaičio poezijoje realybės ir tariamos tikrovės atvaizdas nėra vien žodžių žaismas, bet svarbus atspirties taškas išreiškiant savitą filosofinę mintį. Šio poeto lyrikoje

²⁵⁰ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 317.

²⁵¹ Ten pat, p. 270.

²⁵² Lotmanas J. *Kultūros semiotika*. V., 2004, p. 17.

²⁵³ Ten pat, p. 35.

²⁵⁴ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 65.

²⁵⁵ Ten pat, p. 42.

²⁵⁶ Baltrušaitis J. Aukojimo menas. *Baltrušaitis J. Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūros kritika, vertinimai*. V., 2001, p. 80.

egzistencinis rūpestis prabyla būties klausimo *iškėlimu*. Lyrinis subjektas dažnai kenčiantis, besiblašantis abejonėse. O kiekvienas kenčiantis žmogus nori kalbėti, vadinasi, nori mąstyti ne todėl, kad psichologiškai palengvintų savo skausmingą nežinojimą, bet todėl, kad iš naujo pagrįstų savo būtį: *Vartykite akmenis, laužkite granitą, <...> beribis kartėlis be žodžių žinoti.*²⁵⁷ Skausmingas jausmo, širdies ir kalbos, proto konfliktas atskleidžia ir esminį santykį su pasauliu, gamta ir kultūra, nustato svarbiausias gvildenamų būties klausimų kryptis. Todėl J. Baltrušaičio kūryba iš esmės nukreipta į filosofinį apmąstymų objektą, į būtį. O būties regėjimo perspektyva poezijoje yra įkvėpta poetinės kalbos galimybių.

Galbūt todėl J. Baltrušaičio kūrinuose itin svarbus laikas, kuris išskaidomas į atskirus aspektus, apibūdinančius visatą: egzistuoja amžinumas ir laikinumas, kaita ir statiškumas. Tokiomis priešpriešomis grindžiama būties ir materialumo priešybė, pabrėžiant, jog skirtumai išreiškia esmę, savitumą. Transcendentalumą poetas sieja su tiesa, ieškojimu, prasme, dieviškumu. Tai amžinybė, ją galima apibrėžti tik kaip laiko pilnatvę.

J. Baltrušaičio poetiniam ir filosofiniam mąstymui tinka Arvydo Šliogerio pastebėjimas, jog *turiu įspėti Dievo paslaptį, kad atsivertų pasaulio paslaptis ne kaip paslaptis, o kaip aiškumas.*²⁵⁸ J. Baltrušaitis tarsi stveriasi mėginimo pralaužti regimąjį pasaulio paviršių, aiškindamas ir savaip interpretuodamas būtį: *Visa būtis — nutrūkstami, grumą / Perkūnijų, melodijų aidai, — / Tik upė girnų ratą sukdamą, Vienodai šniokščia, užia kaip kada.*²⁵⁹ Poetas stengiasi nuplėšti nežinomybės šydą, išsiskverbti į būties gelmes, jos paslapties bedugnę, į žmogaus egzistencijos esmę, kuri jam atrodo turėtų būti kažkas kita, negu matyta iš išorės kasdienybės požiūriu.

J. Baltrušaičio lyrikoje dangaus skliautas, jūros, tyras upių, ežerų vanduo turi veidrodžio atspindėjimo galią. Toks „*veidrodis*“ įsiterpia į regimojo pasaulio daiktiškumą ir poezijoje tampa langu ne tik į kitą pasaulį, bet ir į savęs, savo vidinio pasaulio pažinimą. *Veidrodžių atspindžių bežadiškumas ir neapčiuopiamumas primena sapnus, vizijas ir anapusinį pasaulį.*²⁶⁰ Taip kuriama visata atrodo ir uždara, ir tuo pat metu begalinė. Pasikartojantis bangų riedėjimas, jų daužymasis į aukštas uolas ar statų krantą simbolizuoja dvasios kritimo ir kilimo kelią, palikdamos tylos pauzes nuo vieno kilimo - kritimo iki naujo kelio pradžios. Kūrinuose pasirodančios aliteracijos, garsiniai sąskambiai tiksliai atkartoja bangų ūžesį, šniokštimą, daužymąsi: *Ritas vilnys, sukąs srovės <...> Supas saulę prisisege <...> Ošia rūščiai, susiraukę.*²⁶¹ Šias eilutes traktuojant kaip lyrinio subjekto vidinę būseną, atsiskleidžia tai, ką reiškia neramūs vandens verpetai lyrinio subjekto patirtyje, kas palyginama

²⁵⁷ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 476.

²⁵⁸ Šliogeris A. *Būtis ir pasaulis*. V., 2006, p. 6.

²⁵⁹ Baltrušaitis J. *Kalba su lemtimi*. V., 2007, p. 475.

²⁶⁰ Peluritytė A. *Senieji mitai, naujieji pasakojimai*. V., 2006, p. 61.

²⁶¹ Baltrušaitis J. *Menka, ką tu vien protu žymi... V.*, 2000, p. 7. Pabraukta darbo autorės — I. B.

su neramiomis Nemuno srovėmis, dėl ko išgyvena subjektas, kodėl jis nepatenkintas dabartimi, kai prisimena *gilia, žilą senovę*.²⁶² Čia būtent ir išryškėja Romantizmo pasaulėvoka. Tai tarsi bandymas šiame vaizde sustabdyti akimirką ir įamžinti jausminį išpūdį, jog žmogus visuomet ieškos, ilgėsis to, kas jam neįminta, nepažinu, gaubiama paslapties. Taip poetas įkurdina aukščiausiąją būtį tiesiog žmogaus širdyje, taip yra reiškiamas intymumas, dvasingumas, begalybės siekimas.

Apibendrinant galima teigti, kad vienas iš pagrindinių J. Baltrušaičio poezijos leitmotyvų yra begalinio pažinimo troškimas. Dievas sukuria ir subrandina žmogų, kad apsireikštų ir užbaigtų save patį jo darbuose. J. Baltrušaitis eilėraščiuose mini būtį, o skaitytojas gali ją interpretuoti savaip. Poetas atgaivina pasaulio, kaip Dievo kūrinijos, įvaizdį, primena žmogui jo dievišką prigimtį, patikimiausia forma laikydamas meninę kūrybą. Anot jo, tik kūrybinės vaizduotės galia padeda žmogui įveikti gamtinės būtinybės dėsnių trauką į beribės dvasinės laisvės erdvę.

J. Baltrušaičio kūryba persmelkta nenusakomo misticizmo ir dvasingumo ilgesio, idealistinio polėkio, atmetanti žmogaus gyvenimą niokojantį materializmą, teigianti, kad visa ko esmė, tiesa, glūdi po paviršutiniškos regimybės sluoksniu, aiškinanti, kad grožis — žmogaus ir pasaulio sielos grožis. Su romantizmu poetą artina dvasios, mitų, poetinės vaizduotės, kūrėjo–menininko persikėlimas į vizijų, svajonių pasaulį, siekis išsivaduoti iš pilkos kasdienybės, būties dalijimas į dvasios ir kūno.

²⁶² Baltrušaitis J. *Menka, ką tu vien protu žymi...* K., 2000, p. 7.

IŠVADOS

1. J. Baltrušaičio kūrybos savitumas glūdi daugiasluoksnėje kultūrinėje patirtyje, bendroje visai Europai, kurios pradžia Senovės Graikijos mituose. Kultūros klodai poeto lyrikoje ne uždengia, o tarsi sugeria, persmelkia vienas kitą. Fenomenologija tiek autorių, tiek skaitytoją skatina sutelkti dėmesį į tai, kas esmiška, ignoruoti savo ankstesnį prietarą apie pasaulį. Ji, akcentuodama patyrimą, primena, jog žmogaus pasaulio vienijanti galia — kultūra, prie kurios autorių skatina grįžti kūryba, o skaitytoją — mąstymas, suvokimas, susijęs su patirties patirtimi.

2. J. Baltrušaičio estetikoje akcentuojama, kad žmogaus būtis yra jam vienintelė; palyginti su ja, idėjos, išorės daiktai yra tik abstrakcijos. Žmogus, egzistuojamas pasaulyje, jį pažįsta kaip vertybę, kuriame svarbūs tikėjimas, viltis, meilė. Tačiau pasaulis eina savo keliu, nepaisydamas menkos žmogaus egzistencijos, ir tūkstančiai veikiančių jėgų gali tą egzistenciją pažeisti ar sunaikinti. Tad žmogus privalo pasirinkti tokį kelią, kuris realizuotų jo gyvenimą. Kaip vieną didžiausių vertybių J. Baltrušaitis estetikoje nurodo meną, išaukštinamą dėl jo fenomenologiškumo. Poetas įsitikinęs, jog menas šiame chaotiškame gyvenime yra vidinių asmenybės galių įprasminimas, padedantis atgauti dvasinę pusiausvyrą. Mat tikrasis menas gimsta tik iš įkvėpimo, susieto su vidiniu patyrimu.

3. Epochų samprata bei ženklai J. Baltrušaičio poezijoje tyrinėti Romano Ingardeno metodu, kuris kūrinio struktūrą siūlo analizuoti pagal dvimatę schemą: horizontaliai ir vertikalčiai.

3.1. Pagal horizontaliąją vertikale išryškėjo kūrinio ir skaitymo reikšmingumas: interpretavimo prasmė atsiranda iš dviejų prasmų — meninio (kūrinio) ir estetiškos (skaitytojo) — koreliacijos.

3.2. Vertikaliajame lygmenyje ypatingas dėmesys buvo skirtas vaizduojamojo pasaulio sluoksniui, padedančiam išanalizuoti kūrinį, nes per tą sluoksnį pranešimai iš istorijos ir realaus pasaulio sugeba *patekti* į kūrinį. Išskirti krikščioniškieji bibliniai įvaizdžiai J. Baltrušaičio poezijoje, kurie susipina su pagoniškuoju sakraliniu klodu bei mitais ir kuria savitą poeto pasaulį, kuriame veikia žmogus, besistengiąs suvokti būties paslaptį ir ieškantis savo vietos pasaulyje.

3.3. Poezijoje rasta nemažai lekseminių interpretančių (Sizifas, Ikaras, Ovidijus, Vergilijus, Cezaris, Asyžiaus sodai, Kapitolijus, Amžių kalvis, liepsnos, Roma ir kt.), leidžiančių J. Baltrušaičio kūrinius susieti su antikniais mitais (*Dedalas ir Ikaras*,

Prometėjo maištas, Ariadnės siūlas, Sizifas ir kt.), kuriuose harmoningos asmenybės bei pasaulio tvarkos išaukštinimas asocijuojamas su Antikos kultūra.

3.4. Poeto kūrinuose, be ryškių Biblijos atšvaitų, esama viduramžiškų signatūrų: piligrimai, klajokliai, bažnyčių varpai, minios chaotiškumas, karuselė, mugė, Golgotos kelias, besąlygiškas pasitikėjimas Dievu, asketizmas, siurrealybės košmarai, vizijos. Šie ženklai padeda atskleisti chaotišką pasaulį, nesusivokimą, paklydimą, klajones jame, subjekto egzistencijos menkumą, gilų pasitikėjimą Dievu bei magišką tikėjimą, kad nuodėmių atleidimas arti.

3.5. J. Baltrušaičio lyrinio subjekto individualumas, troškimas atrasti, pažinti būdingas renesansiškų pažiūrų asmenybei, skiriančiai daug dėmesio žmogiškumo bei dieviškumo matmenų paieškoms.

3.6. Barokiškumo ženklai J. Baltrušaičio poezijoje — pasaulio netikrumo išpūdis, fatališko likimo tema, apgailėstavimas dėl bėgančio laiko ir žemiškųjų vertybių laikinumo, raginimas krikščioniškai susitaikyti su keliautojo lemtimi ir neprisiršti prie materialiojo pasaulio, kuris išivaizduojamas kaip žmogui nesuvokiamas chaotiškas judėjimas. Barokiškumą atspindi metaforiška poetinė raiška, mitologijos pasitelkimas *fiktyviai tikrovei* kurti, pagoniškų įvaizdžių krikščioninimas.

3.7. J. Baltrušaičio kūrinuose rasta ir Romantizmo ženklų — *dabarties* gyvenimas romantiko nevilioja, tad lyrinis subjektas veržiasi į erdvės ir laiko tolius, o dėmesys sutelkiamas į dvasinį pasaulį, jo nepakartojamą savitumą, į begalybės siekimą. Romantizmo aureolę turinčiuose kūrinuose vaizduojami žmogus bei gamta, daugiausia atspindintys amžinybės-begalybės troškimą, ilgesį, vieningumą.

4. J. Baltrušaičio simboliai iškalbingi, daugiasluoksniai, todėl dažnai įmanomos keleriopos interpretavimo asociacijos, keli skirtingi poezijos kūrinio iššifravimo būdai. Būtent dėl asociatyvumo, kūrinuose slypinčios fantazijos polėkio galimybių J. Baltrušaičio kūryba yra užburianti ir nepamirštama.

SUMMARY

THE CONCEPTION OF EPOCHS AND THE SIGNS IN THE CREATION OF JURGIS BALTRUŠAITIS

Individually, in the J. Baltrušaitis's poesy reflects aesthetic of different epochs, specially mystical world, a try to close on God's and being's mysteries in that way, wherein the man could find shelter, sanctity, freedom of mind. In the poesy could be found some interpretanciu, which let us to relate the creation of J. Baltrusaitis with the ancient myths (*Daedalus and Icarus, Promethian Rebellion, Ariadne's clew, Sisyph* etc.), in which the harmonious personalities, exaltation of the order is associated with the ancient culture.

In the poets creation are strong Bible's reflectors, there are medieval signatures like: pilgrims, ringing ecclesiastical bells, chaos of the crowd, implicit on God, surreality nighmares, visions.

The individuality of lyric subject, wish to discover and know typical attitudes for Renaissance man. In Baltrušaitis's poesy Renaissance epoch reflects an attention to a person, its unseen, search of humanity measurements, watchout for antiquity. And in the creation are developed the theme of fatalistic destiny, regret for running time and the natural temporality of values, an impression of world's instability — baroque signs, which are reflected on metaphor, special support of baroques aesthetic, which prepare the text for possible intertextual links.

In writings, which have an aureola of Romanticism, are painted the wish of everlasting, longing. The lyric subject thrust into the distance of time and space because he isn't tempted with present-day life. The marks of Romanticism: the attention is directed to the unseen, its incredible individuality, ambition of infinity.

The symbols, which use J. Baltrušaitis, are speaking, many — layered so it is often possibly several associations, several different ways how to decode the poetic writings. That's exactly due to an associative, the opportunities of fancy flight's, which reside in writings, that's why the creation of J. Baltrušaitis is spellbinding and unforgettable.

KEY WORDS: phenomenological description, *eidetine* reduction, intentional being, intencionalumas, antecedent objects, correlation, multiphase, empiricism, metalanguage, lekseme interpretation, aesthetics, existence, epochas signature, cultural experience, context, metaphor, symbol, myth, mythology.

LITERATŪRA

1. AMBRAZEVIČIUS, J. *Visuotinė literatūra*. Vilnius: Vaga, 1991.
2. BACHTINAS, M. *Autorius ir herojus: estetikos darbai*. Vilnius: Aidai, 2003.
3. BALTRUŠAITIS, J. *Apimti žmogų iki dugno: estetika, literatūra, kritika, vertinimai*. Vilnius: Aidai, 2001.
4. BALTRUŠAITIS, J. *Kalba su lemtimi*. Vilnius: Lietuvių rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
5. BALTRUŠAITIS, J. *Menka, ką tu vien protu žymi...*. Kaunas: Vada, 2000.
6. BALTRUŠAITIS, J. *Poezija*. Vilnius: Vaga, 1967.
7. BANKAUSKAITĖ–SEREIKIENĖ, G. *Balys Sruoga — tarp tradicijos ir modernumo*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2007.
8. BARANOVA, J. *Filosofija ir literatūra: priešpriešos, paralelės, sankirtos*. Vilnius: Tyto alba, 2006.
9. ČIOČYTĖ, D. *Biblija lietuvių literatūroje*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1999.
10. DAUJOTYTĖ, V. *Aplėbiantis mąstymas: literatūros teorijos mokomoji knyga*. Kaunas: Šviesa, 2007.
11. DAUJOTYTĖ, V. *Lyrikos būtis*. Vilnius: Vaga, 1987.
12. DAUJOTYTĖ, V. Patirties patirtis. *Metai*. 2001, Nr. 11, 8— 11 .
13. DAUJOTYTĖ, V. *Su Jurgiu Baltrušaičiu*. Vilnius: Regnum, 2000.
14. DAUJOTYTĖ, V. Jurgio Baltrušaičio metaforos–simboliai. Prieiga per internetą: <http://www.tekstai.lt/index.php/zurnalas-metai/111-2005-m-nr-10-spalis/178-viktorija-daujoty-jurgio-baltruaiio-metaforossimboliai>.
15. DILYTĖ, D. *Antikinė literatūra*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
16. ECO, U. *Menas ir grožis viduramžių estetikoje*. Vilnius: Baltos lankos, 1997.
17. *Filosofijos istorijos chrestomatija. Viduramžiai*. Vilnius: Mintis, 1980.
18. *Filosofijos istorijos chrestomatija. Renesansas*. Vilnius: Mintis, 1986.
19. GENETTE, G. *Paratext: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge UP, 1987.
20. HUIZINGA, J. *Viduramžių ruduo*. Vilnius: Amžius, 1996.
21. HUSSERLIS, E. *Karteziškosios meditacijos*. Vilnius: Aidai, 2005.
22. JOVAIŠA, A. *Senoji lietuvių literatūra*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

23. JURGUTIENĖ, A. *Naujasis romantizmas — iš pasiilgimo*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.
24. KAVOLIS, V. *Epochų signatūros*. Čikaga: Algimanto Mackaus Knygų leidimo fondas, 1991.
25. KUBILIUS, V. *XX amžiaus literatūra*. Vilnius: Vaga, 1995.
26. LAPINSKIENĖ, L. *Simbolių reikšmių žodynas*. Vilnius: Vaga, 2006.
27. LOTMANAS, J. *Kultūros semiotika*. Vilnius: Baltos lankos, 2004.
28. MELNIKOVA, I. *Intertekstualumas: teorija ir praktika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003.
29. MICKŪNAS, A. STEWART, D. *Fenomenologinė filosofija*. Vilnius: Baltos lankos, 1994.
30. NASTOPKA, K. *Reikšmių poetika*. Vilnius: Baltos lankos, 2002.
31. René Descartes. Biografija. Prieiga per internetą: http://lt.wikipedia.org/wiki/Ren%C3%A9_Descartes.
32. PELURITYTĖ, A. *Senieji mitai, naujieji pasakojimai*. Vilnius: Gimtasis žodis, 2006.
33. RICOEUR, P. *Interpretacijos teorija: diskursas ir reikšmės perteklius*. Vilnius: Baltos lankos, 2000.
34. *Sambalsiai: studijos, esė, pokalbiai*. Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2005.
35. ŠLIOGERIS, A. *Būtis ir pasaulis*. Vilnius: Mintis, 2006.
36. TAMOŠAITIS, R. Kultūros stoka ir perteklius. *Metai*. 2004, Nr. 4, 149—152.
37. TATARKIEVIČ, T. *Filosofijos istorija*. III dalis. Vilnius: Alma littera, 2003.
38. *Visuotinė literatūros istorija*. Vilnius: Alma littera, 1998.
39. *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vilnius: Leidykla, 2006.
40. ИНГАРДЕН, Р. *Исследования по эстетике*. Москва: Иностранная литература, 1962.